

Bijlagen bij het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007 – 2013

Versie 14 november 2006

Opgesteld onder verantwoordelijkheid van:
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Provincies

Bijlagen:

Bijlage 1: Afkortingenlijst	pag. 4
Bijlage 2: SWOT-tabel	pag. 5
Bijlage 3: Eindrapport ex ante evaluatie	pag. 10
Bijlage 4: Maatregelfiches	pag. 11
Bijlage 5: POP-2 indicatoren	pag. 117
Bijlage 6: Communicatieplan	pag. 270

Bijlage 1 Afkortingenlijst

AID	Algemene Inspectiedienst van het ministerie van LNV
AMvB	algemene maatregel van bestuur
AVP	Agenda Vitaal Platteland
BBP	Bruto Binnenlands Product
BNP	Bruto Nationaal Product
BRP	Bruto Regionaal Product
BTW	Bruto Toegevoegde Waarde
CAV	Community added value
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
Cd	cadmium
CPB	Centraal Planbureau
CSM	Centrale Suiker Maatschappij
Cu	koper
CvT	Comité van toezicht
D1/ D2	Doelstelling 1 of Doelstelling 2 programma
DIABOLA	
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DR	Dienst Regelingen
DuBoLa	Duurzaam bodemgebruik in de landbouw
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EIA	Energie Investerings Aftrek
EOGFL	Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw
ELFPO	Europees Landbouwfonds Plattelands Ontwikkeling
EPD	Enkelvoudig Prorammerings Document
ESF	Europees Sociaal Fonds
EU	Europese Unie
FIOV	Fonds voor ontwikkeling visserij
fte	fulltime-equivalent
G30	De dertig grootste steden in Nederland
G50	De vijftig grootste steden in Nederland
GLB	gemeenschappelijk landbouwbeleid
ha	hectare
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
ICT	Informatie en communicatie technologie
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
IPO	Interprovinciaal Overleg
IPPC-richtlijn	Integrated Pollution Prevention and Control richtlijn
IRG	Infrastructuur regeling glastuinbouw
KRW	Kader Richtlijn Water
LAG	Locale Actie Groep
LBO	Lager Beroepsonderwijs
LEI	Landbouw Economisch Instituut
LFA	Less favoured area
LNV	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (ministerie van)
LOG	Landbouwontwikkelingsgebied
LTO	Land- en Tuinbouworganisatie
MIA	Milieu investeringsaftrek
MJP	Meerjarenprogramma
MKB	Midden en kleinbedrijf
MKZ	Mond en klauwzeer
mln	miljoen
MNP	Milieu- en Natuurplanbureau
MSK	Modulair Subsidie Kader

N nitraat
 NEC-richtlijn National emission ceilings
 nge Nederlandse grootvee-eenheden
 NPS Nationale Plattelands Strategie
 NURG Nadere Uitwerking Rivierengebied (programma)
 Nvt niet van toepassing
 NSW Natuurschoonwet
 OBN Overlevingsplan Bos en Natuur
 OECD organisation for economic co-operation and development
 P fosfaat
 PG Plaatselijke Groep
 PKB Planologische Kernbeslissing
 POP Plattelandsontwikkelingsprogramma/- plan
 POP-2 Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007 – 2013
 Pris-gebied In Brussel aangemeld probleemgebied
 RI&E
 RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
 RIZA Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling
 RLG Raad voor het Landelijk Gebied
 ROM project
 RSBP Regeling stimulering biologische productiemethoden
 RSG Regeling Structuurverbetering Glastuinbouw
 SAN Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer
 SBB Staatsbosbeheer
 SCP Sociaal en Cultureel Planbureau
 SER Sociaal Economische Raad
 SGB Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid
 SGP Strategisch Groen Project
 SGR Structuurschema Groene Ruimte
 SMK Stimuleringskader LNV
 SN Subsidieregeling Natuurbeheer
 SWOT Sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen
 STIDUG Stimuleringsregeling inrichting duurzame glastuinbouwgebieden
 TOP-gebied
 UvW Unie van Waterschappen
 VAMIL Willekeurige (vrije) afschrijving milieuinvesteringen
 V&W Verkeer & Waterstaat (ministerie van)
 VHR-gebied Vogel- en Habitatrichtlijn gebied
 VK Verenigd Koninkrijk
 VKK Vereniging Kleine Kernen
 VNG Vereniging Nederlandse Gemeenten
 VROM Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (ministerie van)
 WAV Wet Ammoniak en Veehouderij
 WCL Waardevol Cultuur Landschap
 WILG Wet Inrichting Landelijk Gebied
 WUR Wageningen Universiteit en Research Centre
 Zn zink

Bijlage 2: SWOT-tabel

Tabel SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	Sterkten	Zwakten	Kansen	Bedreigingen
As 1 Verbetering concurrentiekracht land- en bosbouw	<ul style="list-style-type: none"> • Afzetmarkten dichtbij. • Goede (algemene) infrastructuur (vervoer, ICT, energie en water). • Nabijheid van belangrijke internationale vervoersknooppunten. • Gunstige fysieke productieomstandigheden in grote delen van het land voor agrarische sector. • Relatief hoog (t.o.v. EU-gemiddelde) opleidingsniveau van landbouwers. • Sterke kennisinfrastructuur op gebied van landbouw, tuinbouw en voeding. • Relatief (t.o.v. EU-gemiddelde) hoge arbeidsproductiviteit in agrarische sector en voedingssector. • Hoge dynamiek in de sector en veranderingsbereidheid bij veel boeren. • Groot innovatief vermogen, met name in de glastuinbouw. • Sterke organisatie van de 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoge bevolkingsdruk en groot aantal functies in relatief klein gebied stelt hoge eisen aan productieomstandigheden in de land- en tuinbouw. • Agrarische productie gaat veelal gepaard met (afnemende, maar nog steeds) hoge milieudruk. • Stijgende kostprijs i.v.m. toenemende eisen op het gebied van voedselzekerheid, natuur en milieu en dierenwelzijn. • Verslechterende inkomenssituatie in de landbouw. • Omvang en verkaveling van landbouwbedrijven (incl. de bijbehorende uitrusting) vormt vaak belemmering om optimaal te kunnen produceren en te profiteren van schaalvoordelen. • Hoge grondprijzen bemoeilijken schaalvergroting en bedrijfsverplaatsing. • De agrarische sector vergrijsst. • Verslechterende marktpositie binnen Europa op terrein van groente, varkensvlees en zuivel door toenemende concurrentie. • Gebrek aan arbeidskrachten in arbeidsintensieve delen van de agrarische sector. 	<ul style="list-style-type: none"> • Groeiende vraag naar voedsel wereldwijd heeft een positief effect op wereldmarktprijzen. • Een groeiende markt voor verse en nieuwe (kwaliteits)producten in Europa biedt mogelijkheden voor (markten voor) producten met een hogere toegevoegde waarde. • Meer vrijhandel en verbeterde markttoegang bieden mogelijkheden voor export, met name van kwalitatief hoogstaande agrarische producten. • Gelijktrekken van regels in verschillende landen biedt mogelijkheden voor kostprijsverlaging. • Optimaliseren verkaveling, toegankelijkheid kavels en structuur water-lopen vergroot efficiency van de bedrijfsvoering en leidt tot verlaging van de productiekosten. • Versterken inbedding van primaire bedrijven in keten van toeleverende en verwerkende industrie vergroot de concurrentiekracht van bedrijven door verhoging efficiency en mogelijkheden voor innovatie. • Omslag van het landelijk gebied als fysieke ruimte voor voedselproductie naar platteland als consumptieruimte, en slinkende afstand tussen stad en land bieden mogelijkheden nieuwe inkomstenbronnen aan te boren. • Verbreding van de bedrijfsvoering 	<ul style="list-style-type: none"> • De voedselbehoefte op de belangrijkste afzetmarkt voor de Nederlandse agrosector daalt licht. • Grotere vrijhandel en vrijere markttoegang leidt tot meer concurrentie. • Strengere regelgeving (nationaal en internationaal) leidt tot hogere kosten. • Minder maatschappelijke acceptatie van (grootschalige) landbouwproductie en productiemethoden, leidt tot meer regelgeving en minder speelruimte voor agrarische bedrijven. • Schaalvergroting in de (voedsel)keten leidt tot een verzwakking van de positie van de primaire producenten. • Achterblijvende schaalgrootte (ook voor wat betreft kavelstructuur) en onvoldoende investeringen in de fysieke omstandigheden in de sector hollen de concurrentiepositie van de NL land- en tuinbouw uit. • Voortgaande schaalvergroting en kapitaalintensivering maken bedrijfsopvolging moeilijker. • Onvoldoende instroom van jongeren bedreigt de vitaliteit van de land- en tuinbouwsector. • Hoge prijzen van energie en andere grondstoffen leiden tot hogere

Tabel SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	Sterkten	Zwakten	Kansen	Bedreigingen
	ketens in de meeste agrarische sectoren.		<p>(door meer schakels van de keten te integreren op bedrijfsniveau of een nieuwe agrarische tak te starten) biedt mogelijkheden voor hogere of stabielere inkomens.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Technologische ontwikkelingen en de inzet daarvan maken nieuwe producten mogelijk; kunnen bijdragen aan verlagen milieudruk (verminderen emissies en milieu-verliezen van o.a. broeikasgassen, nutriënten, gewasbeschermings-middelen) en kostenverlaging (energiebesparing); en bieden mogelijkheden om extra opbrengsten te generen, o.a. door opwaardering van rest- en afvalstoffen (covergisting, compostering). 	kostprijs.
As 2 Verbetering milieu en landschap door landbeheer	<ul style="list-style-type: none"> • Nederlandse platteland wordt gekenmerkt door een grote natuurlijke en landschappelijke variëteit. • Emissie van broeikasgassen, fosfaat en nitraat en uitstoot van ammoniak door de land- en tuinbouw vertoont dalende tendens. • Stabiël areaal natuur. • Groei oppervlakte bos. • Realisatie EHS en daarmee invulling aan Natura 2000-netwerk ligt op schema. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verstedelijking legt een grote druk op het Nederlandse landschap, aantasting van de belevingswaarde van het landschap en van de kernkwaliteiten in de Nationale Landschappen. • Door suboptimale productie-omstandigheden voor de landbouw, vanwege landschappelijke en natuurlijke variëteit, treedt vervlakking op. • Onvoldoende ruimtelijke samenhang en milieucondities om internationaal gemaakte afspraken over biodiversiteit na te komen. • Milieuvervuiling uit het verleden ijlt na, speelt vooral voor mineralen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Toenemende maatschappelijke waardering voor de natuurlijke en landschappelijke variëteit biedt mogelijkheden om de belevingswaarde te verhogen (behoud door ontwikkelingsstrategie) en voor ecologisch en cultuurhistorisch beheer. • Betere milieu- en waterkwaliteit en tegengaan van versnippering kunnen de afname van de natuurlijke soortenrijkdom tegengaan. • Verdere vermindering van uitstoot van vervuilende stoffen kan besparingen opleveren en de maatschappelijke acceptatie van de land- en tuinbouw vergroten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wegtrekken van agrariërs (en daarmee de beheerders) in gebieden met suboptimale productieomstandigheden die juist zorgen voor grote maatschappelijke waardering. • Realisatie van verbeteringen op diverse milieuthema's (bijv. vermindering van verdroging) blijft (sterk) achter bij gestelde doelen. • Verwachte temperatuurstijging leidt tot stijging van de zeespiegel en toename van de verzilting in NL. • Verwachte veranderingen in neerslagpatroon (meer neerslag met grotere intensiteit) zorgen voor hogere grondwaterstand en

Tabel SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	Sterkten	Zwakten	Kansen	Bedreigingen
		<ul style="list-style-type: none"> • Soortenrijkdom (met name dagvlinders en weidevogels) neemt af. • Verdroging van natuurgebieden door ontwatering en versnelde afwatering van landbouwgronden en door grondwateronttrekking voor drinkwater, industriewater en beregening. • Hoge milieubelasting (t.o.v. andere EU-landen) vanuit land- en tuinbouw, vooral in glastuinbouw en intensieve veehouderij, tempo waarin milieudruk afneemt stagneert. 	<ul style="list-style-type: none"> • Een integrale aanpak biedt bij uitstek mogelijkheden om met bestaande en nieuw te ontwikkelen inzichten de verschillende functies van het platteland meer en beter met elkaar te combineren. 	<p>beperken de mogelijkheid tot weidegang en grondbewerking.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oplossen van milieuproblemen in met name kwetsbare gebieden van Nederland (met gestapelde milieuproblematiek vermessing, verzuring, verdroging) stagneert. • Combinatie van verschillende functies van het platteland kan ter plaatse tot problemen leiden; met name belangrijke waarden van bos, natuur en landschap als rust, openheid, biodiversiteit en identiteit en de noodzaak water meer ruimte te geven kunnen in de knel komen door toenemende ruimtebeslag van wonen, mobiliteit en bedrijvigheid.
<p>As 3 Verbetering leefbaarheid op het platteland en diversificatie van economische dragers</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stedelijke gebieden zijn in Nederland nergens ver weg van het landelijk gebied. • Daling van aantal landbouwbedrijven heeft niet geleid tot grote werkloosheid op het platteland. • Weinig verschil tussen verstedelijkte regio's en minder verstedelijkte regio's voor wat betreft sociaal-economische situatie en sectorstructuur van de werkgelegenheid. • Leefsituatie op platteland beter dan in stedelijk 	<ul style="list-style-type: none"> • Er is tekort aan recreerteruimte rond de grote steden. • Toegankelijkheid platteland voor recreatie is beperkt. • Leefsituatie jongeren en alleenstaande ouderen op platteland relatief ongunstig. • Regionaal zijn er knelpunten op platteland op gebied van landschap, sociaal-economische situatie en leefbaarheid, waaronder ook het niveau van voorzieningen (m.n. in dorpen). • Plattelandsbevolking is gemiddeld lager opgeleid dan stedelijke bevolking, vooral door trek van hoog opgeleide jongeren naar de stad. • Relatief meer banen van laag niveau 	<ul style="list-style-type: none"> • Nabijheid van de stad biedt voor de landbouw goede aanknopingspunten voor verbreding van de bedrijfsvoering. • De specifieke kenmerken van het platteland (ruimte, rust, groen) bieden veel mogelijkheden om via openlucht recreatie te voldoen aan de behoefte van mensen aan ontspanning, etc; recreatie kan belangrijke sociaal-culturele en sociaal-economische impulsen geven aan de plattelandsamenleving. • Het op gebiedsniveau aanpakken van de plaatselijke knelpunten op gebied van landschap en leefbaarheid, waaronder ook het voorzieningenniveau en het 	<ul style="list-style-type: none"> • Door stedelijke druk staat (agrarisch) landgebruik op platteland onder druk van concurrerende activiteiten (industrie, infrastructuur, wonen, recreatie); dit levert risico's voor het behoud van het natuurlijke, sociale en culturele erfgoed van de plattelandsgebieden. • Verstedelijking zet de cohesie van de plattelandssamenleving en het voorzieningenniveau onder druk.

Tabel SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	Sterkten	Zwakten	Kansen	Bedreigingen
	<p>gebied.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lage inkomensongelijkheid op platteland. • Zeer hoog (t.o.v. EU-gemiddelde) deel van de plattelandsbevolking met toegang tot DSL-internet. • Voor wat betreft arbeidsparticipatie en opleiding geen grote achterstanden voor vrouwen en jongeren op het platteland. 	<p>en minder banen van hoog niveau op het platteland.</p>	<p>verbeteren van het woon-, leef- en werkklimaat in dorpen, biedt de beste mogelijkheden voor vitalisering van het platteland.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De ontwikkeling van nieuwe economische dragers door stimulering van MKB (micro-ondernemingen) en de verbetering van recreatiemogelijkheden bieden kansen om de werkgelegenheid op het platteland in stand te houden bij de dalende werkgelegenheid in de agrarische sector. 	

Bijlage 3: Eindrapport ex ante evaluatie POP-2

Op dit moment nog niet beschikbaar

Bijlage 4: Maatregelfiches

Maatregelfiches as 1

111 Beroepsopleiding en voorlichting

Relevante artikel(en)

- Artikel 20(a)(i) en art 21 van Vo (EG) No 1698/2005.
- Annex II, punt 5.3.1.1.1 en punt 9 van verordening (EG) No .../2006.

Maatregelcode: 111

Beweegredenen voor steunverlening

Vakmanschap en management zijn belangrijke voorwaarden voor het succesvol voortbestaan van landbouwondernemingen. Zoals ook geconstateerd in *'Kiezen voor landbouw'* zal meer nog dan in het verleden ondernemerschap de komende jaren voor Nederland de bepalende succesfactor zijn voor ondernemingen in de landbouw, voedsel en bosbouw om zich aan te (kunnen) passen aan de wensen en eisen van markt, samenleving en overheid (bijv. nieuwe overheidsregels en -normen inzake milieu, waterbeheer, veterinaire en sanitaire eisen, fytosanitaire eisen, dierenwelzijn; veranderingen in de vraag naar producten) en ontwikkelingen in de fysieke, sociale en technische omgeving (bijv. technologische ontwikkelingen, veranderende managementopvattingen, veranderingen in de waterhuishouding, veranderingen van functies in de omgeving van de onderneming).

Relatief hoge kosten in de Nederlandse situatie maken het nodig om, op individuele ondernemingen en in samenwerkingsverbanden, enerzijds mogelijkheden die er zijn om efficiënter te werken te benutten en anderzijds producten en productiewijzen op ondernemingen te ontwikkelen en introduceren die meerwaarde (economisch, ecologisch en/of sociaal) opleveren. Dit kan op individuele ondernemingen, maar ook in samenwerking met anderen. Dit vereist een hoog niveau van inzicht, kennis en vaardigheden van ondernemers. Het aanpassen aan veranderende wensen en eisen en nieuwe ontwikkelingen vereist van mensen werkzaam in de landbouw en bosbouw dat zij zich met enige regelmaat laten voorlichten en bijscholen, en dat zij kennis nemen van nieuwe ontwikkelingen en wat dat betekent dan wel kan gaan betekenen voor hun bedrijf.

Deze maatregel wordt ingevuld mede op basis van de ervaringen opgedaan met de 'Subsidieregeling demonstratie- en kennisoverdrachtprojecten duurzame landbouw', de 'kaderregeling kennis en advies' en de 'Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid'. Deze instrumenten zijn de afgelopen jaren door de overheid ingezet om vernieuwingen in de praktijk (op grotere schaal) te kunnen testen en demonstreren en om kennis en informatie over vernieuwingen over te kunnen dragen.

Doelen van de maatregel

Ondernemers die activiteiten verrichten op het gebied van de productie, verwerking en afzet van landbouwproducten en ondernemers in de bosbouwsector laten zich informeren, bijscholen en adviseren over ontwikkelingen die relevant zijn voor de markt, bedrijfstak en bedrijf waarin zij werken. Vergroten van het inzicht, de kennis en vaardigheden van mensen werkzaam in de landbouw, bosbouw of voedselsector door opleiding, consultatie en voorlichting moet leiden tot nieuwe of betere of hoogwaardiger (neven)producten en productiewijzen, tot verbetering van bedrijfsprocessen en/of tot verbetering van de aansluiting bij de eisen van overheid (incl. cross compliance) en maatschappij. Hiermee wordt het concurrentievermogen van ondernemingen in deze sectoren vergroot en zal in veel gevallen tevens een bijdrage worden geleverd aan de verdere verduurzaming van deze sectoren.

Het doel van de demonstratieprojecten is het (op grote schaal) testen en demonstreren van vernieuwingen in de praktijk en het overdragen van kennis en informatie over vernieuwingen.

Het stimuleren en ondersteunen van praktijknetwerken die bijdragen bij aan het verspreiden van innovatieve kennis en (management)technieken waar in de praktijk ervaring mee bestaat en het vergroten van de strategische ruimte (bijv. het inslaan van andere wegen in de bedrijfsontwikkeling), zodat meer boeren en tuinders van die kennis en technieken gebruik gaan maken. Kenmerkend daarbij is dat 'boeren leren van boeren'.

Reikwijdte en acties

1. De steun kan betrekking hebben op:

- a. *kennisvergaring* in de vorm van deelname aan scholing, training of voorlichting;
 - b. op de *individuele situatie toegesneden consulten*, betrekking hebbend op de algemene bedrijfsmatige ontwikkeling van de onderneming; voor consulten toegespitst op cross compliance en arbo-zaken wordt maatregel 114 ingezet;
 - c. *het uitvoeren van demonstratieprojecten* bedoeld om kennis over en ervaringen met 'best practices' en innovaties in landbouw, bosbouw en voedingsindustrie te testen in praktijksituaties en onder grotere groepen te verspreiden;
 - d. *het stimuleren van praktijknetwerken*:
d.w.z. samenwerkingsverbanden van met name land- of bosbouwondernemingen, agro-MKB-ondernemingen of kennisinstellingen, eventueel aangevuld met ketenpartijen, gericht op de onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring met betrekking tot uitoefening van het land- of bosbouwbedrijf. Steun draagt bij aan het makkelijker tot stand komen van deze praktijknetwerken.
2. Jaarlijks (bij de openstelling van deze maatregel) beoordeelt de bevoegde autoriteit welke opleidings- en voorlichtingsacties het meest urgent zijn en voor steun in aanmerking komen.
3. Geen steun wordt verleend voor opleidingen en trainingen, cursussen of stages die deel uitmaken van normale programma's of leergangen van het middelbaar of hoger landbouw- of bosbouw-onderwijs.

Begunstigden

A kennisvergaring en B. consulten:

Ondernemers in de landbouw, bosbouw of voedselindustrie of in de onderneming werkzame personen

C.demonstratieprojecten:

Organisatoren van demonstratieprojecten, zijnde ondernemers die activiteiten verrichten op het gebied van de productie, verwerking en afzet van landbouwproducten, ondernemers in de bosbouwsector, particulieren, stichtingen, publiekrechtelijke rechtspersonen, (producenten)verenigingen, maatschappelijke organisaties, overheidsinstanties, adviesbureaus en onderwijs- en opleidingsinstellingen.

D.praktijknetwerken:

Deelnemers aan het samenwerkingsverband van land- of bosbouwondernemingen, agro-MKB-ondernemingen of opleidings- of kennisinstellingen gericht op de onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring met betrekking tot uitoefening van het land- of bosbouwbedrijf.

Beschrijving van de activiteiten (inclusief soorten training), inclusief details over dekking van de steun

A. Kennisvergaring

Opdoen van kennis door middel van scholing, training, voorlichting en dergelijke.

De kennisvergaring heeft betrekking op het verkrijgen of vergroten van kennis en vaardigheden waarmee

- de bedrijfsvoering in het algemeen kan worden verbeterd;
- beter aan geldende en nieuwe regelgeving kan worden voldaan (ook in relatie tot cross compliance en Arbo);
- nieuwe, betere of hoogwaardiger producten kunnen worden verkregen of productiewijzen en/of productieprocessen kunnen worden verbeterd;
- of begeleiding bij het starten of beëindigen van een bedrijf¹.

Met de opgedane kennis dienen de begunstigden in staat te zijn om de prestaties van henzelf en hun bedrijf te verbeteren.

B. Consulten

¹ Beëindiging van de onderneming kan voor de betrokkenen de verstandigste optie zijn, die ook voor de concurrentiekracht van de Nederlandse landbouw in het algemeen positief kan zijn omdat hiermee ontwikkelingsruimte ontstaat voor andere ondernemers in de landbouw. Het beëindigen van de onderneming is echter een ingrijpende beslissing met de nodige consequenties, waarbij hulp nodig en gewenst kan zijn.

In een consult wordt individueel en op maat gesneden advies ingewonnen omtrent de ontwikkeling van zijn bedrijf, voor de volgende zaken:

- a. het verrichten van bedrijfsdoorlichtingen, met uitzondering van kwaliteits- en productcontroles door deskundigen;
- b. het geven van advies voor het laten verrichten van onderzoek, met uitzondering van kwaliteits- en productcontroles, door deskundigen, met het oog op de ontwikkeling van landbouwproducten van hoge kwaliteit;
- c. het opstellen van plannen gericht op bedrijfsontwikkeling (inclusief starten van een bedrijf en de verbredingsoptie);
- d. het opstellen van plannen gericht op bedrijfsbeëindiging;
- e. het opstellen van plannen gericht op de toepassing van kwaliteitsregelgeving op de onderneming;
- f. het opstellen van plannen gericht op risicobeheer;
- g. het opstellen van plannen gericht op het ontwikkelen van samenwerkingsverbanden.

C. Kennisverspreiding door middel van demonstratieprojecten

Demonstratieproject wordt gedefinieerd als een samenhangend geheel van activiteiten gericht op het in de praktijk uittesten en demonstreren van de resultaten van vernieuwingen op land- of bosbouwondernemingen of in ondernemingen die zich richten op be- of verwerking van, of handel in land- of bosbouwproducten. Het gaat om vernieuwingen waarvan in onderzoek, innovatieprojecten of pilots is gebleken dat ze onder praktijkomstandigheden een bijdrage kunnen leveren aan de herstructurering, ontwikkeling en innovatie in de genoemde sectoren en het voldoen aan de maatschappelijke eisen.

Steun wordt uitsluitend verstrekt aan projecten die betrekking hebben op:

- biologische landbouw, geïntegreerde landbouw of gesloten teeltsystemen;
- milieuverantwoorde benutting van meststoffen;
- beperking van de ammoniakemissies in de veehouderij;
- verwijdering en verwerking van organische afvalstoffen voor zover betrekking hebbende op de substraatteelt;
- benutten van (genetische én functionele) agrobiodiversiteit om duurzame productie te bevorderen en zo andere doelen uit het milieubeleid te realiseren (zoals vergroten natuurlijke ziekte- en plaagonderdrukking om het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen terug te dringen);
- verbetering kwaliteit en vergroting variatie bodemleven door goede bodembewerkingsmethoden, bemestingsmethoden en -technieken waardoor het watervasthoudend vermogen van de bodem toeneemt en uitspoeling van nutriënten vermindert.
- beperking van milieubelasting door ondernemingen die zich richten op de be- of verwerking van, of handel in producten van de land- of bosbouw.
- terugdringing van het gebruik of de emissie van gewasbeschermingsmiddelen;
- energiebesparing energie-efficiency en energiemanagement;
- toepassing van nieuwe marktgerichte productiemethoden of verwerkingstechnieken, waaronder de ontwikkeling van nieuwe landbouwproducten of bijproducten en het openen van nieuwe markten; verbetering van logistieke systemen en informatietechnologie;
- horizontale of verticale samenwerking;
- verbetering van de kwaliteit van productieprocessen of -systemen, waaronder integrale borgingssystemen en bedrijfsinterne milieuzorgsystemen;
- verbetering van de horizontale, onderscheidenlijk verticale samenwerking in, onderscheidenlijk tussen opeenvolgende schakels in de productieketen van land- of bosbouwproducten;
- verbetering van arbeidsomstandigheden;
- verbetering van hygiëne; of
- verbetering van de gezondheid of het welzijn van dieren.

Steun wordt voorts slechts verstrekt voor projecten:

- a. die kunnen bijdragen aan de bevordering van de toepassing van nieuwe kennis of technologieën, die verder gaat dan de wettelijke minimumnormen;
- b. die betrekking hebben op vernieuwingen in de productiekolom van land- en bosbouwproducten die voldoende perspectief bieden voor toepassing op bedrijfsniveau;

- c. die zijn voorzien van een op het project toegesneden communicatieplan, waaruit blijkt dat de organisatie die met de uitvoering daarvan is belast beschikt over de terzake benodigde ervaring en expertise;
- d. die, gelet op de doelstelling, de inhoud en het geografisch bereik, niet gelijk zijn aan projecten waaraan in het kader van deze maatregel eerder een subsidie is verleend;
- e. waarvan de resultaten openbaar worden gemaakt

D. kennisverspreiding door middel van praktijknetwerken

Essentieel in de kennisintensieve landbouw is dat de kennis en ervaring die beschikbaar is bij kennisinstellingen en bij 'voorlopers' in de praktijk ook de (rest van de) praktijk bereikt en daarin ook wordt toegepast. In praktijknetwerken wordt daarop ingespeeld door onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring tussen ondernemers en tussen kennisinstellingen en ondernemers. Daarmee ontstaat een meer vraaggestuurde vorm van kennisverspreiding, die aansluit op de behoeften van de praktijk. In praktijknetwerken worden projecten ontplooid waarbij ondernemers onderling ervaringen uitwisselen ('boeren leren van boeren') zodat men van elkaar leert, maar kunnen ook projecten een plaats krijgen waarbij door de aan een praktijknetwerk deelnemende ondernemers de expertise van kennisinstellingen, overige MKB-ondernemers of ketenpartijen wordt ingeroepen om tot een hoger kennisniveau te komen en de strategische handelingsruimte van een ondernemer op zijn bedrijf te vergroten. In alle gevallen zal het initiatief berusten bij (een samenwerkingsverband van) agrarische ondernemers. Uitgaande van de voor hen geldende specifieke behoeften kunnen zij zelf voor hun netwerk een agenda vaststellen en projecten formuleren. Praktijknetwerken staan voor iedereen die in de sector werkt open; het streven is immers om zoveel mogelijk kennis en ervaring met meer duurzame en concurrerende vormen van landbouw, management en technieken 'binnen te halen' en te delen. Om het netwerk goed te laten functioneren is veelal behoefte aan een procesbegeleider/projectuitvoerder.

Details over dekking van de steun

A. Kennisvergaring

Subsidie kan worden verstrekt voor het verkrijgen het volgen van opleidingen of trainingen bij daartoe gespecialiseerde instellingen of organisaties. De subsidiabele kosten bestaan uit de kosten die de advies- of opleidingsinstelling vraagt voor zijn dienst.

B. Consulten

Een consult dat betrekking heeft op het voldoen aan cross compliance en arbeidsveiligheidsregels zoals bedoeld in maatregel 114, wordt niet onder deze maatregel gesteund. Daarvoor geldt maatregel 114.

C. Demonstratieprojecten

Als subsidiabele kosten worden uitsluitend aangemerkt:

- opleidings- en trainingskosten van de met de uitvoering van het project belaste personen;
- kosten van leveringen van materiaal en diensten door derden ten behoeve van de uitvoering van het demonstratieproject;
- kosten voor het verstrekken van informatie en het verzorgen van publiciteit;
- de investeringskosten in bedrijfsmiddelen, indien aangetoond wordt dat de beschikking over deze bedrijfsmiddelen niet op andere wijze kan worden verkregen.
- kosten van huur of lease van voor het project noodzakelijke bedrijfsmiddelen;
- loonkosten, voorzover deze kosten betrekking hebben op personeel dat ten behoeve van het project is ingezet, alsmede kosten van eigen arbeid van de aanvrager in het kader van het project;
- uitvoeringskosten, zoals reiskosten en de kosten van de huur van vergaderzalen;
- de kosten van een accountantsverklaring.

D. Praktijknetwerken

Als subsidiabele kosten worden uitsluitend aangemerkt:

- a) de kosten van een procesbegeleider/projectuitvoerder;
- b) de kosten voor de organisatie en facilitering van het praktijknetwerk, waaronder inbegrepen zaalhuur, vergaderfaciliteiten en bureaunkosten;
- c) de kosten van het vastleggen en verspreiden van kennis, waaronder begrepen drukwerk en de kosten van de ontwikkeling en het beheer van internetapplicaties.

Omschrijving van de organisaties die training en informatievoorziening verzorgen (publiek of privaat geselecteerd door een oproep om voorstellen)

A. Kennisvergaring en B. Consulten

Aanvragers moeten aannemelijk kunnen maken dat de instelling of persoon die de kennis verspreidt ook daadwerkelijk daartoe geëquipeerd is en de vaardigheden bezit om dat te kunnen. Dit kan op basis van formele kwalificaties dan wel op basis van ervaring.

C. Demonstratieprojecten

Projecten worden geselecteerd op basis van tendering. Zie hierna.

D. Praktijknetwerken

Netwerken worden gekozen door de overheid op basis van toekomstgerichtheid, lerend vermogen en urgentie van de te behandelen onderwerpen.

Wijze van openstelling:

De maatregel kan afhankelijk van beleidsprioriteiten worden opengesteld voor bepaalde soorten beroepsopleiding en voorlichting, zoals hiervoor onderscheiden en voor bepaalde doelgroepen of doelen/thema's.

A. individuele kennisvergaring en B. Consulten

In principe worden de aanvragen gerangschikt op basis van loting, tenzij de bevoegde autoriteit bepaalt dat:

- de aanvragen tot subsidieverlening worden gehonoreerd in volgorde van ontvangst; of
- aanvragen hoger gerangschikt worden naarmate de aanvraag een grotere bijdrage levert aan de doelstelling van de subsidie. Bij de rangschikking kunnen groepen of thema's worden onderscheiden die verschillen in prioriteit.

C. Demonstratieprojecten

De overheid kan de openstelling inperken tot bepaalde doelen, doelgroepen en/of regio's/gebieden.

Projecten worden beoordeeld en gerangschikt door een beoordelingscommissie, die hierover advies uitbrengt aan de minister.

Projectvoorstellen worden beoordeeld en gerangschikt op basis van de volgende criteria:

- a) de vernieuwing waarop het project betrekking heeft meer perspectief voor toepassing op bedrijfsniveau;
- b) de vernieuwing bevindt zich in een meer vergevorderd stadium van ontwikkeling;
- c) het project meer bijdraagt aan het bevorderen van de toepassing van nieuwe kennis of technologieën in de gehele sector; Indien het een openstelling betreft die gericht is op een bepaalde sector of thema, dan geldt als referentie bij de beoordeling van dit criterium de omvang van de betreffende doelgroep dan wel de groep waar dit thema speelt.
- d) het voor het project uit te werken communicatieplan aantoont dat de relevante doelgroepen op de juiste wijze worden benaderd;
- e) het draagvlak bij relevante vaktechnische, dienstverlenende, branche- of standsorganisaties, groter is.

Projectvoorstellen/aanvragen moeten in elk geval op de hiervoor genoemde onderdelen een onderbouwing bevatten.

D. Praktijknetwerken

Netwerken worden gekozen door de overheid op basis van toekomstgerichtheid, lerend vermogen en urgentie van de te behandelen onderwerpen.

Staatssteunregeling gebruikt voor cofinanciering

[p.m.]

Steunintensiteit

Activiteit	Steunintensiteit
A. individuele kennisvergaring	Maximaal 50% van de kosten .
B. Consulten	De subsidie bedraagt ten hoogste 50% van de kosten van een bedrijfsadvies, met een maximum van 1500 Euro per consult.
C. Demonstratieprojecten	- maximaal 50% van de subsidiabele kosten.
	- maximaal 70% van de subsidiabele kosten indien het project wordt uitgevoerd door een samenwerkingsverband
	Indien voor de subsidiabele kosten of een gedeelte daarvan reeds uit anderen hoofde een subsidie is of zal worden verstrekt, wordt slechts een zodanig bedrag aan subsidie verstrekt dat het totaal van alle subsidiebedragen niet meer bedraagt dan 90% van de subsidiabele kosten.
D. Praktijknetwerken	De subsidie bedraagt ten hoogste 80% van de subsidiabele kosten.

Afbakening in relatie tot andere financiële instrumenten van de EU

ESF

Steun voor beroepsopleiding en voorlichting specifiek gericht op personen werkzaam in de landbouw, voedsel en bosbouw wordt betaald vanuit POP2, voor zover het steun betreft die past binnen de hiervoor beschreven doelen, reikwijdte en activiteiten. Die soort steun zal niet vanuit het ESF worden verstrekt.

Anderzijds kan het ESF wel projecten steunen die ook personen behorend tot de doelgroepen landbouw, voedsel en bosbouw betreffen, maar die een ander doel hebben dan hierboven beschreven.

GMO groente en fruit:

Wanneer steunverlening voor beroepsopleiding en voorlichting mogelijk is aan telers van groenten en/of fruit vanuit zowel POP2 als vanuit de GMO groente en fruit, dan wordt voorkomen dat potentiële begunstigen mogelijk meerdere keren steun krijgen voor dezelfde activiteit door:

- deze maatregel in POP2 voor deze maatregelen open te stellen voor individuele landbouwers/ondernemingen die geen lid zijn van een erkende telersverenigingen;
- deze maatregel in POP2 voor deze maatregelen open te stellen voor individuele ondernemingen die lid zijn van een telersverenigingen onder voorwaarde dat zij aantonen dat zij geen steun kunnen ontvangen voor deze maatregel in het kader van de GMO.

Financiering

Soort	Totaal bedrag 2007-2013 (verwachting) (in miljoenen Euro's)
Private financiering	30 + p.m.
Nationale publieke steun	Cofinanciering: 16,27 Top up: 7 + p.m.
EU publieke steun	16,27
Verwachte totaal voor 2007-2013	69,64 + p.m.

Overgangsbepalingen (inclusief geschat bedrag)

Subsidieregeling demonstratie- en bewustmakingsprojecten duurzame landbouw (artikel 33, 11 ^e gedachtestreepje Verordening 1257/1999)	Totale publieke steun € 4,8 mln waarvan EU-bijdrage € 2,4 mln	€ 0,6 mln (EU-bijdrage € 0,3) heeft betrekking op uitgaven tussen 16/10 en 31/12 2006. Deze maatregel uit POP1 wijkt af van de codering volgens bijlage II van de overgangsverordening (Vo. 1320/2006). De reden hiervoor is dat de aard van te financieren activiteiten past binnen de reikwijdte van maatregel 111 uit de Vo. 1698/2005 zoals in het maatregelfiche is omschreven.
---	---	---

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	<p>Aantal deelnemers aan opleiding/voorlichting (unieke personen); uitgesplitst naar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - A. aantal gevolgde trainingen en opleidingen; - B. aantal ontvangen consulten - C. aantal deelnemers aan demonstratieprojecten; - D. aantal deelnemers aan praktijknetwerken. <p>Van deelnemers wordt vastgelegd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - geslacht; - leeftijd jonger dan 40 of 40 en ouder; - inhoud waarop de training betrekking had (management/administratie/marketing; ICT; nieuwe technologieën en innovatieve praktijken; nieuwe normen; product kwaliteit; beheer en verbetering van milieu, natuur en landschap; anders) - soort participant (landbouw, bosbouw, voedingsindustrie) 	0	<p>Totaal: 21.700 A+B: 3500 C: 13.500 D: 4.700</p>
Output (verplicht)	<p>Aantal ontvangen trainingsdagen (van alle deelnemers); uitgesplitst naar</p> <ul style="list-style-type: none"> - aantal gevolgde trainingen en opleidingen; - aantal ontvangen consulten - aantal deelnemers aan demonstratieprojecten; - aantal deelnemers aan praktijknetwerken. 		<p>Totaal: 48.700 A+B: 7.000 C: 13.500 D: 28.200</p>
Output (nationaal)	Geen		

114 Gebruik adviesdiensten

Relevante artikel(en)

- Artikel art 20 (a) (iv) en art 24 van Vo. (EG) 1698/2005.
- Artikel 15 van verordening (EG) No .../2006, en Annex II punt 5.3.1.1.4.

Maatregelcode: 114

Beweegredenen voor steunverlening

Ondernemingen in de land- en bosbouw worden met de nodige veranderingen geconfronteerd, waar ze op zullen moeten inspelen. Een deel van die veranderingen is het directe gevolg van EU en nationale regelgeving. Met het bijdragen in de kosten van gebruik van bedrijfsadviesdiensten wil de overheid landbouwers en bosbouwers aanzetten tot en helpen bij het voldoende inspelen op deze veranderingen en het voldoen aan nieuwe eisen die gesteld worden.

Doelen van de maatregel

Steun moet bijdragen aan het dragen van de kosten die voortvloeien uit het gebruik van adviesdiensten die de hele prestatie van de onderneming moeten verbeteren.

Reikwijdte en acties

Een bedrijfsadvies bevat een advies aan de ondernemer, omtrent de wijze waarop deze zijn landbouwbedrijf kan ontwikkelen of voortzetten. Het bedrijfsadvies heeft ten minste betrekking op de verplichte beheerseisen en goede landbouw- en milieucondities voorgeschreven in:

1. de artikelen 4 en 5 van Verordening (EG) nr. 1782/2003, in samenhang met bijlagen II en IV van Verordening (EG) nr. 1782/2003, en
2. verplichte arbeidsveiligheidsstandaards, vastgelegd in Arbo-wet en het Arbo-besluit gebaseerd op communautaire regelgeving.

Het bedrijfsadvies is gebaseerd op een op de onderneming van de betrokken landbouwonderneming uitgevoerd onderzoek, dat onderdeel uitmaakt van het advies.

In aanvulling hierop kunnen ook andere criteria gesteld worden zoals bijvoorbeeld groepen landbouwers die aan nieuwe normen moeten gaan voldoen of groepen landbouwers die door bepaalde nieuwe normen extra inspanningen moeten leveren. Zo wil Nederland bewerkstelligen dat de beschikbare middelen zo gericht mogelijk worden ingezet op die groepen landbouwers waar ondersteunen van adviesdiensten de meeste toegevoegde waarde heeft.

Het advies dient de hierboven beschreven aspecten in de beschouwing te betrekken, doch het kan ook betrekking hebben op de Nederlandse implementatie van de betrokken EU-verordening en – Richtlijnen, die soms verder gaat. Het advies kan daarnaast ook betrekking hebben op andere zaken die de bedrijfsontwikkeling betreffen.

Beschrijving van de frequentie van het advies

Nederland kent geen verplicht bedrijfsadvies. Om zo veel mogelijk landbouwers gebruik te laten maken van deze maatregel kan een aanvrager slechts één keer per drie jaar voor steun in aanmerking komen (zie ook hierna).

Begunstigden

Landbouwers in Nederland. Landbouwer is gedefinieerd als: natuurlijke of rechtspersoon dan wel een groep natuurlijke of rechtspersonen, ongeacht de rechtspositie van de groep en haar leden waarvan het bedrijf zich bevindt op het grondgebied van de Gemeenschap en die een landbouwactiviteit uitoefent.

Voorrang wordt gegeven aan

1. landbouwers die meer dan Euro 15.000 aan rechtstreekse betalingen per jaar ontvangen (zie vo 1782/2003, art 14.)
2. Vervolgens wordt voorrang gegeven aan landbouwers die voldoen aan eventuele criteria betreffende doelgroep (zie onder reikwijdte en acties) en die in een periode van drie jaar voorafgaand aan de aanvraag geen gebruik hebben gemaakt van deze maatregel.

Binnen de zo tot stand gekomen prioritaire groepen wordt door loting de precieze volgorde van begunstigden bepaald.

Beschrijving van de activiteiten en in aanmerking komende kosten

Voor steun in aanmerking komen de kosten van adviseurs die betrekking hebben op het verschaffen van adviezen over de optimale toepassing op de onderneming van de hiervoor onder reikwijdte aangegeven regelgeving en eventueel de ontwikkeling van de onderneming.

Het gebruik van adviesdiensten onder deze maatregel betreft in elk geval het voldoen aan de cross compliance voorwaarden: landbouwers moeten de randvoorwaarden voor inkomenssteun in het kader van de hervorming van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid kennen en toepassen. Daartoe wil NL hun de mogelijkheid bieden om steun te krijgen in de kosten die adviseurs hiervoor in rekening brengen. Het kan hierbij gaan om een check of de onderneming aan de randvoorwaarden (de 19 in de verordening genoemde richtlijnen, de goede landbouw- en milieucondities en het instandhouden van blijvend grasland) en de eisen op het terrein van arbo-wetgeving voldoet en, als hij er niet aan voldoet, een op de onderneming toegesneden advies hoe hij zijn bedrijfsvoering zou kunnen verbeteren.

Subsidiabel zijn derhalve de kosten van het opstellen van het bedrijfsadvies door de bedrijfsadviseur.

Beschrijving van het bedrijfsadviesysteem, incl. de procedure voor selectie van organisaties die bedrijfsadviesdiensten zullen verzorgen

Een bedrijfsadvies kan slechts worden verstrekt door een bedrijfsadviesdienst die:

- a. staat ingeschreven bij de kamer van Koophandel als dienst die zich ten doel of mede ten doel stelt om adviezen te geven;
- b. de beschikking heeft over voldoende personeel dat beschikt over de voor het verstrekken van bedrijfsadviezen vereiste kwalificaties op een voor de inhoud van het advies relevant terrein, verkregen door formele opleiding dan wel door aantoonbare vergelijkbare praktijkervaring;
- c. over de benodigde administratieve en technische faciliteiten beschikt;
- d. ervaren is in het verstrekken van adviezen met betrekking tot de onder het kopje 'reikwijdte en acties' genoemde onderwerpen; de adviesdienst dient op minimaal één van de terreinen van de randvoorwaarden of arbeidsomstandigheden minimaal één jaar adviezen te verstrekken
- e. als betrouwbaar te boek staat; in het voorgaande jaar niet herhaaldelijk betrokken is bij overtredingen met betrekking tot bedrijfsadvisering, te verklaren door de adviesdienst.

Op basis van deze criteria wordt een lijst samengesteld welke adviesdiensten aan deze voorwaarden voldoen. Alleen de adviesdiensten op de lijst mogen de adviezen verstrekken waarvoor steun wordt verleend. Organisaties die bedrijfsadviesdiensten zoals hier bedoeld willen verrichten, kunnen zich laten registreren bij Dienst Regelingen, onder voorlegging van de benodigde bewijsstukken. De op de lijst geregistreerde organisaties kan gevraagd worden aan te tonen dat zij nog steeds aan de hiervoor gestelde voorwaarden voldoen.

Maximale steunbedrag

- De subsidie bedraagt ten hoogste 50% van de kosten van een bedrijfsadvies.
- Een maximale subsidie van €1500 per dienst per bedrijf per jaar

Financiering

Soort	Totaal bedrag 2007-2013 (verwachting) (in miljoenen €)
Private financiering	14 + p.m.
Nationale publieke steun	Cofinanciering: 3 Top up: 8 + p.m.
EU publieke steun	3
Verwachte totaal voor 2007-2013	28 + p.m.

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren

Type indicator	Indicator	Nulsituatie	Streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal gesteunde landbouwers: ingedeeld naar: <ul style="list-style-type: none">- bijlage III of bijlage IV van vo. 1782/2003- verdeling naar ontvangen steun:<ul style="list-style-type: none">- gelijk aan/meer dan €15.000 of- minder dan €15.000	0	14000
Output (nationaal)	Geen		

121 Modernisering landbouwbedrijven

Relevante artikel(en)

- Artikel 26 van Verordening (EG) 1698/1999.
- Artikel 17 en 55 van Verordening (EG) No .../2006 en Annex II punt 5.3.1.2.1

Maatregelcode: 121

Beweegredenen voor steunverlening

De sociaal-economische betekenis van de Nederlandse land- en tuinbouw is groot. Met het oog op de toekomst van de land- en tuinbouw is een (doorgaande) vernieuwing en verbetering van de structuur en outillering van individuele ondernemingen noodzakelijk (zie ook '*Kiezen voor landbouw*'). De primaire verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de ondernemingen zelf. Goede ondernemers kennen de markt, baseren hun beslissingen op de mogelijkheden van de markt, maken een ondernemingsplan en investeren op basis daarvan in de vernieuwing van hun bedrijf. Daarbij houden deze ondernemers vanzelfsprekend rekening met de eisen die in het kader van o.a. het milieubeleid, het veterinaire, sanitair en fytosanitair beleid, dierenwelzijnsbeleid en het beleid met betrekking tot arbeidsomstandigheden worden gesteld.

De Nederlandse overheid verwacht ten algemene dat de toekomst van de meeste land- en tuinbouwondernemingen in Nederland ligt in het bovensegment van de Europese markt. Dit betekent dat de Nederlandse overheid verwacht dat voor de meeste ondernemingen zal gelden dat zij op de langere termijn alleen kunnen blijven bestaan als zij producten met een relatief hoge toegevoegde waarde produceren, hun productiewijze efficiënter weten in te richten dan hun concurrenten en het productieproces en hun producten duurzamer weten te maken.

De overheid wil ondernemers die hun bedrijf (verder) willen moderniseren om te kunnen voldoen aan de eisen van markt en samenleving daarbij kunnen ondersteunen.

Daarbij kan steun worden verleend aan die ondernemers (m.n. ook jonge landbouwers) voor die soorten investeringen in bedrijfsmodernisering die van groot belang zijn voor het concurrentievermogen en/of de duurzame ontwikkeling (o.a. op terreinen milieu en energie) van landbouwondernemingen en de landbouw- (en bosbouw-)sector in zijn geheel.

Bij bedrijfsmodernisering gericht op vergroten van de duurzaamheid gaat het om investeringen met een (groot) maatschappelijk belang, maar waarbij het doen van de investering voor de betreffende ondernemer maar beperkt rendabel is of een groot bedrijfsrisico met zich meebrengt. Wel zullen deze duurzaamheidsinvesteringen leiden tot een significante (aanmerkelijke) waardevermeerdering van de onderneming dan wel tot een significante (aanmerkelijke) winstgevendheid van de onderneming.

Doelen van de maatregel

Het stimuleren van investeringen in verbeteringen en vernieuwingen in de onderneming, gericht op het verhogen van de efficiëntie van de productie, het produceren van nieuwe of betere producten en/of het verhogen van de kwaliteit en de duurzaamheid van productieprocessen en producten. Dit draagt bij aan een meer concurrerende, duurzame en vitale landbouw: ofwel een landbouw die een redelijk inkomen voor de ondernemer oplevert, redelijke arbeidsomstandigheden kent en die voldoet aan maatschappelijke randvoorwaarden (zoals milieu, dierenwelzijn en diergezondheid, hygiëne-eisen, biodiversiteit).

A. Versterken van de vitaliteit van land- en tuinbouw

Inzet specifiek op de doelgroep jonge landbouwers heeft als doel dat deze doelgroep investeringen in de versterking van de onderneming doet. Ondersteunen van juist jonge landbouwers moet bijdragen aan het in stand houden van een vitale landbouw in Nederland door voldoende instroom te waarborgen van jonge ondernemers die in staat zijn om te investeren in de ontwikkeling van hun bedrijf.

In de Nederlandse situatie hebben jonge landbouwers (jonger dan 40 jaar), die pas een bedrijf hebben gestart of overgenomen, vaak een hoge schuldenlast als gevolg van de bedrijfsovername. Daardoor hebben deze jonge ondernemers in veel gevallen onvoldoende financiële mogelijkheden om extra investeringen te doen om de onderneming duurzaam en vitaal te houden. Investeringen in de onderneming zijn echter nodig om de concurrentiekracht op peil te houden.

B. Ondersteunen verdergaande verduurzaming land- en tuinbouw

De land- en tuinbouw in Nederland wordt geconfronteerd met een aantal uitdagingen, zoals:

- het verder verlagen van emissies zoals van nutriënten, ammoniak, broeikasgassen en gewasbeschermingsmiddelen naar het milieu;
- het verhogen van de kwaliteit (ook in sanitair en fyto-sanitair opzicht) en de toegevoegde waarde van producten en het tot waarde brengen van bij-, rest en afvalproducten (bijv. het vergisten en composteren van mest en andere producten uit de landbouw en verwerkende industrie);
- het verhogen van de doelmatigheid bij inzet en gebruik van middelen (bijvoorbeeld energie), machines en menskracht;
- verbeteren van dierenwelzijn, diergezondheid en voedselveiligheid;
- verbeteren van de arbeidsomstandigheden in ondernemingen
- in stand houden van (agro)biodiversiteit en het benutten van functionele agrobiodiversiteit om andere doelen uit het milieubeleid te realiseren (bijv. natuurlijke plaagonderdrukking levert emissiereducties van gewasbeschermingsmiddelen).

Deze uitdagingen kunnen ook worden aangegaan door het plegen van investeringen in betere en meer duurzame productiemiddelen.

Reikwijdte en acties

A. Versterken van de vitaliteit van land- en tuinbouw door het ondersteunen van investeringen door jonge landbouwers

De Nederlandse overheid wil jonge landbouwers ondersteunen die investeren in hun bedrijf, om zo de Nederlandse landbouw vitaal te houden.

Aan jonge landbouwers worden in dit verband de volgende voorwaarden gesteld:

- De aanvrager is het bedrijfshoofd en is jonger dan 40 jaar.
- De aanvrager heeft in de afgelopen drie jaar voor het eerst een bedrijf overgenomen of gestart.
- De aanvrager moet beschikken over voldoende agrarische vakbekwaamheid: hij bezit tenminste een getuigschrift van een erkende landbouwkundige opleiding of van een hiermee gelijkwaardig niveau of hij kan aantonen tenminste drie jaren op een agrarisch bedrijf werkzaam te zijn geweest.
- De aanvrager moet een investeringsplan overleggen, waarin de investeringen die hij voor steun in aanmerking wil laten komen zijn opgenomen.
- De aanvrager gaat voor de financiering van de investering een lening² aan, ter hoogte van de totale investeringen die voor subsidie in aanmerking komen. Deze lening moet zijn afgesloten bij een erkende kredietinstelling.
- Het eigen vermogen van de aanvrager bedraagt 60% of minder van de fiscale balanswaarde van het desbetreffende landbouwbedrijf.
- De aanvraag voor een subsidie voor investeringen moet vergezeld gaan van een verklaring van een bank dat de onderneming levensvatbaar is. De Nederlandse autoriteiten hebben voor deze aanpak gekozen omdat banken slechts tot financiering van investeringen bereid zijn, indien de onderneming levensvatbaar is.

Welke investeringen ondersteund worden is (binnen de voorwaarden) van bedrijf tot bedrijf verschillend, de jonge boer dient zelf de keuze te maken welke investeringen op zijn bedrijf het meest noodzakelijk zijn. Het kan dus zowel gaan om investeringen die kostenverlagend zijn, investeringen die bijdragen aan verbeteringen en omschakeling van de productie, investeringen die betere condities scheppen op het gebied van milieu, dierenwelzijn, veterinaire of sanitair terrein, fyto-sanitair terrein, arbeidsomstandigheden, of investeringen die de diversificatie van de landbouwactiviteiten bevorderen.

B. Ondersteunen verdergaande verduurzaming land- en tuinbouw

Ondersteund worden investeringen in modernisering van individuele land- en tuinbouwondernemingen, die bijdragen aan:

- verminderen van de milieubelasting;
- verhogen van de kwaliteit en de toegevoegde waarde van producten;
- tot waarde brengen van bij-, rest- en afvalproducten;
- verhogen van de doelmatigheid bij inzet en gebruik van middelen, machines en menskracht;
- verbeteren van dierenwelzijn, diergezondheid en voedselveiligheid;

² Onder een lening wordt hier verstaan: een schriftelijke overeenkomst van geldlening met een looptijd van ten minste drie jaar tussen de aanvrager en een kredietinstelling als bedoeld in artikel 1, eerste lid, onderdeel a, onder 1, van de Wet toezicht kredietwezen 1992, die ingevolge artikel 52, tweede lid, onderdelen a tot en met d van die wet is geregistreerd

- verbeteren van de arbeidsomstandigheden in ondernemingen;
- behoud en duurzaam gebruik van (agro)biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen;
- of combinaties hiervan.

Begunstigden

Landbouwers in Nederland.

De onderneming van de aanvrager is geen onderneming (onderneming in moeilijkheden) als bedoeld in paragraaf 2.1 van de Communautaire richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun (PbEU, 2004 C244).

Beschrijving van de vereisten en doelen m.b.t. de verbetering van de globale prestaties van het landbouwbedrijf

1. De steun wordt alleen verleend voor materiële en immateriële investeringen die de algehele prestatie van het landbouwbedrijf verbeteren, en minimaal voldoen aan de voor betrokken investering geldende communautaire normen en nationale normen.
2. Aanvragen kunnen op verschillende manieren worden beoordeeld en gerangschikt:
 - a. door middel van rangordening (eventueel in klassen) bij openstellingen van deze maatregel voor investeringen waarvoor geldt dat het maken van een onderscheid tussen aanvragen op grond van doeltreffendheid en doelmatigheid van inzet goed mogelijk en gerechtvaardigd is vanuit het doel van de openstelling en de verschillen tussen de aanvragen. Dit is vooral opportuun wanneer grote verschillen mogelijk zijn tussen de aanvragen voor wat betreft bijdrage aan het doel.
 - b. door middel van loting of ordening op basis van volgorde van binnenkomst bij openstellingen waar het moeilijk of niet mogelijk is om naar aard van het doel van de openstelling een onderscheid te maken tussen de aanvragen.
 - c. Een combinatie van a. en b.

Voor de beoordeling van aanvragen kan in geval van a. gebruik worden gemaakt van een beoordelingscommissie, die de aanvragen beoordeelt en rangschikt en daarover advies uitbrengt aan de bevoegde autoriteit. De bevoegde autoriteit beslist over de toekenning.

3. Voor de afbakening met 'niet-productieve investeringen' zoals bedoeld in maatregel 216 is van belang of er sprake is van investeringen die leiden tot een aanmerkelijke waardevermeerdering van de onderneming dan wel tot een aanmerkelijke winstgevendheid van de onderneming. Als daarvan geen sprake is, dan kan maatregel 216 van toepassing zijn (op voorwaarde dat aan doel en voorwaarden van maatregel 216 voldaan wordt); als daarvan wel sprake is, dan kan maatregel 121 (op voorwaarde dat aan doel en voorwaarden van maatregel 121 voldaan wordt) van toepassing zijn.

4. Gegeven de milieuproblematiek van de Nederlandse land- en tuinbouw, zal Nederland in het kader van het stimuleren van de verduurzaming van de land- en tuinbouw vooral (maar niet uitsluitend) inzetten op het ondersteunen van investeringen die bijdragen aan een vermindering van de milieubelasting met bovenwettelijke prestaties.

Gedacht wordt aan het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen en de inzet van duurzame energiebronnen (m.n. door de glastuinbouw), het verminderen van de uitstoot van ammoniak (en andere gasvormige emissies) (m.n. door de veehouderij) en andere investeringen gericht op betere milieuprestaties van ondernemingen.

5. Voor wat betreft het terugdringen van de emissies van broeikasgassen en de inzet van duurzame energiebronnen in de glastuinbouw gaat de voorkeur uit naar het ondersteunen van ondernemers die investeren in risicovollere innovatieve technieken en concepten gericht op energiebesparing en CO₂-reductie (innovatief wordt hier gedefinieerd als technieken en concepten met een marktintroductie in Nederland kleiner dan 5%). Aanvragers worden in dit geval beoordeeld en gerangschikt op basis van een aantal criteria. Een indicatie van de te hanteren criteria:

- relatie met CO₂-reductie: direct dan wel indirect via subsidie-effectiviteit (hoe hoger/beter, hoe hoger de aanvraag gerangschikt wordt);
- relatie met perspectief van het systeem (naarmate beter perspectief, wordt de aanvraag hoger gerangschikt);
- plaats in de marktintroductiefase (naarmate deze eerder is wordt de aanvraag hoger gerangschikt).

6. Investerings dienen binnen 2 jaar na goedkeuring van de aanvraag uitgevoerd te worden. Geen subsidie wordt verstrekt voor investeringen waarvoor de ondernemer verplichtingen is aangegaan voorafgaand aan de subsidieaanvraag.

Primaire productiesectoren

Deze maatregel kan in alle sectoren van de primaire landbouw ingezet worden.

De maatregel kan afhankelijk van beleidsprioriteiten door de bevoegde autoriteiten worden opengesteld voor specifieke doelen, doelgroepen, sectoren, regio's/gebieden en/of op basis van de kosteneffectiviteit van een investering (beoogd doel in relatie tot kosten).

Soort investeringen (materieel - immaterieel)

Subsidiabele kosten:

Als subsidiabele kosten worden uitsluitend de kosten, exclusief BTW, voor investeringen in bedrijfsmiddelen in aanmerking genomen betreffende:

- (a) de bouw, verwerving, verbetering of inrichting van onroerende goederen;
- (b) de aankoop of huurkoop van nieuwe machines en nieuwe apparatuur, inclusief computersoftware, tot aan de marktwaarde van het goed; andere kosten betreffende het leasecontract, zoals de marge van de leaseorganisatie, herfinancieringskosten, overheadkosten en verzekeringspremies zijn niet subsidiabel, of;
- (c) algemene kosten verbonden met de uitgaven genoemd onder (a) en (b), zoals de architecten en ingenieurs en honoraria van adviseurs, haalbaarheidsstudies, verwerven van patenten en vergunningen.

Voor gebouwen gelden de volgende beperkende voorwaarden:

- voor het verworven gebouw mag in de afgelopen 10 jaar geen steun zijn verleend;
- de prijs van het gebouw mag niet hoger zijn dan de marktwaarde en het gebouw moet – uiterlijk op het moment van de subsidievaststelling voldoen aan de nationale voorschriften, hetgeen moet blijken uit een taxatierapport.

Niet-subsidiabel zijn:

- de aankoop van landbouwproductierechten, dieren en zaai- en pootgoed van jaarlijkse gewassen alsook het planten daarvan;
- eenvoudige vervangingsinvesteringen: een investering voor het eenvoudig vervangen van een bestaand gebouw of een bestaande machine, of delen daarvan, door een nieuw, modern gebouw of een nieuwe moderne machine, zonder dat daarbij de productiecapaciteit met meer dan 25 % wordt verhoogd of de betrokken productie of technologie fundamenteel wordt gewijzigd. Een investering voor het vervangen van een ten minste 30 jaar oud en volledig gesloopt landbouwbedrijfsgebouw, wordt niet als een vervangingsinvestering beschouwd.
- de aankoop van grond voor een bedrag dat hoger is dan 10% van de totale subsidiabele uitgaven, tenzij er sprake is van concrete acties ten behoeve van milieubehoud en er een motivatie wordt gegeven waaruit blijkt dat zonder deze aankoop van grond hoger dan 10%, het project niet gerealiseerd kan worden. Tevens geldt dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de aankoop van grond en de doelstelling van de actie. De aanvrager dient dit in voorkomende gevallen te verklaren; en er dient een taxatierapport te worden overlegd, waarin wordt bevestigd dat de aankoopprijs niet hoger is dan de marktwaarde.

Beschrijving van de recent geïntroduceerde Gemeenschapsnormen (en van bestaande normen in het geval van jonge landbouwers die vestigingssteun ontvangen) waarvoor steun wordt gegeven, gerelateerd aan de betrokken specifieke problemen met het voldoen aan deze normen en rechtvaardiging van de periode van uitstel per norm.

Alleen investeringen worden ondersteund die voldoen aan of verder gaan dan de geldende (communautaire en/of nationale) normen. Er wordt vooralsnog geen mogelijkheid gebruik gemaakt van de mogelijkheid in art 26 van Vo. 1698/2005 om extra termijnen te verlenen voor de naleving van communautaire normen. Als de Nederlandse overheid in de toekomst alsnog van die mogelijkheid gebruik wil maken, zal zij daarvoor een wijzigingsvoorstel indienen.

Soort steun

Subsidie.

Een subsidie wordt niet verleend aan een landbouwonderneming indien de investering is gericht op een productieverhoging waarvoor op de markt geen normale afzetmogelijkheden kan worden gevonden.

De steun wordt ingetrokken indien de investering waarvoor steun is verstrekt gedurende vijf jaar te rekenen van de vaststelling van de steun een belangrijke wijziging ondergaat die:

- de aard of de uitvoeringsvoorwaarden van het vaststellingsbesluit raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
- het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productiecapaciteit.

Steunintensiteit

A. Verhogen vitaliteit van de landbouw door investeringssteun voor jonge landbouwers:

De subsidie bedraagt maximaal 20% van de subsidiabele kosten.

De subsidiabele kosten komen ten hoogste overeen met het bedrag van een lening die met het oog op de financiering van de investeringen in bedrijfsmodernisering zijn aangegaan en bedragen nooit meer dan €100.000.

B. Investerings gericht op verhogen duurzaamheid van de landbouw

Max. 40% van de subsidiabele kosten.

Financiering

Soort	Totaal bedrag 2007-2013 (verwachting) (in miljoenen Euro's)
Private financiering	210 + p.m.
Nationale publieke steun	- cofinanciering: 35,6 - 'top up': 35,92 + p.m.
EU publieke steun	35,6
Verwachte totaal voor 2007-2013	318 +p.m.

Van de totale publieke steun (exclusief top ups) zal naar verwachting ongeveer 58% betrekking hebben op duurzaamheidsinvesteringen en 25% op investeringen ten behoeve van verhogen vitaliteit. Het resterende deel heeft betrekking op uitfinanciering lopende verplichtingen (zie hieronder).

Overgangsbepalingen (inclusief schatting steunbedrag)

Vanuit POP1 lopen de volgende verplichtingen door in relatie tot deze maatregel:

Regeling structuurverbetering glastuinbouw (artikel 4, Vo 1257/1999)	Totale publieke steun € 4,6 mln waarvan EU-bijdrage € 2,3 mln	€ 0,4 mln (waarvan € 0,2 mln EU-bijdrage) betreft uitgaven tussen 16/10 en 31/12 2006.
Subsidieregeling Jonge Agrariërs (artikel 4, Vo. 1257/1999)	Totale publieke steun betreft € 7,5 mln waarvan EU-bijdrage € 3,75 mln	Alle uitgaven vinden plaats na 1 januari 2007.

Coherentie met de eerste pijler GLB.

(Criteria en administratieve regels om te verzekeren dat activiteiten die uitzonderlijk profiteren van plattelandssteun onder steunschema's in annex I van de uitvoeringsverordening niet gesteund worden door andere relevante instrumenten van het GLB.)

. De activiteiten van de producentenorganisaties in Nederland zijn gericht op sectoraal niveau, zodat geen overlap plaats vindt. Leden en niet-leden van producentenorganisaties onder Verordening (EG) nr. 2200/96 kunnen steun ontvangen indien aan de volgende voorwaarden wordt voldaan:

(1) investeringen moeten coherent zijn met de strategieën van producentenorganisaties onder de gemeenschappelijke marktordening (GMO),

(2) investeringen mogen niet tot effect hebben dat leden van producentenorganisaties hun lidmaatschap opzeggen.

Voor de groenten en fruitsector geldt dat:

- Voor individueel gefinancierde acties van producentenverenigingen op basis van specifieke bijdragen van de leden die daar direct profijt van hebben, de gefinancierde GMO-maatregelen betrekking dienen te hebben op projecten waarvan de subsidiabele kosten lager zijn dan 91.000 euro.
- voor collectieve marketingacties uitgevoerd door producentenverenigingen, de gefinancierde investeringen in het kader van de GMO betrekking moeten hebben op projecten waarvan de subsidiabele kosten lager zijn dan 273.000 euro.

Geen organisaties en acties worden ondersteund indien het risico aanwezig is dat de sterkte van de producentenorganisaties wordt verzwakt. Verder mogen de onder dit kader te financieren herstructureringsmaatregelen niet gefinancierd worden vanuit de GMO-maatregelen.

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	Streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal ondersteunde landbouwondernemingen onderverdeeld in: <ul style="list-style-type: none"> - geslacht - natuurlijk persoon/rechtspersoon - leeftijd (<40; >= 40) - type investering (landverbetering; machines; gebouwen; andere investeringen) - landbouwbranche (akkerbouw, tuinbouw, wijn, permanente gewassen; melk; weidevee (m.u.v. melk); varkens en pluimvee; gemengd) uitgesplitst naar biologisch en anderen - doel (vitaliteit; duurzaamheid) 	0	1950-2000 ondernemingen - aantal jonge landbouwers: 1200 - aantal duurzaamheidsinvesteringen 750-800
	Totale volume van de investeringen: onderverdeeld in: <ul style="list-style-type: none"> - type investering (landverbetering; machines; gebouwen; andere investeringen) - landbouwbranche (akkerbouw, tuinbouw, wijn, permanente gewassen; melk; weidevee (m.u.v. melk), schapen, geiten; varkens en pluimvee, konijnen; gemengd) uitgesplitst naar biologisch en anderen - duurzaamheidsdoel 	0	€ 313 mln. + p.m. (incl. private investeringen en incl. top ups) Waarvan: - Jonge landbouwers: € 127 mln. - Duurzaamheid: €186 mln.

Output (nationaal)	In geval van milieumaatregelen: gerealiseerde emissiebeperking uitgedrukt in kg ammoniak of CO2-equivalenten waar van toepassing.	0	<ul style="list-style-type: none"> - Ammoniakemissiereductie/jaar: 3-4 kton (na uitvoering van alle investeringen). - CO2-reductie/jaar: 0,1 -0,2 Mton (na uitvoering van alle investeringen)
-----------------------	---	---	---

123 Verhogen toegevoegde waarde van land- en bosbouwproducten

Opmerking: in omvang stelt deze maatregel nu weinig voor. Provincies hechten er belang aan deze toch te introduceren, in de hoop/verwachting dat de regeling aanslaat en er snel meer middelen voor worden gevonden.

Relevante artikel(en)

- Artikel 28 van verordening (EG) No 1698/1999.
- Artikelen 19, 46-48 van verordening (EG) No .../2006 en Annex II punt 5.3.1.2.1

Maatregelcode: 123

Reden voor interventie

Een land met relatief hoge productiekosten in de landbouw als Nederland, heeft er belang bij dat gezocht wordt naar mogelijkheden om producten te maken die zich (kwalitatief) onderscheiden van producten die andere producenten bieden. Toegevoegde waarde leidt tot een betere prijs/kwaliteitverhouding, tot onderscheidend vermogen en tot nieuwe product-markt-combinaties. Juist voor de Nederlandse agrosector is dat belangrijk aangezien voor veel producten op de lange termijn de concurrentie op kwantiteit weinig perspectief biedt. Investerings in de kwaliteit van de productie en producten zijn nodig, ook gelet op de noodzaak meer duurzaam te produceren. De overheid heeft er baat bij dit in Nederland te stimuleren.

Het gaat niet om reguliere modernisering in de zin van doorvoeren van reeds gangbare kwaliteitsverbetering, een innovatief element is vereist.

Het doen van investeringen teneinde de toegevoegde waarde te verhogen houdt veelal ook het nemen van extra risico in, terwijl de financiële speelruimte in de sector klein is.

Door een deel van dit extra risico op zich te nemen, stimuleert en versnelt de overheid dit soort inspanningen en investeringen van ondernemers.

Doelen van de maatregel

1. Versterking van de algehele prestaties van primaire landbouw- en/of bosbouwbedrijven

Beschrijving van de vereisten en doelen

Uit het ondernemingsplan/projectplan wordt duidelijk wat uitvoering van het plan en de daarin opgenomen investeringen waarvoor steun wordt aangevraagd, bijdraagt aan het verbeteren van de algehele prestaties van de onderneming. Deze bijdrage wordt helder en onderbouwd beschreven. Voorstellen die niet of onvoldoende plausibel aantonen dat er een verbetering plaats vindt, wat die verbetering inhoudt en dat die verbetering terug te voeren is op de te plegen investering, worden niet gehonoreerd.

en

2. Verhogen toegevoegde waarde van landbouwproducten zoals genoemd in Annex I, uitgezonderd visserijproducten, en van bosbouwproducten

Beschrijving van vereisten en doelen

De maatregel wordt ingezet ter behoud en versterking van de (internationale) handelspositie van de Nederlandse voedselsector.

Nederland wil zijn positie als kenniseconomie versterken. Dit betekent o.a. het zich toeleggen op activiteiten die een hoge toegevoegde waarde opleveren. Bedrijven in de gehele agrosector zullen zich in de komende jaren op de veranderende markt en moeten richten en waar mogelijk waarde moeten toevoegen aan hun producten, om de (internationale) concurrentiepositie te kunnen behouden en versterken. Het betreft investeringen in nieuwe producten, nieuwe wijzen om bestaande en nieuwe producten te verbinden aan nieuwe markten, nieuwe toepassingen van bestaande producten en de ontwikkeling en introductie van nieuwe processen en technologieën; ook buiten de food-sector.

Eindbegunstigden. Type en omvang van het begunstigde bedrijf

1. Landbouwers

2. Samenwerkingsverbanden tussen primaire landbouw- en/of bosbouw-producenten, de verwerkende (voedsel)industrie en/of derde partijen, die investeringen plegen gericht op het verhogen van de toegevoegde waarde van landbouw- en/of bosbouwproducten.

Steun wordt, wat de maxima betreft, beperkt tot micro-, kleine en middelgrote ondernemingen in de zin van Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie. Voor ondernemingen die niet onder artikel 2, lid 1, van die aanbeveling vallen, minder dan 750 werknemers of een omzet van minder dan 200 miljoen EUR hebben, wordt de maximale steun gehalveerd. Voor de bosbouw wordt de steun tot micro-ondernemingen beperkt.

Zie ook: demarcatie.

Samenvattende beschrijving van de primaire productie sectoren

Deze maatregel kan in alle sectoren van de landbouw en in de bosbouw ingezet worden.

Territoriale en/of structurele noden

Nederland is een zeer grote exporteur van land- en tuinbouwproducten, zowel op de interne Europese markt als op de externe markt. Deze export betreft eigen productie en productie van andere EU-lidstaten en van derde landen. Nederland wil haar sterke positie behouden en versterken, ook nu wereldwijd grote nieuwe export- en importmarkten zich op het speelveld begeven. De toegevoegde waarde wordt verbonden aan de eigen producten of inkomende primaire producten. Bij de eigen producten gaat het om zuivel (accent op West en Noord Nederland), vers vlees en eieren (accent op Zuid en Oost Nederland), om groenten en fruit (accent op West en Zuid Nederland) en om sierteelt (accent op West Nederland).

In alle vier landsdelen van Nederland komen alle sectoren in meer of mindere mate voor. In gebiedsprogramma's zijn per provincie voor de periode 2007 – 2012 regionale doelen gedefinieerd en nadere keuzen gemaakt, ook voor dit onderwerp.

Reikwijdte en acties

Gesteunde investeringsprojecten moeten leiden tot een hogere toegevoegde waarde voor en van producten genoemd in bijlage I bij het verdrag genoemde producten m.u.v. visserijproducten, en bosbouwproducten, door:

- a. rationalisatie en ontwikkeling van het verkoopklaar maken, de verduurzaming, de behandeling en de verwerking van landbouwproducten of het hergebruik van bijproducten of fabricageresiduen en de verwijdering of zuivering van afval, en/of
- b. toepassing van nieuwe verwerkingstechnieken, waaronder de ontwikkeling van nieuwe producten en bijproducten en het openen van nieuwe markten, alsmede innoverende investeringen (m.bt. producten, procédés en processen, technologieën, product-marktcombinaties en andere innovaties), en/of
- c. verbetering van de afzet op de markt, met inbegrip van verbetering van de doorzichtigheid van de prijsvorming, en/of
- d. verbetering van de kwaliteit van de producten.

Voorbeelden van projecten zijn:

- investeringen in de ontwikkeling en marktpositionering van gemaks- en gezondheidsproducten en de ontwikkeling van nieuwe marketingconcepten voor het vers vlees segment, eieren en ei-producten, groente en fruit, sierteelt en zuivelproducten.
- Ondersteunen van initiatieven die ervoor zorgen dat dierenwelzijn direct of indirect wordt vermarkt (gedacht kan worden aan bijvoorbeeld aan energieopwekking).
- Ondersteunen van initiatieven die ervoor zorgen dat reststromen tot meerwaarde worden gebracht.

De maatregel is niet bedoeld voor reguliere modernisering in de zin van doorvoeren van reeds gangbare kwaliteitsverbetering of vermarkting, een innovatief element is vereist.

Steun intensiteit

Maximaal steunpercentage: 40% van het bedrag aan subsidiabele investeringen. Het gangbare steunpercentage is 30%. In geval van een project met blijkens de onderbouwing bovenmatig risico maar grote potentie, kan het steunpercentage 40% bedragen.

Subsidieplafonds: De maximale steunbijdrage bedraagt € 100.000,- en voor aanvragen van samenwerkingsverbanden maximaal € 250.000,-.

Subsidiabele kosten en activiteiten

1. De steun wordt verleend voor materiële en/of immateriële investeringen die:
 - a. de algehele prestatie van de onderneming verbeteren en
 - b. betrekking hebben op:
 - de verwerking en/of de afzet van andere in bijlage I bij het Verdrag genoemde producten dan visserijproducten en van bosproducten, en/of
 - de ontwikkeling van nieuwe producten, procédés en technologieën voor de in bijlage I bij het Verdrag genoemde producten, met uitzondering van visserijproducten, en voor bosproducten en
 - c. voldoen aan de voor de betrokken investering geldende communautaire normen.
2. Als subsidiabele kosten worden de kosten, exclusief BTW, verbonden aan investeringen in aanmerking genomen.

Kosten verbonden aan materiële investeringen zijn:

- a) de bouw, verwerving, verbetering of inrichting van onroerende goederen;
- b) de aankoop of lease van nieuwe machines en apparatuur*, inclusief computersoftware tot aan de marktwaarde van het goed; *andere kosten betreffende het leasecontract, zoals de marge van de leaseorganisatie, herfinancieringskosten, overheadkosten en verzekeringspremies zijn niet subsidiabel;*

Kosten verbonden aan immateriële investeringen zijn:

- c) de ontwikkeling van nieuwe machines of apparatuur
- d) de ontwikkeling en operationalisering van processen, procédés, technologieën, marketingconcepten, product-marktcombinaties en andere innovaties
- e) algemene kosten verbonden aan de uitgaven genoemd onder (a) tot en met (d), zoals de architecten en ingenieurs en honoraria van adviseurs, haalbaarheidsstudies, accountantsverklaring, verwerven van patenten en vergunningen**

* In goed onderbouwde gevallen en in afwijking van punt b) hierboven mag onder voorwaarden de aankoop van tweedehands apparatuur worden beschouwd als subsidiabel voor micro, kleine en middelgrote ondernemingen zoals bedoeld in aanbeveling 2003/361/EC³ van de Europese Commissie.

Voorwaarde is dat de tweedehands apparatuur wordt benut als middel om toegevoegde waarde te realiseren, bijvoorbeeld door er een nieuwe functie aan te geven of door het in een andere context te plaatsen. Op deze wijze kunnen de kosten beperkt blijven.

** Bij deze maatregel is het toegestaan dat de algemene kosten de 12% overschrijden met het oog op het belang van de kostensoorten als genoemd onder (c) en (d).

Niet-subsidiabel zijn:

- de aankoop van agrarische productierechten, dieren, planten en de aanplant van planten voor niet-permanente gewassen.
- eenvoudige vervangingsinvesteringen
- legeskosten
- reguliere bedrijfsinvesteringen en kosten van eigen arbeid van de aanvrager.

Beoordelingcriteria

Ontvankelijkheid

Beoordeling van aanvragen geschiedt op basis van ingediende ondernemingsplannen/projectplannen. Het ondernemingsplan/projectplan bevat in elk geval:

- een ondernemingsplan/projectplan dat helder onderbouwt dat uitvoering van het plan en van de daarin opgenomen investeringen waarvoor steun wordt aangevraagd, bijdragen aan het verbeteren van de algehele prestaties van de onderneming
- een analyse van vraag- en aanbod in de betreffende markt
- een (SWOT) sterkte/zwakte analyse van het huidige product inclusief een visie op de rol van de betrokken ketenpartijen

³ OJ L 124, 20.5.2003, p. 36.

- een uitvoerige beschrijving van de geplande investering
- de bijdrage van die investering aan het verhogen van de toegevoegde waarde
- een go-no go moment t.a.v. de overgang van ontwikkel- naar uitvoeringsfase
- een investerings- en (indien relevant) exploitatiebegroting met dekkingsvoorstel

Criteria bij de beoordeling zijn:

- kwaliteit van de ingediende aanvraag (in elk geval voldoen aan minimumeisen voor ontvankelijkheid)
- voldoet aan de doelen van deze maatregel zoals hiervoor beschreven onder 1.
- onderbouwde rentabiliteitsverwachtingen.
- door de provincies gesteunde projecten moeten voldoen aan het bij de betreffende provincie geldende gebiedsbeleid en passen in het voornoemde Provinciaal Meerjaren Programma / gebiedsprogramma

Voorwaarden bij uitvoering:

- De subsidieontvanger dient het project uit te voeren overeenkomstig het definitieve projectplan. De bevoegde autoriteit kan echter gemelde wijzigingen van het innovatieprojectplan goedkeuren.
- Over de resultaten van het project wordt gerapporteerd aan de overheid.
- De gepleegde investeringen dienen ten minste 5 jaar in stand te worden gehouden. Bij eerdere vervreemding of desinvestering wordt een met de afschrijving evenredig deel van de bijdrage teruggevorderd.

Wijze van openstelling

De regeling wordt jaarlijks opgesteld als onderdeel van de betreffende jaartranche van de Provinciale Meerjarenprogramma's. Na aflopen van de inzendtermijn vindt op provinciaal niveau selectie plaats op basis van prioriteit en subsidieplafond.

Gebruik kan worden gemaakt van een tenderprocedure om de beste aanvragen te selecteren.

Overgangsmatregelen

Niet van toepassing.

Coherentie met de eerste pijler GLB. NB Dit artikel dient in algemene zin te worden gedefinieerd en geldt niet exclusief voor dit artikel ! PM

(Criteria en administratieve regels om te verzekeren dat activiteiten die uitzonderlijk profiteren van plattelandssteun onder steunschemas in annex I van de uitvoerings-verordening niet gesteund worden door andere relevante instrumenten van het GLB)

De steun wordt niet verleend aan ondernemingen in moeilijkheden in de zin van de communautaire richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun aan ondernemingen in moeilijkheden.

Demarcatie met Structuurfondsen

Een standpunt inzake demarcatie is wenselijk t.o.v. Structuurfondsen, prioriteit 1: Innovatie, ondernemerschap en kenniseconomie.

Uitgangspunt voor demarcatie is dat innovatie binnen de primaire sector (van land- en bosbouw) wordt gefinancierd uit het EAFRD. De Lissabonambitie wordt hier mee echter onvoldoende afgedekt.

Daarom wordt voorgesteld - op maatregelniveau, nooit op projectniveau - **tevens een beroep te doen op de structuurfondsen voor Regionaal Beleid (EFRO).**

Feitelijke demarcatie is als volgt voorzien:

1. Als meer dan de helft van het innovatieproject voor rekening komt voor landbouwers (af te leiden uit wie voor hoeveel in de totale kosten van het samenwerkingsproject) deelneemt zoals vastgelegd in het projectplan), dan is het POP de aangewezen financieringsbron; met als bijkomend criterium:
2. Projecten waarbij meer dan EUR 1.250.000 steun wordt gevraagd (dit bedrag is vastgelegd in de maatregelbeschrijving van 124 als maximum voor de totale steun) ook dan is niet POP2 maar EFRO het aangewezen fonds.

Financiering

Private financiering	€ 1,87 miljoen + p.m. top-up
----------------------	------------------------------

Nationale publieke steun	€ 0,4 miljoen + p.m. top-up
EU publieke steun	€ 0,4 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 2,67 miljoen + p.m. top-up

10 % van het subsidie komt ten laste van de EU

90 % van het subsidie komt ten laste van de lidstaat (rijks- of provinciaal/regionaal niveau)

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren (nulwaarde = 0)

Type indicator	Indicator	Streefwaarde
Output	Aantal gesteunde bedrijven. Onderverdeeld in: - <i>omvang bedrijf</i> (micro/klein; medium; semi-groot; anders) - <i>type sector</i> : landbouw (akkerbouw, tuinbouw, wijn, permanente gewassen; melk; weidevee (m.u.v. melk); varkens en pluimvee; gemengd allen uitgesplitst naar biologisch en anders); bosbouw; voedingsindustrie - <i>soort activiteit</i> : verwerking/marketing; ontwikkeling	26
	Totale investeringsvolume. Onderverdeeld in: - <i>omvang bedrijf</i> (micro/klein; medium; semi-groot; anders) - <i>type sector</i> : landbouw (akkerbouw, tuinbouw, wijn, permanente gewassen; melk; weidevee (m.u.v. melk); varkens en pluimvee; gemengd allen uitgesplitst naar biologisch en anders); bosbouw; voedingsindustrie - <i>soort activiteit</i> : verwerking/marketing ; ontwikkeling	13,3 miljoen

Type indicator	Indicator	Streefwaarde
Resultaat	Toename gerealiseerde meerwaarde in ondersteunde bedrijven	+
	Aantal bedrijven dat nieuwe technieken of producten heeft geïntroduceerd	15*

* Daadwerkelijke innovatie veronderstelt risico, een niet onaanzienlijk aandeel van de projecten zal niet succesvol blijken.

Type indicator	Indicator	Streefwaarde
Impact	Economische groei	++
	Werkgelegenheid	+
	Arbeidsproductiviteit	++
	Omslag afname biodiversiteit	0
	Duurzame landbouw	+
Toename waterkwaliteit	0	
Aanpak problematiek klimaatverandering	+	

Aanvullende programma specifieke indicatoren en gekwantificeerde doelen
geen

124 Samenwerking bij innovatie

Relevante artikel(en)

- Artikel 29 van Verordening (EG) No 1698/2005.
- Artikelen 20 en 55, Annex II punt 5.3.1.2.4 van Verordening (EG) No .../2006.

Maatregelcode: 124

Beweegredenen voor steunverlening

De Nederlandse landbouw heeft relatief hoge productiekosten door o.a. de hoge kosten van grond en arbeid. Daarnaast heeft de Nederlandse landbouw, vanwege de intensiviteit van de productie, een relatief hoge milieudruk per eenheid oppervlakte (met daarbij overigens een relatief lage milieudruk per geproduceerd product). De Nederlandse landbouw kan zijn internationale concurrentiepositie in West-Europa en mondiaal alleen behouden en versterken door continu te innoveren op het gebied van producten, productiewijzen en productiemiddelen om zo betere producten te maken en/of de productiekosten te verlagen. Innovaties kunnen ook gericht zijn op het verlagen van de milieudruk van de landbouw en/of het inspelen op maatschappelijke wensen en eisen ten aanzien van landbouwproducten en productiewijzen. Veel innovaties zullen waarschijnlijk een combinatie van zowel concurrentieversterking als verduurzaming in zich hebben.

Gegeven enerzijds de relatief kleine schaal van veel spelers in de agrosector en anderzijds het belang van samenwerking binnen en tussen agroketens bij het ontwikkelen en laten doorwerken van innovaties in de productie, wordt samenwerking bij de ontwikkeling van innovaties aangemoedigd. In 'Kiezen voor landbouw' is geconstateerd dat 'het agrocluster zich kenmerkt door een netwerk van grootschalige en efficiënte toeleverende en verwerkende ondernemingen, variërend van veevoerproducent tot zuivelverwerker en van plantenveredelaar tot kassenbouwer. Ook is sprake van een hoog niveau van vakmanschap, kennis, onderzoek en onderwijs. Daarbij is ook het aanpassingsvermogen van de sector groot. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de relatief snelle toepassing van milieu- en diervriendelijker productiemethoden en uit de productinnovaties in onder andere de glastuinbouw en de zuivelsector. Deze zijn mogelijk door een intensieve samenwerking en wisselwerking tussen de verschillende schakels in de productiekolom en het onderzoek, waarbij vindingen worden vertaald in innovatie.'⁴

Kortom, innovatie en samenwerking zijn in de landbouw en voedselsector met elkaar verbonden. Overigens wordt er in 'Kiezen voor landbouw' ook op gewezen⁵ dat ook het ontwikkelen van innovatieve samenwerkingsvormen bijdraagt aan het veranderen van de landbouw. Juist door het slimmer organiseren kunnen belangrijke voordelen worden behaald.

Hoewel de bosbouw in Nederland economisch gezien een kleine sector is, kunnen ook innovaties in de bosbouw belangrijk zijn en daarom steun verdienen.

Om een sterke en duurzame landbouw in Nederland te houden, zijn verdere innovaties noodzakelijk. Samenwerking ten behoeve van innovatie levert extra kosten en risico's op in de vorm van coördinatielasten van de samenwerking op zich en vanwege de faalkans van een dergelijk project. Door een deel van dit risico op zich te nemen door een deel van de kosten te vergoeden, stimuleert de overheid dit soort inspanningen en investeringen door samenwerkende ondernemers.

Doelen van de maatregel

Doel van de maatregel is om te bevorderen dat samenwerkingsprojecten gericht op innovatie worden gestart en uitgevoerd. Deze samenwerkingsprojecten moeten gericht zijn op het ontwikkelen van nieuwe producten, productiewijzen (inclusief innovatieve organisatievormen binnen ondernemingen en in en tussen ketens), procédés en technieken die leiden tot duurzamere producten en productiewijzen, betere kwaliteit van producten, betere kwaliteit van productieprocessen⁶ en productiemiddelen en/of lagere productiekosten.

⁴ LNV, 'Kiezen voor landbouw', 2005, p. 21

⁵ Ibidem, P.44

⁶ Betere kwaliteit van producten en productieprocessen wordt hier breed opgevat en kan op allerlei aspecten van producten en productieprocessen betrekking hebben: gezonder, langer houdbaar, hoger niveau van dierenwelzijn en diergezondheid dan wettelijk voorgeschreven, met minder milieuverliezen tot stand gekomen;

Nederland zet in op de volgende prioritaire thema's voor steun bij samenwerking voor innovatie (in willekeurige volgorde):

- Duurzame agrologistiek: innovaties gericht op het verhogen van de duurzaamheid en efficiëntie van de agrologistiek ten behoeve van het behoud en de versterking van economisch krachtige en maatschappelijk verantwoorde agroketens.
- 'Groene' grondstoffen: innovaties die bijdragen aan meer inzet van meer duurzame, hernieuwbare grondstoffen afkomstig uit de landbouw; het bieden van meerwaarde aan huidige reststromen en betere, efficiëntere en duurzamere bioraffinage.
- Verduurzaming tuinbouw: stimuleren van systeeminnovaties in de tuinbouwsector, onder andere op gebied van logistiek, automatisering en energievoorziening.
- Transitie veehouderij: bijdragen aan de transitie van de veehouderij door met nieuwe product/markt combinaties aansluiting te vinden met de versmarkt en door systeeminnovaties uitgaande van wensen van diverse groepen consumenten. Doel hierbij zal vaak zijn om met innovaties bij te dragen aan het 'tot waarde' brengen in de markt van 'publieke waarden' als dierenwelzijn, landschap, milieu en rechtvaardige handel.

De Nederlandse overheid sluit echter nadrukkelijk niet uit dat deze maatregel ook gebruikt wordt voor het ondersteunen van andere samenwerkingen ten behoeve van innovatie buiten de thema's en sectoren als hiervoor genoemd. De ontwikkeling van innovaties zou gehinderd kunnen worden door een overheid die te veel voorschrijft op welke terreinen geïnnoveerd moet worden. Kansen die ondernemers en onderzoekers zien moeten gegrepen kunnen worden zonder dat de overheid dit onnodig belemmert en/of onvoldoende steunt en daarmee belangrijke innovaties in de weg zou staan. Voorstellen moeten echter in alle gevallen voldoende onderbouwd zijn om een goede beoordeling door de overheid mogelijk te maken (zie ook punt 6 onder 'Reikwijdte en acties' voor een beschrijving van de criteria waarop beoordeeld wordt).

Reikwijdte en acties

1. Via deze maatregel kunnen samenwerkingsprojecten worden ondersteund die gericht zijn op product-, proces- en systeeminnovaties in de landbouw-, voedsel-, en/of bosbouwsector in Nederland.

Er kunnen verschillende soorten innovaties worden ondersteund:

- Productinnovaties: het ontwikkelen van een nieuw product inclusief de marktpositionering.
- Procesinnovaties: innovaties gericht op verbeteren van de bedrijfsprocessen, veelal gericht op kostenverlaging/efficiencyverbetering;
- Marktgerichte innovaties: innovatieve manieren waarop (buitenlandse) markten worden verkend, ontwikkeld en onderhouden
- Organisatorische innovaties (systeeminnovaties): Complexe systeeminnovaties zijn meestal een combinatie van de drie bovengenoemde categorieën. Het gaat er hierbij om, om op langere termijn (5 a 10 jaar) integrale vernieuwingen te realiseren van bestaande producten en processen via samenhangende verbeteringen in technologie, institutie, gedrag en cultuur.

2. In de projecten moet altijd sprake zijn van samenwerking tussen twee of meer partijen. De samenwerking kan uiteenlopende combinaties van ondernemingen betreffen: tussen ondernemingen in een agroketen; tussen ondernemingen op hetzelfde niveau in een agroketen; tussen ondernemingen in verschillende (agro)ketens of tussen ondernemingen in de agrosector en ondernemingen daarbuiten.

3. De projecten hebben een duur van maximaal drie jaar.

4. Projecten worden geselecteerd door middel van een tenderprocedure.

De overheid kan de tenders openstellen voor bepaalde prioritaire thema's en/of sectoren zoals hiervoor aangegeven.

5. Voor de beoordeling van de projectvoorstellen kan gebruik worden gemaakt van een beoordelingscommissie van onafhankelijke deskundigen. De leden van deze commissie hebben geen direct of indirect belang bij een of meerdere van de voorstellen en zijn gehouden aan een geheimhoudingsplicht.

6. De beoordeling van projectvoorstellen gebeurt op basis van de volgende criteria:

a. Innovatieve karakter: het voorstel moet de aard en potentiële betekenis van de innovatie waar de samenwerking op gericht is helder en zo goed mogelijk onderbouwd omschrijven. Hierbij is de mate waarin het project bijdraagt aan de versterking van de markt en concurrentiekracht het belangrijkste element. Naarmate de potentiële betekenis van de innovatie groter is, wordt het voorstel hoger gewaardeerd. Grensverleggende product-, proces- en systeeminnovaties (inclusief ontwikkeling van nieuwe organisatievormen) hebben prioriteit, maar bijvoorbeeld ook aanpassen van bestaande technieken aan nieuwe situaties en toepassingen of eerste keer toepassen in Nederland van een organisatievorm die elders wordt gebruikt, kan innovatief zijn.

b. Haalbaarheid:

Het projectvoorstel onderbouwt de haalbaarheid van het voorstel in termen van economisch en technisch perspectief van toepassing op praktijkschaal. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de eerste toepassing op praktijkschaal. Meer haalbare voorstellen worden hoger gerangschikt.⁷

c. Uitstralingseffect voor toepassing door andere ondernemingen:

het projectvoorstel bevat een beschrijving voor de mate waarin de projectresultaten toegepast kunnen worden door ondernemingen in dezelfde sector.

d. Bijdrage aan vergroten duurzaamheid:

Het voorstel moet een beschrijving bevatten van de verwachte voordelen van de te ontwikkelen innovatie in termen van duurzaamheid in ecologische en sociale zin. Hierbij moet aandacht worden besteed aan effecten op bedrijfsniveau, maar ook op het niveau van samenleving als geheel. Eventuele nadelen moeten ook worden benoemd en leiden in het geval van strijdigheid met wet- en regelgeving een afwijzing op.

Dit element vormt een minimumvoorwaarde voor goedkeuring van het voorstel. Naarmate een voorstel een innovatie oplevert die hoger scoort op duurzaamheid, wordt de aanvraag hoger gerangschikt.

e. Rol van de samenwerking:

Het voorstel beschrijft helder welke partijen bij de samenwerking betrokken zijn, waaruit de inbreng van de betrokken partijen bestaat en wat de verwachte meerwaarde is van de samenwerking. Het voorstel beschrijft waaruit de (meer)kosten van de samenwerking bestaan. Het samenwerkingsverband mag niet slechts een zijdelingse bijkomstigheid zijn in het voorstel. Dit criterium vormt hiermee een minimumvoorwaarde.

7. Van een ingediend projectvoorstel worden niet-innovatieve onderdelen afgewezen.

8. De subsidieontvanger dient het project uit te voeren overeenkomstig het projectplan. De bevoegde autoriteit kan echter door de aanvrager gemelde wijzigingen van het innovatieprojectplan goedkeuren.

9. Over de resultaten van het project wordt gerapporteerd aan de overheid.

Omschrijving van gedekte sectoren

Ondernemingen uit alle sectoren van de landbouw (zowel gericht op food als non-food producten), de verwerkende industrie, de bosbouw en/of derde partijen. Tot die derde partijen kunnen ook horen organisaties die zich met de handel en marketing van (verwerkte) land- en bosbouwproducten bezig houden en de aan de landbouw toeleverende industrie.

Nederland kan per openstelling van deze maatregel besluiten om de openstelling te beperken tot bepaalde thema's en/of sectoren, zoals bijvoorbeeld hiervoor beschreven.

Omschrijving van soorten partners betrokken in de samenwerkingsprojecten

1. Steun kan worden verleend aan:

⁷ er zit een spanning tussen de criteria innovatieve karakter en haalbaarheid, aangezien meer innovatieve voorstellen vaak moeilijker haalbaar zijn dan wel moeilijker op dat aspect te beoordelen. Bij de beoordeling moet gezocht worden naar een goede balans tussen deze twee criteria, waarbij het criterium innovatie een belangrijke rol speelt. Zeer innovatieve projecten die echter zeer laag scoren op haalbaarheid, zullen waarschijnlijk weinig kans maken.

- a) een ondernemer die voor eigen rekening en risico een (landbouw)onderneming drijft en die onderdeel uitmaakt van een samenwerkingsverband van ondernemers die voor gezamenlijke rekening en risico een innovatieproject uitvoeren; of
- b) een samenwerkingsverband van ondernemers als bedoeld in onderdeel a die voor gezamenlijke rekening en risico een innovatieproject uitvoeren.

Het innovatieproject dient betrekking te hebben op producten, procédés, productiewijzen (inclusief organisatievormen) en technologieën in de landbouw-, de voedsel- of bosbouwsector.

2. Geen steun wordt verstrekt aan ondernemingen die zijn gericht op onderzoek, scholing, opleiding, voorlichting, advies of begeleiding. Zij kunnen echter wel door de aanvrager worden ingeschakeld. De kosten hiervan zijn subsidiabel.

3. In geval dat Nederland kiest voor inperking van een openstelling van deze maatregel, kan de doelgroep verder worden beperkt.

Begunstigden

- een ondernemer die voor eigen rekening en risico een (landbouw)onderneming drijft en die onderdeel uitmaakt van een samenwerkingsverband van ondernemers die voor gezamenlijke rekening en risico een innovatieproject uitvoeren; of
- een samenwerkingsverband van ondernemers als bedoeld in onderdeel a die voor gezamenlijke rekening en risico een innovatieproject uitvoeren.

Beschrijving van enig onderscheid tussen samenwerkingsprojecten op de terreinen nieuwe producten/processen/technologieën

Geen.

Subsidiabele kosten

1. Subsidiabel zijn de volgende door de aanvrager aantoonbaar gemaakte en betaalde kosten, voor zover zij noodzakelijk zijn en rechtstreeks zijn toe te rekenen aan de onderdelen van het project, waarop de subsidie betrekking heeft:

- loonkosten van het direct bij de uitvoering van het project betrokken personeel;
- aan derden verschuldigde kosten ter zake van studies, onderzoeksactiviteiten, proces- en ketenmanagement en ter zake van de verwerving van kennis en intellectuele eigendomsrechten alsmede ter zake van de bescherming van die rechten, exclusief winstopslagen bij transacties binnen een groep;
- Kosten voor organisatie en facilitering van het samenwerkingsverband, waaronder begrepen zaalhuur, vergaderfaciliteiten en bureaunkosten;
- Kosten voor een procesbegeleider of ketenmanager;
- Kosten voor een studie naar de haalbaarheid van de ontwikkeling van nieuwe producten, procédés en technologieën in de landbouw, de voedsel- en bosbouwsector;
- Kosten gemoeid met het testen van de nieuwe producten, procédés en technologieën voor commerciële doeleinden toegepast worden.

Genoemde kosten zijn slechts subsidiabel voor zover de kosten gemaakt worden, vóórdat de nieuwe producten, procédés en technologieën voor commerciële doeleinden toegepast worden.

2. Investeringskosten ten behoeve van de samenwerking voor innovatie kunnen worden gesteund. Het betreft hier investeringen in onroerende goederen (gebouwen) en de investeringskosten van aangeschafte machines en apparatuur, gebaseerd op de werkelijke aanschafkosten of de aan het project toe te rekenen leasetermijnen, exclusief financieringskosten en winstopslagen bij transacties binnen een groep. Ook tweede handsgoederen kunnen gesubsidieerd worden, indien deze noodzakelijk zijn voor de innovativiteit van het project. De aanvrager moet aantonen dat de investering nodig is voor het samenwerkingsproject.

3. De aankoop van technologie is alleen subsidiabel als die relevant is voor het (verder) ontwikkelen van de innovatie die doel is van het samenwerkingsproject.

Hoogte van de steun (volgens staatssteunregels)

De hoogte van de subsidie bedraagt maximaal 40 % van de subsidiabele kosten per innovatieproject.

Soort steun

Subsidie.

Totale maximum hoeveelheid steun

Per innovatieproject maximaal € 1.250.000.

Dit maximum is gekozen om ook samenwerkingsprojecten met relatief hoge kosten effectief te kunnen steunen. De Nederlandse overheid kan bij de openstelling van deze maatregel de maximum steun op een lager bedrag vaststellen.

Financiering

Soort financiering	Totaal bedrag 2007-2013 (verwachting) (in miljoenen Euro's)
Private financiering	14,6 + p.m.
Nationale publieke steun	Cofinanciering: 4,88 Top up: p.m.
EU publieke steun	4,88
Verwachte totaal voor 2007-2013	24,36 + p.m.

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	aantal ondersteunde samenwerkingsinitiatieven: onderverdeeld naar: - Sector (landbouw/voedingssector/ beide voorgaande/bosbouw) - Soort samenwerkingsinitiatief (ontwikkeling nieuw product/ nieuwe proces/nieuwe technologie/ gemengd)	0	80
Output (nationaal)	Geen		

125 Infrastructuur voor de ontwikkeling/aanpassing van land- en bosbouw

Relevante artikel(en)

- Artikel 30 van Verordening (EG) No 1698/2005.
- Artikelen 43, 55 en Annex II punt 5.3.1.2.5 van Verordening (EG) No .../2006.

Maatregelcode: 125

Beweegredenen voor steunverlening

Het concurrentievermogen van de Nederlandse land- en tuinbouw is in hoge mate afhankelijk van de kwaliteit van de infrastructuur. De noodzaak van verdere efficiëntieverhoging o.a. door schaalvergroting en andere kostenreducerende maatregelen zoals verbetering van de percelen, verbetering van de onderlinge aansluiting en ontsluiting van percelen en toegang tot infrastructuur maken investeringen in verdere verbetering van de infrastructuur nodig. Ook veranderingen in de fysieke omgeving van landbouwondernemingen (bijvoorbeeld veranderingen in functies van de omgeving, veranderingen in waterpeilbeheer) maken voortgaande investeringen in verdere verbetering van de infrastructuur nodig.

In Nederland is een voortgaand proces van schaalvergroting van de landbouw gaande. Terwijl het aantal agrarische ondernemingen daalt (van ruim 116000 in 1994 naar bijna 84000 in 2004) en naar verwachting blijft dalen, stijgt het areaal per bedrijf van gemiddeld 17 ha in 1994 naar 23 ha gemiddeld in 2004). De daling van het aantal ondernemingen doet zich voor bij de kleine en modale ondernemingen; het aantal grote ondernemingen, in Nederlandse grootte eenheden (Nge's) en ha's, stijgt daarentegen.⁸ Wageningen UR verwacht dat het aantal ondernemingen zal blijven afnemen in alle deelsectoren van de landbouw. Zo wordt voor de melkveehouderij verwacht dat van de 22.000 (gespecialiseerde) melkveeondernemingen in 2004 (met 65 koeien op bijna 40 ha grond gemiddeld), er in 2015 ongeveer 14.000 over zijn (met ruim 80 melkkoeien op ruim 50 ha gemiddeld). Het aantal akkerbouwondernemingen neemt naar verwachting af van ruim 12.500 in 2004 naar ruim 10.500 in 2015.⁹

In de grondgebonden landbouw is vergroting en verbetering van landbouwkavels nodig om de perceelindeling te laten aansluiten bij veranderingen, met name door schaalvergroting, in de ondernemingen.

Consequentie van het voortdurende proces van schaalvergroting is een voortdurende herverdeling van grond die ertoe leidt dat de inrichting van de percelen en kavels op bedrijfsniveau niet optimaal is, terwijl juist een van de doelen van schaalvergroting is dat de efficiëntie op de onderneming toeneemt, waardoor de kosten dalen en investeringen in verdere concurrentieversterking en verduurzaming van de onderneming (eerder) rendabel worden.

De landbouwtellingen illustreren de gevolgen van de schaalvergroting in oppervlakte en de gevolgen daarvan voor de kavelstructuur: bedroeg het gemiddeld aantal kavels per bedrijf in 1993 nog 3,4 met een gemiddelde kavelgrootte van 5,0; in 2004 was het gemiddeld aantal kavels gestegen tot 5,7, met een gemiddelde kavelgrootte van 4,1. Hoewel er regionale verschillen zijn in de mate waarin, doet het verschijnsel zich in heel Nederland voor, zoals de tabel hieronder laat zien.

⁸ LEI, LandbouwEconomisch Bericht 2006, p. 100-102

⁹ WUR, perspectieven voor de agrarische sector in Nederland, 2005, p. 137 e.v.

Bedrijfsverkaveling naar 14 groepen van landbouwgebieden

	gemiddeld aantal kavels per bedrijf				gemiddelde kavelgrootte in ha gemeten maat			
	1993	1997	1999	2004	1993	1997	1999	2004
Bouwhoek en Hogeland	3,0	4,5	4,6	6,8	11,0	8,7	8,2	6,4
Veenkoloniën en Oldambt	5,4	5,2	6,6	7,2	6,4	7,4	6,0	6,5
Noordelijk Weidegebied	3,3	4,0	5,3	7,2	7,0	6,6	5,2	4,4
Oostelijk Veehouderijgebied	3,4	3,6	4,2	5,8	4,3	4,4	4,2	3,6
Centraal Veehouderijgebied	2,8	3,0	3,4	5,2	3,3	3,4	3,2	2,6
IJsselmeerpolders	1,9	2,1	3,3	2,9	20,1	18,8	11,8	14,7
Westelijk Holland	1,9	2,1	2,7	3,3	4,7	4,9	3,9	3,8
Waterland/Droogmakerijen	2,9	3,7	4,5	8,3	7,2	6,6	5,4	3,4
Hollands/Utrechts weidegebied	2,8	3,0	4,2	6,4	6,2	6,6	4,7	3,6
Rivierengebied	2,9	2,9	3,2	4,2	4,6	5,1	4,9	4,6
Zuidwestelijk akkerbouwgebied	3,9	4,0	4,4	5,4	6,5	6,8	6,5	6,2
Zuidwest Brabant	3,3	3,4	3,4	4,8	3,2	3,5	3,7	3,2
Zuidelijk veehouderijgebied	4,1	3,6	4,1	5,9	3,1	3,6	3,5	2,9
Zuid-Limburg	7,3	7,6	7,4	11,3	2,4	2,5	2,7	2,1
Nederland	3,4	3,5	4,1	5,7	5,0	5,3	4,8	4,1

Bron: CBS Landbouwtelling.

Het is voor de concurrentiepositie van de Nederlandse landbouwers gewenst dat geïnvesteerd wordt in het verbeteren van de huidige, te veel versnipperde kavelstructuur. Verbetering van de kavelstructuur draagt ten algemene bij aan een meer efficiënte bedrijfsvoering. Daarnaast kunnen deze her-/ruilverkavelingsprojecten en inrichtingsprojecten ook bijdragen aan doelen op het gebied van o.a. milieu, dierenwelzijn, waterbeheer en recreatie. Zo kan het in balans brengen van de hoeveelheid dieren en grond op een bedrijf bijdragen aan het oplossen van de mestproblematiek; een grotere huiskavel maakt het makkelijker voor melkveehouders om hun dieren te weiden; verminderen van het aantal en de lengte van transportbewegingen op landbouwondernemingen drukt de kosten en is goed voor milieu en verkeersveiligheid; in herverkavelingsprojecten kunnen maatregelen worden opgenomen om het project in te passen in zijn omgeving: aanleggen van beplantingen en aanpassingen in de wegen- en padenstructuur.

In bijgevoegde kaart worden indicatief de gebieden aangegeven waar projecten zullen worden uitgevoerd. [kaart toevoegen als bijlage; check provincies]

Niet alleen in de grondgebonden landbouw ook in de niet-grondgebonden landbouwsectoren als de glastuinbouw vindt een voortdurend proces van schaalvergroting plaats. Zo is in de glastuinbouw de gemiddelde oppervlakte glas per bedrijf toegenomen van minder dan een halve hectare in de sierteelt en minder dan een hectare in de glasgroenteteelt begin jaren 70, tot 1,3 ha in de snijbloemeteelt, 1,4 ha in de potplantenteelt en 2,3 ha in de glasgroententeelt in 2005. Verwachting is dat de bedrijfsgrootte de komende 10 jaar groeit naar gemiddeld 2,5 ha glas, echter met een grote spreiding in bedrijfsomvang.¹⁰ Kosten ontstaan door de noodzaak bestaande kavels opnieuw in te richten, passend bij de nieuwe structuur van ondernemingen. Daarnaast zal er de komende jaren ook behoefte zijn aan investeringen in infrastructuur t.b.v. vooral meer duurzame energievoorziening in de glastuinbouw.

Inspanningen in de tuinbouw zullen worden toegespitst op de in de Nota Ruimte onderscheiden locaties van nationaal belang, de zogenaamde 'greenports' (de gebieden Westland/Oostland, Aalsmeer en Venlo, de Bollenstreek en het sierteeltgebied Boskoop). In de greenports zit het zwaartepunt van de Nederlandse tuinbouw. De sterke (internationale) positie van de greenports hangt nauw samen met het vermogen om snel en vraaggericht versproducten ('food & flowers') te kunnen leveren aan de retailorganisaties. Om de positie te consolideren staan de greenports voor urgente ontwikkelingsopgaven:

- logistieke ontwikkeling (nieuwe logistieke concepten met bijbehorende infrastructuur);
- bedrijfsontwikkeling (schaalvergroting);
- infrastructuur voor verduurzaming van de productie (met name infrastructuur t.b.v. de energietransitie van de glastuinbouw).

Nederland wil deze opgave met deze maatregel in het POP kunnen ondersteunen.

¹⁰ LEI, LEB 2006, p. 127

Het POP zal voor hetzelfde doel ook kunnen ingezet worden in de zogenaamde satellieten van de greenports¹¹.

Doelen van de maatregel

Verbeteren van de verkavelingsstructuur in de landbouw, plus de bijbehorende fysieke ingrepen, en investeringen in infrastructuur dragen bij aan een efficiëntere en meer duurzame bedrijfsvoering en daarmee tot de versterking van het concurrentievermogen van landbouwondernemingen.

In het Meerjarenprogramma vitaal platteland 2007-2013 (MJP2) is vastgelegd dat de rijksoverheid er naar streeft dat de ruimtelijke structuur van de grondgebonden landbouw verbeterd door een vergroting van de landbouwkavels met ten minste 10% t.o.v. de uitgangssituatie in het plangebied en dat de betreffende landbouwkavels verbeterd zijn. 129.000 ha landbouwgrond moet aan het einde van de periode (2013) heringericht zijn.¹² Dit doel is leidend voor de inzet in POP2.

Reikwijdte en acties

Verbeteren van de verkaveling van landbouwondernemingen vindt plaats op en buiten landbouwondernemingen en kan dus ook een directe investering in de verkaveling van individuele landbouwondernemingen inhouden.

De activiteiten zijn gericht op de verbetering van de productieomstandigheden in de landbouw.

De activiteiten vinden in hoofdzaak plaats op gronden van landbouwondernemingen, maar gelet op het integrale karakter van veel landinrichtings- en verkavelingsprojecten kunnen er ook activiteiten plaatsvinden op gronden van natuur- en landschapsorganisaties, gemeenten, waterschappen en anderen, voor zover betrokken in (her)verkavelingsprojecten.

Acties kunnen gericht zijn op:

- Verbetering van de ligging van kavels ten opzichte van elkaar;
- verbetering van de toegankelijkheid van kavels en percelen;
- verbetering van landbouwgronden;
- verbetering van de energievoorziening ten behoeve van de landbouw; en/of
- verbetering van het waterbeheer.

Er wordt geen steun toegekend aan landbouwondernemingen die ondernemingen in moeilijkheden zijn¹³.

In geval in individuele projecten ook doelen van andere assen van de plattelandsverordening worden nagestreefd, dan gelden voor de inzet van middelen de voorwaarden die van toepassing zijn op die as (en maatregel uit die as).

Subsidiabele kosten (voor zover passend binnen de reikwijdte en acties):

1. Proceskosten: de kosten voor planvorming en voor het managen/organiseren van de uitvoering. Zoals: de kosten voor de inzet van onderzoeksinstellingen, kosten inhuren experts, ingenieursbureaus, vacatiegelden voor gebiedscommissies.
2. Kosten ruilproces: kosten van (stimulering van) kavelruilmaatregelen; kadasterkosten; notariuskosten, kosten van een kavelruilcoördinator, kosten faciliteren aankoop ruilgronden (landmeterhectares).
3. Kosten van technische maatregelen, omvattende
 - de kosten van werkzaamheden om de nieuw gevormde kavels na ruiling bewerkbaar te maken, zoals het dempen van bestaande en graven van nieuwe grenssloten; lichte egalisaties om kavels en percelen op elkaar te laten aansluiten; het aanpassen van de drainage op het nieuwe slotenstelsel (na de ruiling); het met elkaar verbinden van 'oude' percelen binnen een nieuw kavel.
 - de kosten van het ontsluiten van kavels door een openbare weg (incl. kosten van het aanvullen van het bestaande wegenstelsel voor dit doel) en kosten van aanleg/aanpassing van andere infrastructuur.
 - de kosten voor investeringen in waterhuishoudingmaatregelen die de duurzaamheid van de landbouw vergroten;
 - de kosten van inpassingsmaatregelen: technische maatregelen in het gebied of in de omgeving gericht op het voorkomen van negatieve gevolgen voor de omgeving als gevolg van de

¹¹ zie PKB kaart 1: Economie en landbouw uit de Nota Ruimte

¹² zie MJP2.

¹³ zie de Communautaire richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun (PbEU, 2004 C244).

verbetering van de functie landbouw: zoals aanbrengen van compenserende beplantingen en aanpassingen in de wegen- en padenstructuur.

Steun aan investeringen

Met betrekking tot investeringen zijn de volgende kosten subsidiabel:

1. De uitgaven betrekking hebbende op:

- a) de bouw, verwerving, inclusief huurkoop, of verbetering van onroerende goederen;
- b) de koop of huurkoop van machines en materieel, met inbegrip van computerprogrammatuur, tot maximaal de marktwaarde van de activa; andere kosten in verband met een huurkoopcontract (belastingen, marge voor de verhuurder, kosten voor de herfinanciering van rente, overheadkosten, verzekeringspremies enz.) zijn geen in aanmerking komende uitgaven;
- c) algemene kosten in verband met de onder a) en b) bedoelde uitgaven, zoals kosten voor architecten, ingenieurs en adviseurs, haalbaarheidsstudies en het verkrijgen van octrooien en licenties.

2. Er wordt geen steun toegekend in verband met:

- a) de aankoop van landbouwproductierechten, dieren en zaai- en pootgoed van jaarlijkse gewassen alsook het planten daarvan;
- b) gewone vervangingsinvesteringen;
- c) de aankoop van grond voor een bedrag dat hoger is dan 10% van de totale subsidiabele uitgaven voor de betrokken concrete actie.

3. De steun wordt ingetrokken indien de investering waarvoor steun is verstrekt gedurende vijf jaar te rekenen van de vaststelling van de steun een belangrijke wijziging ondergaat die:

-de aard of de uitvoeringsvoorwaarden van het vaststellingsbesluit raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;

-het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productiecapaciteit.

Begunstigden:

Agrarische ondernemingen en samenwerkingsverbanden daarvan, stichtingen voor kavelruil, landbouworganisaties, bestuurscommissies¹⁴, provincies, waterschappen en gemeenten, samenwerkingsverbanden van gemeenten en natuur- en landschapsorganisaties.

Totale maximum hoeveelheid steun

Begunstigde en soort kosten	Hoogte steun in % van subsidiabele kosten
Overheden en organisaties met een publieke activiteit ¹⁵ : de totale subsidiabele kosten	Max. 100%
Private begunstigden: de totale subsidiabele kosten, inhuren van adviseurs	Max. 90%
investeringen in of door ondernemingen niet geleid door een jonge landbouwer binnen vijf jaar na vestiging	Max. 40%
investeringen in of door ondernemingen geleid door een jonge landbouwer binnen vijf jaar na vestiging	Max. 50%

¹⁴ Het gaat hier om bestuurscommissies die hiertoe van de provincie de bevoegdheden hebben gekregen op grond van de Provinciewet en de Wet Inrichting Landelijk Gebied (WILG).

¹⁵ Als overheden worden beschouwd: gemeenten, waterschappen, provincies, het rijk en samenwerkingsverbanden van overheden op grond van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen. Daarnaast kunnen ook andere organisaties publieke activiteiten uitvoeren. Ten behoeve van de uitvoering van deze publieke activiteit worden deze organisaties in het kader van POP-2 voor deze concrete activiteiten beschouwd als zijnde overheid. Tussen deze organisaties en deze overheid is schriftelijk vastgelegd welke publieke activiteiten door deze organisatie worden uitgevoerd voor die overheid. Tevens is schriftelijk vastgelegd een controleregime (control arrangements) op basis waarvan de overheid de uitvoering van de publieke activiteiten controleert.

Financiering

Soort	Totaal bedrag 2007-2013 (in miljoenen Euro's)
Private financiering	40
Nationale publieke steun	Cofinanciering: 80 Top up: p.m.
EU publieke steun	80
Verwachte totaal voor 2007-2013	200

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	Streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal ondersteunde werken: onderverdeeld naar: - Soort land (landbouw/bosbouw) - Soort operatie (toegang, energievoorziening, waterbeheer, ruilverkaveling/landverbetering)		350
	totale volume aan investeringen onderverdeeld naar: - Soort land (landbouw/bosbouw) - Soort operatie (toegang, energievoorziening, waterbeheer, ruilverkaveling/landverbetering)		€ 200 mln.

132 Deelname door landbouwers aan voedselkwaliteitsregelingen

Relevante artikel(en)

- Artikel 32 van Verordening (EG) No 1698/2005.
- Artikel 22 en Annex II punt 5.3.1.3.2 van Verordening (EG) No .../2006.

Maatregelcode: 132

Beweegredenen voor steunverlening

Landbouwproducten geproduceerd onder een voedselkwaliteitsregeling kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het verduurzamen en vergroten van het concurrentievermogen van de landbouw. De herkenbaarheid van landbouwproducten geproduceerd onder een voedselkwaliteitsregeling maakt het voor consumenten makkelijk om een weloverwogen keuze te maken.

Nederland meent dat de herkenbaarheid van dit soort producten in de winkel van belang is voor het goed laten werken van de markt. Consumenten moeten kunnen kiezen voor kwaliteit. Deelname door primaire producenten aan een van deze regelingen garandeert dat die kwaliteit ook geleverd wordt. Uiteindelijk zal het aanbod van dit soort producten gebaseerd moeten zijn op de vraag uit de markt. Deelname aan een dergelijk gecertificeerd voedselkwaliteitssysteem brengt vaak echter extra kosten voor de landbouwer met zich mee. Kosten als gevolg van de veelal afwijkende productiewijze t.o.v. de reguliere landbouw, omschakelingsperiode en kosten die te maken hebben met certificering en het toezicht daarop.

Biologische landbouw

Door in elk geval producenten van biologische voedselproducten op grond van deze maatregel te ondersteunen wil Nederland ook gevolg geven aan het voornemen in het Europees Actieplan¹⁶ de Verordening Plattelandsontwikkeling te benutten voor de verdere ontwikkeling van biologische landbouw. De biologische landbouw levert immers een belangrijke bijdrage aan de verduurzaming van de landbouw. De huidige (intensieve) landbouw voldoet nog niet aan de eisen die de samenleving stelt op het gebied van duurzaamheid (milieu, dierenwelzijn, biodiversiteit, landschap en natuur). Biologische landbouw is een oplossingsrichting om de landbouw in Nederland duurzamer te krijgen. Een groter aandeel biologische landbouw in Nederland komt tegemoet aan de maatschappelijke roep om een duurzamere landbouw in Nederland. Een andere oplossingsrichting is het duurzamer krijgen van de gangbare, niet biologische landbouw. Ook deze oplossing is echter gebaat bij de biologische landbouw als voorbeeldfunctie.

Op dit moment zijn biologische producten in de winkel een van de weinige voor de consument herkenbare duurzame producten. Certificering en toezicht op deze certificering waarborgen de kwaliteit van biologische producten. Het EKO-keurmerk heeft zich ontwikkeld tot een krachtig en herkenbaar merk, waar consumenten vertrouwen in hebben. Daarnaast is de biologische keten een voorbeeld voor de gangbare keten. Er vindt spin-off plaats naar de gangbare landbouw; de biologische landbouw is de 'kraamkamer' voor verduurzaming van de gangbare landbouw¹⁷.

De evaluatie¹⁸ van de beleidsnota biologische landbouw 2001-2004¹⁹ heeft uitgewezen dat met name de marktvrage de keuze voor biologische landbouw beïnvloedt. Het marktpotentieel is de trekkende kracht om biologisch te (gaan) produceren. Het is dan ook een positieve ontwikkeling dat de consumentenbestedingen aan biologische producten de afgelopen jaren zijn gestegen²⁰, ondanks prijzenoorlog tussen de diverse supermarktketens en economische recessie.

¹⁶ Europees Actieplan voor biologisch voedsel en biologische landbouw, Mededeling van de commissie aan de raad en het Europees parlement, Brussel, 10 juni 2004

¹⁷ Kraamkamer van duurzaamheid; de innovatieve kracht van biologische landbouw voor verduurzaming van de gangbare landbouw, Wageningen UR, mei 2004

¹⁸ Biologisch meer gangbaar, Evaluatieonderzoek Nota Biologische Landbouw 2001-2004, IME consult, juli 2004, p. 105-114

¹⁹ Een biologische markt te winnen, Beleidsnota biologische landbouw 2001-2004, Ministerie van LNV, september 2000

²⁰ zie EKO-monitor: <http://www.biologica.nl/eko-monitor/>

Om op eigen kracht internationaal concurrerend te zijn is een voldoende kritische massa noodzakelijk. De biologische landbouw heeft op dit moment deze kritische massa nog niet bereikt. Om de biologische landbouw in de overgangperiode tot het uitgroeien naar een volwaardige sector te ondersteunen wil Nederland met deze maatregel een stimulans geven aan de eerste en daarom zeer belangrijke schakel in de biologische keten: de primaire producenten. De biologische productiewijze en de bijbehorende certificering en toezicht leveren extra lasten op voor biologische producenten. Terwijl er veel maatschappelijke waardering bestaat voor de bijdrage die deze landbouwers leveren aan verbetering van milieu, landelijk gebied en dierenwelzijn.

In het Nederlandse stimuleringsbeleid voor de biologische landbouw, vervangt deze maatregel voor de Biologische landbouw agromilieubetaling gericht op de biologische landbouw zoals geregeld in de Regeling Stimulering Biologische Productiemethode. Diverse evaluaties²¹, waaronder de mid-term evaluatie van het POP2000-2006²² hebben uitgewezen dat de RSBP een stimulans is om om te schakelen, maar dat het marktperspectief een veel groter invloed heeft op de beslissing om om te schakelen. Vanwege deze conclusie zet de minister van LNV in zijn Beleidsnota Biologische Landbouw 2005-2007 in op marktstimulering en beperkt hij de financiële inzet gericht op primaire producenten.

Nederland wil dit beperkte budget inzetten voor beloning/stimulering van primaire productie door vergoeding van certificeringskosten in het kader van (vrijwillige) deelname aan een voedselkwaliteitsregeling in plaats van een vergoeding onder de landbouwmilieumaatregelen van verordening 1698/2005. Deze maatregel biedt de mogelijkheid alle biologische landbouwers in gelijke mate te belonen voor hun bijdrage aan milieu, landelijk gebied en dierenwelzijn, ongeacht het aantal hectares dat ze hebben of de productiewijze die ze voeren. Ook zijn de administratieve en uitvoeringslasten van een maatregel als deze lager dan onder de landbouwmilieumaatregelen.

Doelen van de maatregel

Stimuleren van landbouwers om deel te (blijven) nemen aan een kwaliteitssysteem (i.c. biologische landbouw), omdat dit leidt tot een verbetering van de kwaliteit van producten en verduurzaming van productieprocessen in de landbouw, met hogere (markt)waarde van deze producten als gevolg.

Reikwijdte en acties

1. Steun wordt uitsluitend verleend voor landbouwproducten die voor menselijke consumptie zijn bestemd
2. De steun is een vergoeding voor de vaste kosten die voortvloeien uit het vrijwillig deelnemen aan een Europees voedselkwaliteitssysteem.
3. De steun mag geen betrekking hebben op regelingen die uitsluitend tot doel hebben de controle te verscherpen op de naleving van uit communautaire regelgeving of nationale wetgeving voortvloeiende dwingende normen.
4. Steun zal worden gegeven aan landbouwers die deelnemen aan de biologische landbouw. In het geval van biologische landbouw zal controle en sanctionering door Dienst Regelingen gebeuren op basis van de gegevens van de door Nederland op grond van artikel 9 van Vo. 2092/91 aangewezen controle instantie. Voorwaarde voor subsidiabiliteit is het aangesloten zijn bij deze organisatie als biologisch bedrijf en/of bedrijf in omschakeling. Indien niet meer aan deze voorwaarde wordt voldaan zal de subsidie stopgezet worden.

Soort steun

Subsidie

²¹ O.a. Biologisch meer gangbaar, Evaluatieonderzoek Nota Biologische Landbouw 2001-2004, IME consult, juli 2004, p. 105-114

²² zie o.a. Mid-Term Evaluatie van het Plattelandsontwikkelingsprogramma Nederland 2000-2006 - Eindrapport, Ecorys-NEI, 2003, p. 157

Omschrijving van begunstigen

Landbouwers die deelnemen aan een voedselkwaliteitsregeling zoals bedoeld hieronder. In het geval van biologische landbouw, gaat het ook om ondernemingen in omschakeling naar de biologische productiemethode.

Lijst van EU en nationale kwaliteitsregelingen die in aanmerking komen voor steun, inclusief de lijst van producten die gekwalificeerd zijn voor steun onder het gekozen kwaliteitsregeling. Voor nationale regelingen een beschrijving van de regeling voor wat betreft de criteria opgenomen in de uitvoeringsverordening

1. Als communautaire kwaliteitsregelingen worden aangemerkt:

- a) Verordening 510/2006 (geografische aanduidingen)
- b) Verordening 509/2006 (specificiteitscertificeringen)
- c) Verordening 2092/91 (biologische landbouw)
- d) Titel VI van Verordening 1493/1999 (wijn)

Voor producten onder a) en b) kan alleen steun worden gegeven voor producten die geregistreerd zijn in een van de registers van de Gemeenschap (zie:

- a) http://europa.eu.int/comm/agriculture/foodqual/quali1_nl.htm

In 2007 zal deze maatregel alleen gebruikt worden voor deelname aan biologische landbouw.

Indicatie van de officiële autoriteiten verantwoordelijk voor het toezicht op het functioneren van de kwaliteitsregeling en een beschrijving van de organisatorische arrangementen voor het toezicht

Controle en sanctionering door Dienst Regelingen zal gebeuren op basis van de gegevens van de door Nederland op grond van artikel 9 van Vo. 2092/91 aangewezen controle-instantie. Voorwaarde voor subsidiabiliteit is het aangesloten zijn bij deze organisatie als biologisch bedrijf en/of bedrijf in omschakeling. Indien niet meer aan deze voorwaarde wordt voldaan zal de subsidie stopgezet worden.

Steunbedrag per in aanmerking komende regeling

1. De steun wordt ten hoogste gedurende vijf jaar verleend in de vorm van een jaarlijkse bijdrage. De hoogte van de bijdrage wordt bepaald op basis van de hoogte van de vaste kosten die zijn gemoeid met deelneming aan de desbetreffende regeling. Alleen de werkelijke kosten worden vergoed. Van deze kosten wordt in de periode tot en met 2011 maximaal 100% vergoed.

2. De maximale subsidie per bedrijf per jaar gedurende een periode van maximaal 5 jaar is 3000 Euro.

Motivering van de vaste kosten

1. Onder vaste kosten wordt verstaan: kosten verbonden aan het toetreden tot en de jaarlijkse kosten verbonden aan deelname aan het schema, met inbegrip van, waar nodig, controle- en inspectiekosten.

2. Voorkomen dubbele vergoeding:

Biologische landbouw

Artikel 22 lid 4 Vo. .../2006 is van toepassing, wat betreft de Regeling Stimulering Biologische Productiemethode. De landbouwmilieumaatregel RSBP vergoedt geen vaste kosten, maar gedeerde inkomsten.

Er zal geen nieuwe openstelling van de RSBP meer plaatsvinden. Wel zullen lopende contracten worden afgehandeld. De begunstigen van de RSBP ontvangen subsidie voor het realiseren van milieuverbeteringen, waarbij begunstigen een subsidie ontvangen voor de gedeerde inkomsten in de omschakelperiode dat biologische geproduceerde producten nog niet biologisch afgezet kunnen worden en/of steun ter tegemoetkoming in gedeerde inkomsten als gevolg van een door de aanvrager aangegane verbintenis om gedurende in ieder geval vijf jaar de biologische productiemethode voor te zetten²³. De RSBP voorziet niet in een vergoeding van de kosten voor certificering.

²³ zie beschrijving van de RSBP in: Plattelandsontwikkelingsprogramma Nederland Bijlagen, geconsolideerde versie september 2005, pag. 27.

Financiering

Soort	Totaal bedrag 2007-2013 (verwachting) (in miljoenen Euro's)
Private financiering	0
Nationale publieke steun	4,5
EU-publieke steun	4,5
Verwachte totaal voor 2007-2013	9

Gekwantificeerde doelen voor EU indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	Streefwaarde
Output (verplicht)	aantal begunstigde bedrijven dat deelneemt aan een voedselkwaliteits-systeem/label, onderverdeeld naar: - soort kwaliteitsschema - productcategorie	Biologisch (2005): 1.468	Biologisch: 1500
Output (nationaal)	Areaal onder een voedselkwaliteits-systeem/-label	Biologisch (2005): 48.765 ha	Biologisch: 200.000 ha ²⁴ .

Coherentie met de eerste pijler GLB

(Criteria en administratieve regels om te verzekeren dat activiteiten die uitzonderlijk profiteren van plattelandssteun onder steunschema's in annex I van de uitvoeringsverordening niet gesteund worden door andere relevante instrumenten van het GLB.)

Er worden op grond van deze maatregel alleen kosten verbonden aan het toetreden tot en de jaarlijkse kosten verbonden aan deelname aan het kwaliteitsschema, met inbegrip van, waar nodig, controlekosten. Indien op grond van andere EU-steunmaatregelen extra kosten worden vergoed verbonden aan het toetreden tot en de jaarlijkse kosten verbonden aan deelname aan het kwaliteitsschema, zonder extra controlekosten (die buiten de controlekosten die zijn inbegrepen bij de jaarlijkse contributie om worden gemaakt), dan worden deze kosten niet vergoed op grond van deze regeling. Het betaalorgaan zal hier op toezien.

Beschrijving van overgangsbepalingen

In POP1 is in 2006 de maatregel deelname aan voedselkwaliteitssystemen voor deelname aan de biologische productiemethode opgenomen. Deze maatregel wordt voortgezet onder POP2.

Subsidieregeling Stimulering voortzetting biologische productiemethoden (artikel 24 bis, ter en quater van Vo. 1257/1999)	Totale publieke steun € 4 mln. waarvan EU-bijdrage € 2 mln.	Alle uitgaven vinden plaats na 1 januari 2007
---	---	---

²⁴ Gebaseerd op doel om op 10 % van het landbouwareaal biologische landbouw te bedrijven

133 Activiteiten op het gebied van voorlichting en afzetbevordering

Relevante artikel(en)

- Artikel 33 van Verordening (EG) No 1698/2005.
- Artikel 23 en Annex II punt 5.3.1.3.3 van Verordening (EG) No .../2006.

Maatregelcode: 133

Beweegredenen voor steunverlening

Landbouwproducten geproduceerd onder een voedselkwaliteitsregeling (zoals de biologische landbouw) leveren een belangrijke bijdrage aan het vergroten van de concurrentiepositie van de landbouw en de verdere verduurzaming van de landbouw. De herkenbaarheid van landbouwproducten geproduceerd onder een voedselkwaliteitsregeling maakt het voor consumenten makkelijker om een weloverwogen keuze te maken.

Om een meer duurzame samenleving te bereiken is het zaak om, naast producenten, met name ook burgers én consumenten te informeren over de duurzaamheidskarakteristieken van verschillende product(groep)en. De correlatie tussen het actief informeren over duurzame productiesystemen en een verhoogd duurzaam koopgedrag bij consumenten is aanzienlijk. Generieke promotieactiviteiten rondom duurzame, bijvoorbeeld biologische, producten genereren een verschuiving van consumentenvoorkeur richting dat type producten. Daarom vindt de Nederlandse overheid het noodzakelijk dat zij activiteiten op het gebied van voorlichting en afgeleide afzetbevordering ondersteunt.

Hierbij wordt het wel van belang geacht dat producenten nagaan of samenwerking met andere (keten)partijen hierbij extra gunstige resultaten kan opleveren. In de beoordeling van projectvoorstellen voor voorlichting en afzetbevordering zal het aspect 'aandacht voor samenwerking' een rol kunnen spelen (zie hieronder).

Doelen van de maatregel

Via deze maatregel worden voorlichtings- en afzetbevorderende activiteiten ondernomen waardoor uiteindelijk consumenten/burgers beter in staat zijn gecertificeerde kwaliteitssystemen (en hun betekenis) te herkennen en te vertalen in weloverwogen aankoopbeslissingen.

Reikwijdte en acties

1) Relatie met voedselkwaliteitsregelingen

Alleen die activiteiten worden ondersteund die betrekking hebben op producten die onder een Europees voedselkwaliteitschema vallen.

2) Reikwijdte

1. Steun wordt verleend voor activiteiten *door producentengroeperingen* die zijn gericht op twee doelgroepen:

a. consumenten (incl. speciale doelgroepen daarbinnen): om hen te informeren en ertoe over te halen de landbouwproducten te kopen die onder het kwaliteitsschema vallen. Hier kan gedacht worden aan onder andere:

- ontwikkelen en verspreiden van voorlichtingsmateriaal;
- deelname met professionele stand aan consumentenbeurzen (bijv. Huishoudbeurs);
- voorlichtingsactiviteiten op de winkelvloer van detailhandelaren/supermarktketens ten behoeve van kennisoverdracht;
- organiseren van workshops ten behoeve van vaardigheidsoverdracht (bijv. kookshows).

b. Distributeurs (groothandel, detailhandel, catering en andere afzetkanalen) en verwerkers om hen te ondersteunen bij het doen aan voorlichting en afzetbevordering gericht op het informeren van consumenten voor betreffende producten. Hierbij kan gedacht worden aan:

- met behulp van keten-/productmanagers afspraken maken met afzetkanalen over voorlichting en promotie ten behoeve van consumenten van betreffende producten. Afspraken worden neergelegd in Plan van Aanpak waaraan ketenpartijen zich committeren. Keten-/productmanagers kunnen distributeurs ondersteunen bij de implementatie van het Plan van Aanpak.
- Deelname met stand aan vakbeurzen;
- Uitvoeren van toegepast consumentenvoorlichtingsonderzoek ten behoeve van het stimuleren van afzet van kwaliteitsproducten.

2. De activiteiten moeten de aandacht vestigen op de specifieke karakteristieken van de betrokken producten (met name de kwaliteit, productiemethode, hoog niveau van dierenwelzijn, milieubescherming of andere bijzondere kwaliteiten die aan het kwaliteitsschema kunnen worden gerelateerd). Hierbij kan gebruik worden gemaakt van wetenschappelijke en technische informatie over deze producten.

3. De gesteunde activiteiten moeten plaatsvinden binnen de Interne Markt.

4. De gesteunde activiteiten mogen geen betrekking hebben op commerciële merken.

5. Het is niet toegestaan om consumenten over te halen een product te kopen vanwege zijn specifieke herkomstgebied, met uitzondering van producten onder Verordening 510/2006 (geografische aanduidingen) en titel VI van Verordening 1493/1999 (wijn)producten onder mogen (behalve voor geografische aanduidingen). De herkomst mag worden vermeld, mits dat ondergeschikt is aan de hoofdboodschap.

6. Alle informatiemateriaal, promotiemateriaal en advertenties moeten voldoen aan de Gemeenschapswetgeving. Concepten moeten ter controle daarop worden toegezonden naar de bevoegde autoriteiten van de lidstaten (zie hieronder).

Van toepassing zijnde communautaire logo's moeten worden vermeld in het voorlichtings- en promotiemateriaal.

4) Beoordeling van aanvragen

Deze maatregel wordt opengesteld middels een tender of open inschrijving.

Aanvragen worden beoordeeld door een beoordelingscommissie die de minister adviseert over de toewijzing van subsidies.

Criteria:

- doelgroep en bereik van de activiteiten;
- samenhang doel en in te zetten hulpmiddelen en verwacht bereik doelgroep;
- verwachte doeltreffendheid en doelmatigheid van de activiteiten;
- (eventueel) mate waarin samenwerking wordt gezocht met ketenpartijen en/of anderen.

Soort steun

Subsidie

Omschrijving van begunstigden

Producentengroeperingen die een activiteit op het gebied van voorlichting over en afzetbevordering voor producten onder een voedselkwaliteitssysteem gaan ondernemen.

Onder producentengroeperingen worden verstaan organisaties, van welke juridische vorm dan ook, waarin marktdeelnemers zijn verenigd die voor een specifiek landbouwproduct of levensmiddel actief deelnemen aan een kwaliteitsregeling als hieronder bedoeld.

Beroeps- of kolomorganisaties die representatief zijn voor één of meer sectoren kunnen niet als producentengroepering gekwalificeerd worden.

Lijst van EU kwaliteitsregelingen gekozen onder de maatregel deelname aan voedselkwaliteitsregelingen

1. Als communautaire kwaliteitsregelingen worden aangemerkt:

- a) Verordening 510/2006 (geografische aanduidingen)
- b) Verordening 509/2006 (specificiteitscertificeringen)
- c) Verordening 2092/91 (biologische landbouw)
- d) Titel VI van Verordening 1493/1999 (wijn)

Voor producten onder a) en b) kan alleen steun worden gegeven voor producten die geregistreerd zijn in een van de registers van de Gemeenschap (zie:

http://europa.eu.int/comm/agriculture/foodqual/quali1_nl.htm

Nederland zet deze maatregel voornamelijk alleen in voor de afzetbevordering van en voorlichting over producten uit de biologische landbouw.

Coherentie met de eerste pijler GLB.

(Criteria en administratieve regels om te verzekeren dat activiteiten die uitzonderlijk profiteren van plattelandssteun onder steunschema's in annex I van de uitvoeringsverordening.)

De steun mag niet cumuleren met voorlichting en promotiecampagnes die reeds op grond van Verordening 2826/2000 worden gefinancierd.

Procedure voor ex ante controle op informatie-, promotie- en advertentiemateriaal

Informatie- promotie en advertentiemateriaal moet ter beoordeling vooraf worden ingediend bij Dienst Regelingen. Dienst Regelingen toetst of dit materiaal voldoet aan de eisen vastgelegd in deze maatregel en eventuele nadere uitwerkingen hiervan in nationale regelgeving. Alleen goedgekeurd materiaal mag worden ingezet ten behoeve van voorlichting en afzetbevordering.

Samenvattende beschrijving van de soorten in aanmerking komende kosten

Subsidiabele kosten zijn:

- Kosten van marktverkenningen;
- kosten van het ontwikkelen (inclusief beperkte onderzoekskosten), uitwerken, vervaardigen en verspreiden van voorlichtings- en promotiemateriaal (in brede zin);
- kosten van (het organiseren van) (individuele of collectieve) voorlichtingsactiviteiten op locatie (als standhouder): consumenten- en vakbeurzen, symposia, op workshops; in winkels, e.d.;
- kosten van het inhuren van deskundig personeel en adviseurs
- eenmalige organisatiekosten van samenwerkingsverbanden tussen productengroeperingen en anderen gericht op voorlichting en afzetbevordering

Hoogte van de steun

De steun bedraagt maximaal 70% van de subsidiabele kosten van de betreffende actie.

Financiering

soort	Totaal bedrag 2007-2013 (verwachting) (in duizenden €)
Private financiering	1.500
Nationale publieke steun	750
EU publieke steun	750
Verwachte totaal voor 2007-2013	3.000

Gekwantificeerde doelen voor de indicatoren

Type	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
------	-----------	-------------	--------------

indicator			
Output (verplicht)	aantal begunstigde acties onderverdeeld naar: <ul style="list-style-type: none"> • soort kwaliteitsschema • productcategorie 	0	60
Output (nationaal)	Geen		

Maatregelfiches as 2 + bijlagen

BETALINGEN VOOR NATUURLIJKE HANDICAPS AAN LANDBOUWERS IN ANDERE GEBIEDEN MET HANDICAPS DAN BERGGEBIEDEN (PROBLEEMGEBIEDEN)

Maatregelcode (212)

Relevante artikelen

Basis in verordening 1257/99, artikel 13, probleemgebieden en gebieden met specifieke beperkingen op milieugebied. Deze verordening is in ieder geval nog geldig tot en met 2009. Op dit moment wordt het probleemgebiedenbeleid geëvalueerd door de EU, waarna nieuwe eisen rond 2009/2010 zullen worden vastgesteld. Nederland zal zich de komende periode tevens het probleemgebieden beleid evalueren.

Beweegredenen voor steunverlening

In bepaalde gebieden is financiering van probleemgebieden randvoorwaardelijk voor behoud van het landschap en de economische ontwikkeling. In Nederland is in totaal 225.001 hectare landbouwgrond als probleemgebied aangewezen, dit is minder dan de 10% (349.000 ha) van het totale areaal die maximaal als probleemgebied zou mogen worden aangemerkt. Het betreft gebieden waar, vanwege specifieke belemmeringen de landbouwactiviteiten dreigen te verdwijnen. De landbouw is in deze aangewezen gebieden echter noodzakelijk voor het behoud van milieu, de verzorging van het natuurlijk landschap, hun toeristische bestemming of voor bescherming van kusten.

Doel van de maatregel

Doelstelling van de maatregel is om te voorkomen dat landbouwers wegtrekken uit gebieden met natuurlijke handicaps, daar waar landbouwers nodig zijn om het landschap te behouden. De maatregel draagt naar verwachting bij aan:

- biodiversiteit
- klimaatverandering
- verbetering van bodemkwaliteit
- landschap

Reikwijdte en acties

Lidstaat Nederland mag tot 10% van haar grondgebied aanwijzen als probleemgebieden. Van de 3.490.000 hectare grond die ons land rijk is, heeft Nederland op dit moment ca. 225.000 hectare als probleemgebied aangewezen. Daarvan is 109.032 ha reeds aangewezen vóór 2000. Na 2000 (POP1) is nog eens 115.986 ha aangewezen. Alleen de gebieden die zijn aangemeld onder POP-1 zijn ingedeeld naar gebiedscategorieën, zijnde:

- diepe veenweidegebieden;
- uiterwaarden;
- hellingen;

Hoewel niet specifiek ingedeeld naar gebiedscategorie zijn de gebieden aangewezen vóór 2000, tevens aangewezen op basis van de criteria :

- kleinschalige (zand)landschappen.
- beekdalen en overstromingsgebieden;

Met de indiening van POP 2 vindt een uitbreiding plaats van 6.554 ha voor het Zuid-Limburgse Heuvelland en 2.800 ha voor Midden Delfland.

Gebieden zijn als probleemgebied aangewezen, als één of meerdere omstandigheden in bepaalde mate van toepassing zijn. In de bijlage probleemgebieden en bijlage lijst probleemgebieden zijn de gebieden weergegeven. Door de provincies worden probleemgebieden begrensd. De vastgestelde minimumoppervlakte bedraagt 0,5 hectare. Gemeenschappelijke weidegronden zijn niet van

toepassing.

Het betreft een vrijwillige subsidie.

De vergoeding betreft beheerbijdrage per hectare per jaar. De vergoeding voor natuurlijke handicaps zal in de meeste gebieden alleen worden uitgekeerd aan landbouwers die ook een agromilieuverbintenis afsluiten (zoals onder POP I, waar de vergoeding gekoppeld is aan een SAN-contract). Onder POP II zal voor landbouwers, in een aantal gebieden, echter ook de mogelijkheid bestaan om een vergoeding aan te vragen, los van een agromilieuverbintenis. Dit is beschreven in de afzonderlijke provinciale regelingen.

De vergoeding (van Rijkszijde) betreft in alle gebieden €94,-/ha. Indien gewenst kunnen andere overheden de vergoeding ophogen tot het maximaal berekende handicapbedrag, maar nooit meer dan €150,- per hectare.

Subsidiabiliteitscriteria

- betalingen worden jaarlijks toegekend aan landbouwers die hun landbouwactiviteit in de aangewezen gebieden gedurende ten minste vijf jaar vanaf de eerste betaling voort zullen zetten.
- Landbouwers moeten voldoen aan de cross compliance voorwaarden.
- Voorwaarde voor het ontvangen van een vergoeding is dat de (delen van) de percelen waarvoor de vergoeding wordt gegeven in een door de Nederlands overheid aangewezen en aan de Commissie gemeld probleemgebied liggen,
- Subsidieverlening vindt per provincie plaats op volgorde van aanvragen.

Begunstigden:

Landbouwers

Eisen voor cross-compliance (verordening (EC) nr. 1782/2003

Op grond van artikel 51 van verordening 1698/2005 dienen ontvangers van EU-steun voor probleemgebieden *op hun hele bedrijf* te voldoen aan de dwingende eisen als bedoeld in de artikelen 4 en 5 en bijlage III en IV van verordening 1782/2003 (beheerseisen en goede landbouwmilieuconditie: zogenoemde cross-compliance). Indien niet aan deze (rand-) voorwaarde wordt voldaan, wordt de betaling voor de verbintenis verlaagd of geannuleerd. Hier moet echter worden getoetst aan het EU-niveau; indien de nationale wetgeving verder gaat dan de minimumnorm die voortvloeit uit de artikelen 4 en 5 van verordening 1782/2003, dan geldt het EU-niveau en niet de verdergaande nationale norm. Het EU-niveau is opgenomen in de Regeling GLB-inkomenssteun 2006: artikel 3 (juncto bijlage 1) en artikel 6. (zie bijlage randvoorwaarden GLB 2006)

Opgemerkt wordt dat de wettelijk vastgestelde nationale eisen breder zijn dan de cross compliance bepalingen.

Het steunniveau: motivering van de gebieden en het steunbedrag aan de hand van de in artikel 15 lid 2 van de in verordening 1257/99 vermelde criteria;

De vergoeding voor natuurlijke handicaps zal in de meeste gebieden alleen worden uitgekeerd aan landbouwers die ook een agromilieuverbintenis afsluiten (coform POP I). Onder POP II zal voor landbouwers, in een aantal gebieden, echter ook de mogelijkheid bestaan om een vergoeding aan te vragen, los van een agromilieuverbintenis. Dit zal in ieder geval gelden op ca. 40.000 ha van de veenweidegebieden, op de ca. 6.554 ha in het Zuid-limburge Heuvelland en op ca. 2.800 ha in Midden Delfland.

De vergoeding (van Rijkszijde) betreft in alle gebieden €94,-/ha. Indien gewenst kunnen andere overheden de vergoeding ophogen tot het maximaal berekende handicapbedrag, maar nooit meer dan €150,- per hectare. De onderbouwing voor de vergoeding is bijgevoegd in de bijlage onderbouwing probleemgebiedenvergoeding.

Voor alle aangewezen probleemgebieden geldt dat de natuurlijke handicaps ertoe leiden dat de landbouw uit het gebied dreigt weg te trekken. Hieronder worden de verschillende soorten

gebieden en hun belemmeringen beschreven. Het gaat hier om de gebieden die reeds onder POP1 zijn aangewezen. Verderop in de maatregelbeschrijving is een beschrijving gegeven van de gebieden die onder POP2 worden toegevoegd.

Onder POP1 gemelde probleemgebieden:

Diepe veenweidegebieden

Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

Het westelijke veenweidegebied ligt midden in de Randstad. Het is een waardevol cultuurlandschap, veelal gelegen beneden de zeespiegel, waar de omstandigheden voor de boeren suboptimaal zijn. Met name dit hoge waterpeil vormt in deze gebieden een grote belemmering voor een optimale landbouwbedrijfsvoering. Niet overal kunnen de waterpeilen meer worden aangepast aan de gewenste drooglegging voor de diverse functies in het gebied. Dit betekent o.a. dat boeren in het gebied met een suboptimaal peil hun bedrijfsvoering in stand moeten houden.

Het agrarisch gebruik tekent het weidelandschap met zijn kenmerkende kavelpatronen. Naast de cultuurhistorische en landschappelijke waarden heeft het veenweidegebied ook een belangrijke 'milieu'-waarde: afbraak ervan leidt namelijk tot emissies van broeikasgassen en emissies van verontreinigende stoffen naar het oppervlaktewater. Daarnaast is voor de bestrijding van het verdrogingsprobleem en voor het behoud van weidevogels een hoog waterpeil in deze gebieden van belang. Om dit waardevolle cultuurlandschap, uitgeroepen tot nationaal landschap, te behouden is een compensatie voor deze handicap van groot belang.

Ernst van de belemmering

De natuurlijke handicaps bestaan in hoofdzaak uit een geringe draagkracht, een slechte ontwaterings situatie en verkaveling. Er is sprake van wateroverlast. De grondwaterstand in het begrensde gebied ligt op 60 cm onder maaiveld, en in een aantal gevallen zelfs hoger. De gemiddelde derving i.v.m. de grondwaterstand is 17%. De modale derving is 13 %. Dit is het percentage dat gebruikt is voor het berekenen van de handicap. De grondwaterstand is vastgelegd in de peilbesluiten van het waterschap. Landbouwers zijn hieraan gehouden. Naast het waterpeil zijn de geringe draagkracht en de slechte verkavelingssituatie grote handicaps. Deze handicaps zijn echter niet meegenomen in het berekenen van de handicapvergoeding. Zouden deze wel worden meegenomen, dan komt het berekende handicap ver boven de €150,-.

Type productie

Overwegend (grondgebonden) melkveehouderij.

Uiterwaarden

Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

De natuurlijke handicaps van uiterwaarden zijn het min of meer frequent overstroomd met rivierwateren, en het reliëf als gevolg van sedimentatie, erosieprocessen en kleiwinning ten behoeve van baksteenindustrie. Daarnaast kan een slechte ontwatering een rol spelen.

Met de uitvoering van het waterbeleid 21^e eeuw en de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water is de verwachting dat het aandeel landbouwgrond in de uitwaarden zal afnemen, ten gunste van het areaal natuur. Het areaal dat in aanmerking komt voor een handicapvergoeding zal daarmee minder worden.

Ernst van de belemmering

In de regel is er zeker per jaar twee maal sprake van een overstroming (in het voorjaar en in de herfst) in deze buitendijks gelegen gebieden. Met name de voorjaarsoverstroming leidt voor de boeren tot vermindering van de productiemogelijkheden. Het bewerings- en groeiseizoen wordt door de overstromingen substantieel verkort. Andere beperkingen in deze gebieden kunnen zijn: reliëf en slechte ontwatering. Door het kortere seizoen, de ongelijke ligging van het maaiveld en

andere factoren zijn onder meer de bewerkingskosten later in het seizoen hoger. Ook is er sprake van inkomstenderving.

Type productie

Overwegend (grondgebonden) melkveehouderij.

Beekdalen en overstromingsgebieden

Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

De belangrijkste natuurlijke handicap in beekdalen is de overstroming van de naast de beek gelegen graslanden, daarnaast zijn vaak sterke kwel en het ongelijk liggende maaiveld belangrijke beperkingen.

Ernst van de belemmering

Omdat er bij de overstroming van beekdalen sprake is van een gemiddelde (geen absolute) situatie, is voor de frequentie (van overstroming in beekdalen) geen vaste eis vastgelegd. In de praktijk betekent dit dat uitsluitend de naast een beek gelegen graslanden, die regelmatig overstromen, zijn begrensd. In de regel is er per jaar twee maal sprake van een overstroming (in het voorjaar en in de herfst). Met name de voorjaarsoverstroming leidt voor de boeren tot vermindering van de productiemogelijkheden. Het bewerkings- en groeiseizoen wordt door de overstromingen substantieel verkort. Andere beperkingen in deze gebieden zijn de vaak aanwezige kwel en het ongelijk liggende maaiveld. Door het kortere seizoen, de ongelijke ligging van het maaiveld en andere factoren zijn onder meer de bewerkingskosten later in het seizoen hoger. Ook is er sprake van inkomstenderving.

Type productie

Overwegend (grondgebonden) melkveehouderij.

Hellingen

Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

In Zuid-Limburg wordt de landbouw gekenmerkt door akkerbouw, grondgebonden (melk)veehouderij en fruitteelt. In dit gebied kennen de landbouwbedrijven specifieke problemen. De bedrijven zijn kleinschalig en moeten nadrukkelijk rekening houden met de meervoudige problematiek van de productieomstandigheden voor landbouw, zoals reliëf, erosie en kleinschalig landschap. In dit gebied heeft de landbouw een belangrijke beheersfunctie voor landschap en natuur. Het gebied is uitgeroepen tot Nationaal Landschap en is aantrekkelijk vanuit het oogpunt van toerisme en recreatie. Met name de grondgebonden veehouderij, die de belangrijkste drager is van het landschap, dreigt uit het gebied te verdwijnen. Hierdoor neemt ook het areaal grasland af en stijgt het risico van erosie. Doelstelling is om de landschappelijke waarden in het gebied te versterken. Behoud van de grondgebonden landbouw als drager van het landschap is daarbij een voorwaarde. De combinatie van kleinschaligheid, stedelijke druk en kwetsbaarheid van het gebied verhoogt de kostprijs van landbouwproducten. De uitdaging is om producten en diensten te leveren die tot een hoger rendement leiden, zoals de productie en verkoop van streekeigen producten en het beheer van de natuurlijke omgeving (groene diensten). Samenwerking en professionalisering zijn hierbij sleutelwoorden.

Ernst van de belemmering

De belangrijkste natuurlijke handicap van hellingen is de erosiegevoeligheid. Vooral bij grote akkerbouwpercelen in de lengterichting van de helling treedt erosie op. Dit wordt nog versterkt door de vermindering van het areaal wintergranen. Ook maakt de helling en het ongelijke maaiveld de graslandpercelen soms niet maaibaar. Het gaat in Nederland alleen om hellingen in de provincie Limburg die steiler zijn dan 2%. In grote lijnen komt dit overeen met de twee zwaarste categorieën hellingen uit de Geomorfologische kaart van Nederland van STIBOKA, lange steile hellingen en middellange steile hellingen. Overigens is het grootste deel van de begrensde hellingen aanmerkelijk steiler dan 2%.

Type productie

Akkerbouw, grondgebonden (melk)veehouderij, fruitteelt.

Kleinschalige zandlandschappen Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

Ernst van de belemmering

De natuurlijke beperkingen van de kleinschalige gebieden is juist gelegen in die kleinschaligheid vanwege de aanwezigheid van landschapselementen: de percelen zijn vaak klein (0,5 - 2 ha) hetgeen optimale bedrijfsvoering onmogelijk maakt. Ook het feitelijk en vaak intensief gebruik door recreanten brengt beperkingen en extra kosten met zich mee. Daarnaast zorgen landschapselementen voor een derving in de gewasopbrengst. De onder dit criterium aangewezen gebieden zijn reeds in 2000, of eerder aangewezen.

Type productie

Melkveehouderij, akkerbouw, boomteelt.

Uitbreiding van gebieden onder POP2

In aanvulling op de reeds aangewezen gebieden onder POP1 wil Nederland het aantal als probleemgebied aangewezen hectares uitbreiden, binnen de door de EU gestelde kaders. In steeds meer gebieden is het behoud van het karakteristieke landschap een probleem. De landbouw is essentieel voor het behoud van deze landschappen. Maar juist dat karakteristieke landschap zorgt voor belemmeringen in de agrarische bedrijfsvoering. Met name in de EHS en Nationale Landschappen, waar de landschappelijke waardering zo zwaar weegt, kan daarom een probleemgebiedenvergoeding noodzakelijk zijn. Uitbreiding van hectares zal daarom plaatsvinden voor het Zuid-Limburgs heuvelland en het veenweidegebied (Midden delfland). Reden dat deze gebieden niet eerder zijn meegenomen in de aanwijzing is het beperkte financiële budget. In NL is eerder de keuze gemaakt om alleen die gebieden te begrenzen waar ook het afsluiten van agromilieuverbintenissen een mogelijkheid is. Naast het Rijk zijn regionale overheden echter ook steeds meer van mening dat een handicapvergoeding in een aantal gebieden noodzakelijk is. Om regionale overheden daar ook geld voor willen uittrekken is het van belang om binnen de nationale prioriteiten ook de gebieden mee te nemen waarvoor regionale financiering beschikbaar is.

Daarom worden in dit programma voor 2007-2013 de onderstaande gebieden toegevoegd. Voor beide gebieden geldt dat de uitkering van de vergoeding niet gekoppeld is aan het afsluiten van een agromilieuverbintenis.

Zuid-Limburgs Heuvelland

Uitbreiding van het begrensde gebied in Nationaal Landschap Zuid-Limburgs heuvelland, onder het criterium 'hellingen'. Het betreft een uitbreiding van ca. 6.554 ha, waarbij alleen hellingen vanaf 5 % worden begrensd.

Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

Het Zuid-limburgse Heuvelland betreft een kleinschalig landschap, waar veel functies tegelijk aanspraak maken op de ruimte en waar lastige fysieke omstandigheden (zoals hellingen en beekdalen) het voor de landbouw extra moeilijk maken om te overleven. De melkveehouderij is karakteristiek voor het gebied en noodzakelijk voor landschapsbeheer en het tegengaan van erosie. In de afgelopen 20 jaar is echter het areaal grasland hier met 30% afgenomen tot 10.500 ha, het areaal blijvend grasland is gehalveerd en de rundveestapel is gedaald van 73.000 naar 37.000 stuks. De afname van het aantal landbouwers en bedrijven is beduidend hoger dan het landelijk gemiddelde, het bedrijfsinkomen is eveneens lager dan gemiddeld. Het bedrijfsinkomen wordt gecompenseerd door op het bedrijfsvermogen in te teren en door investeringen uit te stellen, waardoor een kritieke situatie is ontstaan.

Voor behoud van de beheersfunctie van de landbouw wordt een pakket aan maatregelen ontwikkeld, waaronder inzet van probleemgebieden vergoeding. Het maatschappelijk belang om de

landbouw in dit kleinschalige gebied te behouden is gelegen in het peri-urbaan karakter van deze regio en in de grote recreatieve en toeristische betekenis ervan.

Ernst van de belemmering

De belangrijkste natuurlijke handicap van hellingen is de erosiegevoeligheid. Vooral bij grote akkerbouwpercelen in de lengterichting van de helling treedt erosie op. Dit wordt nog versterkt door de vermindering van het areaal wintergranen. Ook maakt de helling en het ongelijke maaiveld de graslandpercelen soms niet maaibaar. De uitbreiding van het areaal probleemgebied betreft alleen hellingen in de provincie Limburg die steiler zijn dan 5%. In grote lijnen komt dit overeen met de twee zwaarste categorieën hellingen uit de Geomorfologische kaart van Nederland van STIBOKA, lange steile hellingen en middellange steile hellingen.

Type productie

Akkerbouw, grondgebonden (melk)veehouderij, fruitteelt.

Midden-Delfland

Situatie en ontwikkelingsdoelstelling

Nederland wil het begrensde veenweidegebied uitbreiden met delen van het gebied Midden-Delfland.

Midden-Delfland is een graslandgebied van 6.800 hectares, gelegen in een sterk verstedelijkte omgeving: het wordt omgeven door Rotterdam, Vlaardingen, Delft en Den Haag. Het betreft een karakteristiek cultuurlandschap met lange, smalle, relatief natte graslandpercelen, gescheiden door een groot aantal sloten. Vanwege het kenmerkende verkavelingspatroon (waaruit de ontginningsgeschiedenis is af te lezen) en de aanwezige kreekruggen en terpen (relicten van vroegere bewoning) is het gebied aangewezen als zogeheten Belvédère-gebied. Daarnaast is het gebied rijk aan weidevogels, hetgeen – gezien de ligging in een verstedelijkte omgeving – opmerkelijk mag worden genoemd. Juist het agrarische cultuurlandschap vervult een belangrijke recreatieve functie voor de omliggende steden.

Agrarisch beheer is essentieel voor het behoud van dit hoog gewaardeerde cultuurlandschap. De landbouw staat echter onder druk. Tussen 1992 en 2005 is het aantal melkveebedrijven afgenomen met 64% (tegen landelijk 46%). In het gebied is weliswaar een reconstructie uitgevoerd, maar hierbij is er bewust voor gekozen om het gebied geen optimale landbouwkundige inrichting te geven en te kiezen voor handhaving van veel van de elementen van het oorspronkelijke landschap. Dit betekent dat de ontwatering slechts beperkt is verbeterd en dat de perceelsstructuur en de sloot- en greppelpatronen goeddeels intact zijn gelaten. Ook de gebiedsvisie Midden-Delfland® die in 2005 met alle betrokken overheden (omliggende gemeenten, provincie Zuid-Holland, ministerie van LNV) en maatschappelijke organisaties (waaronder LTO) geeft duidelijk aan dat deze natuurlijke handicaps gezien worden als waardevolle elementen in de polder waardoor de mogelijkheden om te komen tot een optimale landbouwkundige inrichting nihil zijn.

Ernst van de belemmering

Een belangrijke handicap is gelegen in de waterhuishouding. Onderzoeksinstituut Alterra (Brouwer & Huinink, 2002²⁵) heeft berekend dat grote delen van het gebied te kampen hebben met opbrengsdepressies (ten opzichte van optimale graslandproductie) van meer dan 40%. In financiële termen hebben we het dan over vele honderden Euro's. Kleinere delen van het gebied (doorgaans de wat hoger gelegen kreekruggen) hebben geringere depressies, maar van nog altijd meer dan 10% (10% correspondeert met een bedrag van € 150,- per ha).

Naast de waterhuishouding kampt het gebied met handicaps op het gebied van de perceelsstructuur. Grote delen van het gebied hebben een kenmerkende slagenverkaveling met

²⁵ Brouwer, E. & J.T.M. Huinink, *Opbrengstderivingspercentages voor combinaties van bodemtypen en grondwatertrappe*, 2002, Alterra-rapport 429, 38 pp.

een – in agrarisch opzicht – ongunstige lengte-breedteverhouding en grote transportafstanden. Hierdoor zijn de transportkosten relatief hoog. Door de aanwezigheid van oude veenstromen met kreekruigen zijn er daarnaast plaatselijk nogal wat percelen met een onregelmatige vorm en relatief hoge bewerkingskosten. Deze beide handicaps zijn niet meegenomen in de financiële onderbouwing.

In Midden-Delfland is reeds 600 ha aangewezen als probleemgebied. De uitbreiding betreft ca 2.800 ha tot een totaal van ca 3.400 ha. Het aldus begrensde gebied komt ongeveer overeen met:

- het gebied met de ernstigste opbrengstdepressies in de sfeer van de waterhuishouding;
- het werkgebied van het Groenfonds Midden-Delfland. Uit dit fonds worden (aanvullende) betalingen verricht voor natuur- en landschapsbeheer (recent goedgekeurd door de Europese Commissie).

Type productie
Overwegend melkveehouderij

In de bijlagen zijn de reeds aangewezen gebieden weergegeven en de gebieden die extra zijn aangewezen ten opzichte van POP1.

Financiering

Private financiering	n.v.t.
Nationale publieke steun	€ 17,66 miljoen
EU publieke steun	€ 17,66 miljoen
Nationale top-up	€ 19,65 miljoen + PM
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 54,97 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor de gemeenschappelijke EU indicatoren

In de financiële tabel is in totaal € 26,32 miljoen opgenomen voor het veenweideconvenant, waarvan € 13,16 miljoen EU-financiering. Dit betreft jaarlijks ca. 40.000 ha. Daarnaast is €9 miljoen opgenomen voor nieuwe contracten in de overige gebieden (waarvan € 4,5 miljoen EU-financiering). Jaarlijks wordt hiermee ca. 13.700 ha gefinancierd. Het totaal (inclusief top-up) aan te financieren ha zal ca. 83.500 ha/jaar zijn.

- Alle gebieden met natuurlijke handicaps dragen bij aan een duurzaam gebruik van landbouwgrond.

Type indicator	Indicator	Nulwaarde	Streefwaarde
Output	Aantal bedrijven dat subsidie ontvangt. -	4138 bedrijven in 2006	2900 bedrijven (jaarlijks)
	Areaal waarop steun wordt gegeven. -	71.414 ha in 2006	40.000 ha veenweide per jaar 13.700 ha overige gebied per jaar

AGROMILIEUVERBINTENISSEN

Relevante artikelen:

Artikel 39 van verordening (EC) No 1698/2005.

Artikel .. verordening (EC) No .../2006, and Annex II, punt 9.

Maatregelcode:214

Beweegredenen voor steunverlening

PM: recente tekst NPS invoegen

De maatschappelijke vraag naar groene en blauwe diensten groeit. Landbouwers kunnen deze vraag bedienen door het uitvoeren van activiteiten die bijdragen aan biodiversiteit (waaronder zeldzame inheemse landbouwhuisdierassen) gekoppeld aan landbouwgebieden en aan de instandhouding van landbouw en bosbouwssystemen met een hoge natuurwaarde. De doelen voor water en klimaatverandering worden hierbij meegenomen.

Doel van de maatregel

Het voldoen aan de toenemende maatschappelijke vraag naar groene en blauwe diensten, door landbouwers te stimuleren om agrarische productiemethoden te introduceren of te continueren, verenigbaar met behoud en verbetering van het milieu, het landschap, de natuurlijke hulpbronnen, genetische diversiteit boven de relevante wettelijke standaarden. De Europese middelen worden met name ingezet in de Rijksprioritaire gebieden. Op deze manier moet POP-2 bijdragen aan het realiseren van duurzaam beheer van de Ecologische Hoofdstructuur en de daarbinnen gelegen Natura 2000 gebieden en van de Nationale Landschappen. Agrarisch natuurbeheer kan daarmee een belangrijke bijdrage leveren aan de biodiversiteitsdoelstellingen (Goteborg-doelstelling) en aan het behoud en de versterking van waardevolle landschappen in de Nationale Landschappen. De verschillende te verwachten effecten van de agromilieuverbintenissen zijn instandhouding (standstill in 2010) en vergroting van de weidevogel populatie (vanaf 2010) door bescherming van het broed- en foerageergebied; vergroten van het fourageergebied voor ganzen; vergroting van de biodiversiteit in landbouwgebieden door ondermeer differentiëring in landschap, verbeteren van de milieucondities door extra vermindering van vermessing en vermindering van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Tijdens de POP-periode zal mogelijk tevens worden ingezet op het thema behoud van zeldzame inheemse landbouwhuisdierassen *in situ*.

Reikwijdte en acties

Op grond van deze maatregel kan subsidie worden verstrekt voor beheer van landbouwgrond ten behoeve van het behoud en de ontwikkeling van natuurlijke en landschappelijke waarden, biodiversiteit. Het gaat dan om het stimuleren van activiteiten zoals beweiding, maaien, slootkantbeheer, randenbeheer, ecologisch onderhoud van landschapselementen, extra vermindering van vermessing en gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Bijgevoegd is een overzicht van de betreffende maatregelen en acties, met de maximale vergoedingen. Met de overeenkomsten waarin deze maatregelen en acties zijn vastgelegd, verbinden ondernemers zich tot het uitvoeren van één of meer beheerspakketten.

Verbintenissen worden met voorrang afgesloten op ten behoeve van Rijksdoelen. Het gaat dan om landbouwgrond gelegen in de Rijksprioritaire gebieden, te weten de EHS, in Natura 2000 gebieden (in Nederland grotendeels ingebed in de EHS) en in de Nationale Landschappen, en daarnaast (voor zover niet binnen de EHS) in aangewezen weidevogel en ganzenfourageergebieden. Voor deze rijksdoelen wordt gedurende de POP-periode € 107 miljoen aan EU-bijdrage gereserveerd. Daarnaast is het tevens mogelijk om verbintenissen af te sluiten ten behoeve van provinciale doelen.

De bijdragen worden verstrekt per tijdvak van zes jaar. De betalingen vinden jaarlijks plaats en vergoeden de extra kosten, gedeerde inkomsten en eventuele transactiekosten.

De contracten worden afgesloten op vrijwillige basis.

Subsidiabiliteitscriteria:

- terrein moet voldoen aan in de eisen behorend bij het beheers- of landschapspakket, zijnde een samenstel van voorkomende of te ontwikkelen flora, boomsoorten, fauna, landschappelijke elementen, gebiedskenmerken en daarbij behorende beheersvoorschriften;
- geen cumulatie van subsidie door overheidsorganen voor dezelfde of vergelijkbare doelen;
- beheers- of landschapspakket moet passen bij voor het gebied nagestreefde doelen;

Subsidie-ontvangers zijn verplicht:

- in de subsidiebeschikking beschreven en bij het betreffende beheers- of landschapspakket behorende beheersvoorschriften na te leven;
- gewijzigde omstandigheden, waardoor de doelrealisatie niet meer mogelijk, is te melden;
- aan het eind van de subsidieperiode te rapporteren in hoeverre het doel is bereikt.

Een aanvraag tot wijziging van een subsidieverlening die leidt tot vergroting van het areaal waarvoor subsidie wordt verstrekt, wordt gehonoreerd indien de extra oppervlakte maximaal 10% van het oorspronkelijke areaal bedraagt of niet meer dan 2 hectare.

Te subsidiëren activiteiten:

In de Bijlage Pakketten Agromilieuverbintenissen is aangegeven welke activiteiten voor welke bedragen in aanmerking komen voor subsidie.

Roulatie:

Om de doelen te kunnen halen is het gedurende de contractperiode niet mogelijk om de subsidieverplichtingen op een ander perceel te laten rusten dan waarvoor ze aanvankelijk zijn aangegaan. Voor een aantal pakketten is roulatie echter noodzakelijk om de doelen te realiseren. Dit geldt bijvoorbeeld voor de pakketten voor ganzen en smienten, voor natuurbraak en voor weidevogelbeheer. Roulatie van gewassen over percelen is een gangbare bedrijfsvoering. Voor een aantal pakketten heeft roulatie geen nadelig invloed op het te behalen natuurresultaat. Het toestaan van roulatie voor deze pakketten is juist noodzakelijk om landbouwers een verbintenis te laten sluiten. Zonder roulatie is de impact op de gangbare bedrijfsvoering zo groot, dat het voor boeren niet interessant is om een contract af te sluiten. In dat geval worden de beleidsmatige wensen niet gerealiseerd.

Gedurende de contractperiode is het daarom niet mogelijk om de subsidieverplichtingen op een ander perceel te laten rusten dan waarvoor ze aanvankelijk zijn aangegaan. Uitzondering hierop zijn:

- beheerspakket ganzen en smienten (bijlage 28 c,d,e,f)
- beheerspakket natuurbraak bijlage (bijlage 28b)
- beheerspakketten weidevogelbeheer (bijlage 16, 17, 18, 22)

Bij de hierboven genoemde pakketten is het mogelijk om toe te staan dat een beheerder gedurende de looptijd het beheer verplaatst naar een ander perceel. Dit moet worden vastgelegd in het contract. De beheersactiviteiten passen zo beter in de gangbare bedrijfsvoering. Landbouwers

Begunstigden

Landbouwers

De eisen voor cross-compliance (verordening (EC) no. 1782/2003)

Op grond van artikel 51 van verordening 1698/2005 dienen ontvangers van EU-steun voor landbouwmilieubetalingen *op hun hele bedrijf* te voldoen aan de dwingende eisen als bedoeld in de artikelen 4 en 5 en bijlage III en IV van verordening 1782/2003 (beheerseisen en goede landbouwmilieuconditie: zogenoemde cross-compliance). Indien niet aan deze (rand-) voorwaarde wordt voldaan, wordt de betaling voor de verbintenis verlaagd of geannuleerd. Hier moet echter worden getoetst aan het EU-niveau; indien de nationale wetgeving verder gaat dan de minimumnorm die voortvloeit uit de artikelen 4 en 5 van verordening 1782/2003, dan geldt het EU-level en niet de verdergaande nationale norm. Het EU-level is opgenomen in de Regeling GLB-inkomenssteun 2006: artikel 3 (juncto bijlage 1) en artikel 6.

Opgemerkt wordt dat de wettelijk vastgestelde nationale eisen breder zijn dan de cross compliance bepalingen.

Herzieningsclausule

PM

Beschrijving en doelstellingen voor de verschillende type verbintenissen.

Voor de agromilieuverbintenissen zijn in de bijlage (Bijlage pakketten agromilieuverbintenissen) de voor subsidie in aanmerking komende pakketten bijgevoegd.

Nederland heeft, in overleg met de Europese Commissie, een catalogus voor groene diensten opgesteld. In de toekomst wil Nederland op heel haar grondgebied gaan werken op basis van de catalogus. Het is dan ook zeer goed mogelijk dat tijdens de POP2-periode, een wijzigingsvoorstel zal worden ingediend voor nieuwe of aangepaste pakketten, gebaseerd op de catalogus. Uiteraard zal dit altijd binnen de door de EU gestelde kaders gebeuren. Vooralsnog wordt de catalogus echter alleen gebruikt voor nationaal te financieren regelingen (staatssteun)

Doelstelling voor Agrarisch Natuurbeheer

De primaire doelstelling voor de voor de agromilieuverbintenissen is het verhogen van de biodiversiteit en de natuurwaarde in de Ecologische Hoofdstructuur. Door aangepast management op landbouwbedrijven kan de biodiversiteit van landbouwgronden worden vergroot. Het gaat dan om het ontwikkelen en beheren van soortenrijke graslanden of randen van graslanden op gronden die voedselarm worden gemaakt en gehouden zoals kruidenrijk grasland, bonte hooiweiden, etc. Deze vegetaties zijn tevens een belangrijk leefgebied voor veel insecten, kleinere zoogdieren, e.d. De soortenrijke graslanden ontstaan hetzij op vlakdekkende percelen hetzij op de randen van percelen. In dat laatste geval vormen zij tevens een bufferzone naar een watergang en belemmeren daarmee het oppervlakkig transport van mineralen en andere stoffen naar het water. Daardoor neemt naast de biodiversiteit ook de waterkwaliteit toe.

In Nederland broeden veel weidevogels. Voor een aantal soorten is Nederland ook internationaal gezien een belangrijk broedgebied. Er zijn daarom verschillende pakketten opgenomen waarbij in het landbouwkundige management specifieke voorzieningen worden getroffen zodat weidevogelpopulaties op graslanden en akkers goed kunnen broeden, opgroeien en overleven. Daarvoor worden delen van de percelen later gemaaid en geoogst dan de rest en worden specifieke bemestingsclusteren genomen door beweiden vroeg in het voorjaar en door toepassen van ruige mest. In 2006 is het landelijk actieprogramma weidevogels vastgesteld. In dit actieprogramma worden ter behoud van de biodiversiteit- in het bijzonder van de weidevogels-voorstellen gedaan ter verhoging van de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer. De voorstellen kunnen niet tijdig worden doorgevoerd voor indiening van het POP-programma, maar zullen gedurende de POP-periode wel leiden tot aanpassingen in de pakketten voor weidevogelbeheer. I.v.m. de geringe effectiviteit is wel besloten een aantal pakketten niet meer open te stellen onder POP 2.

Nederland kent verschillende cultuurhistorisch waardevolle landschappen, waarvan het karakter wordt bepaald door de bodem en de specifieke vereisten in de tijd dat zij zijn ontstaan. We kunnen in het landschap onze geschiedenis lezen. Veel van deze cultuurhistorische kenmerken hebben

geleid tot een hoge diversiteit aan planten en diersoorten. Zij zijn het leefklimaat voor vele soorten insecten, kleine zoogdieren, maar ook bijvoorbeeld de dassen. De zogenaamde landschapspakketten dragen dan ook voor een belangrijk deel bij aan de biodiversiteit en zijn gebaseerd op een ecologisch beheer van de landschapselementen.

De relatie tussen de agromilieuverbintenissen en de Resultindicator voor as 2 is hieronder weergegeven. Alle pakketten dragen bij aan een duurzaam gebruik van landbouwgrond. In een aantal gevallen zullen de verbintenissen meerdere onderdelen van de indicator bedienen.

Resultindicator: areaal onder succesvol landbeheer met een bijdrage aan:

- Verbeteren van de biodiversiteit:
Alle beheerspakketten (6 t/m 28) zijn primair opgesteld ten behoeve van de biodiversiteit en natuurdoelen. Ook de landschapspakketten zijn dusdanig opgesteld dat ze bijdragen aan het instandhouden van de biodiversiteit. Het beheer van de landschapselementen is gericht op ecologisch beheer. Van de landschapspakketten hebben pakket 44 (poel) en pakket 45 (rietzoom en klein rietperceel) is het verhogen van de biodiversiteit en de natuurwaarde ook het hoofddoel. De overige landschapspakketten (32-46) zijn primair opgesteld voor landschapsdoelen.
Daarnaast zijn veel beheers en landschapspakketten van belang voor waterkwaliteit, klimaatverandering en/of bodemverbetering.
- Verbeteren van de waterkwaliteit:
Er zijn geen pakketten opgenomen met als hoofddoel: verbeteren van de waterkwaliteit. Een aantal pakketten dragen echter wel degelijk bij aan verbetering van de waterkwaliteit door verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en bemesting. Deze pakketten zijn:

bijlage 11: Bont weiland
bijlage 12: Bonte weiderand
bijlage 13: Bonte hooirand
bijlage 23a: Faunarand algemeen
bijlage 23b: Patrijzenrand
bijlage 23c: Grauwe kiekenrand
bijlage 28: Akkerfloraranden
- Tegengaan van klimaatverandering:
Er zijn geen pakketten opgenomen met als hoofddoel: tegengaan van klimaatverandering.
- Verbeteren van de bodemkwaliteit:
Er zijn geen pakketten opgenomen met als hoofddoel bodemkwaliteit. Een aantal pakketten dragen daarnaast echter wel bij aan een verbeterde bodemkwaliteit. Het gaat om de volgende pakketten:

Bijlage 6: ontwikkeling kruidenrijk grasland
Bijlage 7: instandhouding kruidenrijk grasland
Bijlage 8: bont hooiland
Bijlage 9: bonte hooiweide
Bijlage 10: kruidenrijk weiland
Bijlage 11: bont weiland
Bijlage 12: bonte weiderand
Bijlage 13: bonte hooirand
Bijlage 14: kruidenrijke zomen
Bijlage 23a: faunarand algemeen
Bijlage 23b: patrijzenrand
Bijlage 23c: grauwe kiekenrand
Bijlage 24a: om en om graan
Bijlage 26a: 5 van de 6 jaar graan
Bijlage 28: akkerfloraranden

Bijlage 28b: natuurbraak

- Voorkomen van marginalisatie en het verlaten van landbouwgrond:
Dit doel is in Nederland niet van toepassing. Vanwege de hoge stedelijke druk krijgt niet meer in gebruik zijnde landbouwgrond altijd een andere bestemming (wonen, recreatie, economie etc.)

Overgangscontracten

Tevens zijn er nog pakketten waarop nog contracten lopen, maar die niet meer worden opgesteld onder POP-2 (in de meeste gevallen vervangen door verbeterde pakketten). Het gaat om de pakketten algemeen weidevogelgebied, belangrijk algemeen weidevogelgebied, soortenrijk weidevogelgebied met kritische soorten, en zeer soortenrijk weidevogelgebied met kritische soorten, roulerend graandeel, chemie- en kunstmestvrij, akkerfauna, akkerflora vollelds en struweelhaag. Deze pakketten hebben als hoofddoel biodiversiteit (zie bijlage).

De vergoedingen: een beschrijving van de methodologie en de agronomische aannames en parameters.

Uitgangspunt van de berekening is een vergoeding op basis van extra kosten, gederfde inkomsten en een vergoeding voor transactiekosten. Voor de inkomstenderving is uitgegaan van de productiederving als gevolg van het uitvoeren van natuurbeheersmaatregelen, de toename van arbeidsaanspraken en het saldo van exploitatieaanspraken. De inkomstenderving als gevolg van agrarisch natuurbeheer wordt berekend aan de hand van gegevens van het praktijkonderzoek. Daarbij wordt de situatie met een beheerssubsidie vergeleken met een referentiebedrijf. De berekeningen zijn gebaseerd op de baseline zoals in dit document beschreven.

Ter nadere toelichting zijn de volgende bijlagen toegevoegd:

- de beheerspakketten met de vergoedingen
- Uitgangspunten voor het berekenen van de vergoedingen
- referentiebedrijf

Transactiekosten.

Voor Nederland is op basis van gesprekken met deskundigen geconcludeerd dat de kostenposten voor risico en onvoorzien passen bij de in de verordening genoemde definitie. De huidige rekensystematiek en de gebruikte bonus berekening passen naadloos in deze benadering, omdat in beide gevallen uitgegaan wordt van een percentage op de vergoeding voor de overeenkomst.

De kostenposten 'risico en onvoorzien' zijn overgenomen uit het bedrijfsleven (o.a. aannemers) waarbij het gebruikelijk is een post Risico en Onvoorzien van 15-20 % op te nemen in de rekening. De post risico en onvoorzien houdt per definitie in dat niet van te voren berekend kan worden wat de kosten zullen zijn, evenmin om welke posten het zal gaan. Het is in principe zelfs mogelijk dat er geen kosten op deze post worden gemaakt. Echter een ondernemer zal het contract alleen willen aangaan als hij zijn eventuele risico heeft ingedekt.

Bij het berekenen van de vergoeding voor agromilieuverbintenissen worden de grootste kostenposten meegenomen. Er blijft echter altijd een restpost achter van (afzonderlijk) kleine zaken waarvan het ingewikkeld is om ze afzonderlijk mee te nemen in de vergoeding. Deze restpost wordt in POP-1 ondervangen door op te plussen met een bonus van 15-20%. Deze is noodzakelijk om ondernemers overeenkomsten te laten afsluiten.

Risico:

Weersinvloeden: Het weer is grote onzekere factor voor de agrarische ondernemer. Op het moment dat de boer op (een deel van) zijn grond een beheersovereenkomst sluit, zal hij daar ook een ondernemersrisico in verdisconteerd willen zien, Hij heeft hier immers, vanwege de verplichtingen uit de overeenkomst (6 jaar!), minder mogelijkheden om de risico's te beperken. Daarnaast pakken slechte weersomstandigheden bij een overeenkomst vaak extra slecht uit. Bijv: In een gangbaar bedrijf wordt altijd een zekere mate van slechte kwaliteit ruwvoer gewonnen die nog wel aan jongvee en droge koeien kan worden gevoerd. Wanneer een beheersovereenkomst is

afgesloten (bijv. minder mest, gewasbescherming of later maaien) kan in een slecht jaar het aandeel slechte kwaliteit veel hoger zijn, of veel slechter dan in een gangbaar bedrijf. Extra (loonwerk)kosten: de vergoedingen zijn gebaseerd op gemiddelde bedrijven met gemiddelde kosten voor loonwerk. De kosten zijn in praktijk echter vaak hoger, afhankelijk van de (weers)omstandigheden. Uitgangspunt is dat bijv. het maaien van de percelen en het inkuilen efficiënt plaatsvindt. Wanneer op een aantal percelen echter een beheersovereenkomst ligt is de kans groot dat maaien/oogsten op deze percelen afwijkt van de andere percelen waardoor extra kosten gemaakt moeten worden.

Onvoorzien:

Er is een enorme variatie in bedrijven qua grond, dieren, bedrijfsvoering. De vergoedingen zijn berekend op basis van gemiddelden. Ook op moderne bedrijven (vaak bovengemiddelde) bedrijven is natuurbeheer echter van belang. Voor een hele range van bedrijven moet de vergoeding daarom voldoende zijn om voldoende beheersovereenkomsten af te kunnen sluiten. De enorme variatie is lastig om exact mee te nemen in de berekeningen. Een percentage op de vergoeding is een oplossing.

Meerkosten in verband met kennisvergaring/ communicatie/ extra activiteiten; In toenemende mate is de boer bezig de omstandigheden voor de natuurdoelstellingen te verbeteren. In de communicatie worden landbouwers vaak nog gewezen op hoe ze in hun specifieke situatie het de overeenkomst het beste kunnen uitvoeren, of de boer wint hierover zelf informatie in. Dit is gunstig voor het natuurbeheer, maar brengt wel extra kosten met zich mee, die echter variëren per bedrijf en pakket en daarom lastig zijn mee te nemen in de vergoedingen.

Op basis van bovenstaande redenering kan tot ca. 20% aan transactiekosten per pakket worden vergoed over de berekende kosten.

Baseline per type verbintenis

De baseline is de set aan wettelijke verplichtingen waarboven prestaties vergoed mogen worden. Artikel 39 van verordening 1698/2005 biedt het kader om te bepalen wat de baseline is. Dit artikel bepaalt dat agro-milieubetalings slechts mogen worden verleend voor verbintenissen die verder gaan dan de relevante dwingende normen als bedoeld in de artikelen 4 en 5 van verordening 1782/2003 (beheerseisen en goede landbouw- milieueisen: zogenoemde cross-compliance) Tevens is bepaald dat de verbintenissen verder moeten gaan dan minimumeisen inzake het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen en andere relevante dwingende eisen die in nationale wetgeving en het programma zijn vastgelegd. Indien nationale wetgeving verder gaat dan de minimumnorm die voortvloeit uit de artikelen 4 en 5 van verordening 1782/2003, dan is de baseline de verdergaande nationale norm.

Opgemerkt wordt dat de wettelijk vastgestelde nationale eisen breder zijn dan de cross compliance bepalingen.

De relevante normen in Nederland voor de baseline voor agromilieuverbintenissen in POP II (periode vanaf 2007) zijn als volgt.

Nederland heeft voor een aantal terreinen van randvoorwaarden verdergaande eisen opgenomen in de nationale wet- en regelgeving. In het kader van de landbouwmilieumaatregelen zal Nederland de nationale norm hanteren als basis voor de berekeningsgrondslag voor vergoedingen (bijlage randvoorwaarden GLB).

De minimumeisen inzake het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen betreffen de nationale normen (Bijlage minimum eisen gewasbescherming en meststoffen).

Daar waar in het licht van de te bereiken prestatie voor specifieke maatregelen of onderdelen daarvan verdergaande normen noodzakelijk zijn op het vlak van het gebruik van meststoffen of gewasbeschermingsmiddelen, zijn die verdergaande normen specifiek aangegeven.

Tenslotte is van belang dat daar waar de aanleg van natuur- of landschapselementen plaatsvindt vanuit een wettelijke verplichting (bijv. herplantplicht Boswet of ruimtelijke compensatie) de aanleg-

en inrichtingskosten niet subsidiabel zijn. Het jaarlijks beheer (ecologisch onderhoud) van zodanig aangelegde elementen wel.

Ook het passief instandhouden an sich van deze elementen is niet subsidiabel. Het passief beschermen (lees: het verbod op het verwijderen van landschapselementen) van natuur- en landschapselementen is reeds verplicht via de ruimtelijke ordening, aangevuld met de Boswet (vergunningstelsel) voor het buitengebied en de gemeentelijke kapverordening binnen de bebouwde kom (vergunningstelsel).

Baseline gerelateerd aan de type contracten (**PM: specifiek naar norm beschrijven**)

De minimum eisen voor bemesting en gewasbeschermings producten.

De minimum eisen voor bestrijdingsmiddelen en meststoffen zijn de nationale eisen uit de Nederlandse wet- en regelgeving. (Zie bijlage meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen) Het Actieprogramma Nitraatrichtlijn 2004-2009 is van toepassing verklaard op het hele NL-grondgebied (waarmee Nederland in zijn geheel als kwetsbaar gebied is aangemerkt). Derhalve zijn, ingevolge artikel 3, vijfde lid, van de Nitraatrichtlijn geen afzonderlijke kwetsbare zones in Nederland aangewezen.

Selectie van begunstigen middels een tender.

Nederland heeft een pilot uitgevoerd naar tendering van agromilieuverbintenissen in de Langbroekerwetering. Nederland is enthousiast over dit systeem en heeft er ook voor gepleit dat de mogelijkheid tot tenderen werd opgenomen in de plattelandsverordening. Bij het indienen van het POP in 2007 voorziet Nederland echter nog niet in de mogelijkheid om agromilieuverbintenissen te tenderen. Vanaf 2007 gaan, via het Investeringsbudget Landelijk Gebied, de rijks gelden voor agrarisch natuurbeheer over naar de provincies. Provincies zijn dus vanaf 2007 contractpartner. Omdat dit een hele operatie op zich is, is ervoor gekozen om het systeem voorlopig intact te laten en geen tendermechanisme op te nemen voor het selecteren van begunstigen. Het is echter niet ondenkbaar dat lopende de POP II-periode alsnog gebruik gemaakt zal worden van tendering. Via een wijzigingsvoorstel zal dit dan in het POP II worden opgenomen.

Vooralsnog wordt daarom de volgende werkwijze gehanteerd:
Subsidie wordt per provincie toegekend in volgorde van aanvragen.

Consistentie en plausibiliteit van de calculaties.

DLG baseert de gegevens altijd op actuele onderzoeksgegevens en de berekeningen worden altijd doorgesproken met de onderzoekswereled. Voor POP-2 wordt een technisch-economische werkgroep ingesteld die minimaal 1X per jaar de vergoedingen die door DLG berekend worden, toetst aan de wetenschappelijke onderbouwingen waarmee een onafhankelijke wetenschappelijke toets geformaliseerd wordt. De werkgroep bestaat uit mensen van Alterra 'Praktijkonderzoek Veehouderij en Akkerbouw' en DLG. DLG is een agentschap van het ministerie van LNV en heeft o.a. een adviestaak met betrekking tot het berekenen van de vergoedingen

Steunintensiteit

100%

In de bijlage van verordening 1698/2005 zijn de maximum steunbedragen per hectare vermeld, die in aanmerking komen voor EU-cofinanciering. Deze bedragen mogen nationaal worden verhoogd in uitzonderlijke gevallen, rekening houdend met de specifieke omstandigheden zoals die in het programma beschreven worden. Nederland maakt gebruik van pakketten voor '1-jarige gewassen' en van pakketten voor 'andere vormen van grondgebruik' (de landschapspakketten). De maximumvergoedingen volgens bijlage bij vo 1698/2005 zijn respectievelijk €600,- en €450,- per hectare. De EU-bijdrage is 50% van €PM voor agromilieuverbintenissen.

Lijst van zeldzame huisdierrassen

Er wordt geen gebruik gemaakt van maatregelen voor zeldzame huisdierrassen.

Planten voor genetische bronnen

Er wordt geen gebruik gemaakt van maatregelen om zeldzame gewassen te behouden..

Financiering

Private financiering	n.v.t.
Nationale publieke steun	€ 108,59 miljoen
EU publieke steun	€ 108,59 miljoen
Nationale top-up (extra contracten)	€ ca. 99 miljoen
Nationale top-up op de hoogte van de vergoeding	€ ca. 96 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 412,18 miljoen

Overgangsmaatregelen (inclusief het geschatte bedrag)

Uitfinanciering van lopende contracten aangaan onder POP-1:

- Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer: totaal ca. 135 miljoen, waarvan ca. 68 miljoen EU bijdrage.
- Regeling Stimulering Biologische productiemethoden: ca. 2 miljoen waarvan ca. 1 miljoen EU bijdrage.

Het gaat in alle gevallen om meerjarige verbintenissen. De lopende contracten worden onder de oude voorwaarden (verordening (EU) 1257/1999) voortgezet

Gekwantificeerde doelen voor de gemeenschappelijke EU indicatoren

De gegevens over de outputindicatoren hebben betrekking op de contracten die worden afgesloten met EU-financiering. Daarnaast zal een deel via een top-up nationaal gefinancierd worden.

Voor de agromlieuverbintenissen (exclusief uitfinanciering regeling stimulering Biologische productiemethoden) wordt in totaal 214 miljoen Euro gereserveerd, waarvan 107 miljoen EU-bijdrage. De uitfinanciering van lopende contracten aangaan onder POP 1 bedragen gemiddeld €615,- per hectare per jaar. Van de 214 miljoen komt ca. 135 miljoen terecht bij de lopende contracten. Uitgaande van een gemiddeld bedrag van € 615,- per hectare per jaar verwacht Nederland jaarlijks ca. 50.000 ha met EU-financiering onder agrarisch natuurbeheer te hebben.

Het aantal contracten en begunstigen loopt in Nederland vrijwel gelijk op, omdat per eigenaar in principe contract wordt verstrekt. Op basis van de huidige gegevens is de verwachting dat jaarlijks ca. 13.500 contracten worden afgesloten met EU-financiering.

De EU-financiering draagt voor een deel bij aan het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De EHS, waar Natura 2000 onderdeel van uitmaakt, moet in 2018 728.00 ha bedragen. Een groot deel hiervan heeft planologisch de functie natuur, het overige moet worden beheerd via agrarisch natuurbeheer. Op dit moment is ca. 35.000 ha hiervan onder agrarisch natuurbeheer. Buiten de EHS is nog eens ca. 17.000 ha in beheer. Deze gronden moeten in beheer worden gehouden. Daarnaast heeft NL zich tot doel gesteld om in 2018 in totaal nog ca. 96.000 ha extra onder agrarisch natuurbeheer te brengen, waarvan 63.000 binnen de EHS (Agenda voor een Vitaal Platteland, meerjarenprogramma 2007-2013 p.34 en 38)

Type indicator	Indicator	Nulwaarde	Streefwaarde
----------------	-----------	-----------	--------------

Output	Aantal landbouwbedrijven en bedrijven van andere landbeheerders die steun ontvangen Onderverdeeld naar: <ul style="list-style-type: none"> - Begunstigde (landbouwer – overige landbeheerders) - Contract-‘leeftijd’ (oude-nieuwe contracten) 	13.500	13.500 per jaar
	Totale areaal onder agromilieusteun. Onderverdeeld naar: <ul style="list-style-type: none"> - Begunstigde (landbouwer – overige landbeheerders) - Contract- “leeftijd” (oude-nieuwe contracten) - Type contract: <ul style="list-style-type: none"> 1. biologische landbouw 2. geïntegreerde productie 3. andere vormen van extensivering (bemesting, gewasbescherming, veebezetting) 4. verscheidenheid in gewasroulatie, braaklegging 5. beperking van irrigatie 6. bodembescherming 7. aanleg en onderhoud van ecologische elementen 8. behoud van landschap en landbouwgebieden met hoge natuurwaarden 9. biodiversiteit 10. genetische bronnen 11. overig 	50.000	50.000 ha per jaar.

	<p>Totaal aantal contracten Onderverdeeld naar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begunstigde (landbouwer – overige landbeheerders) - Contract- “leeftijd” (oude-nieuwe contracten) - Type contract: <ol style="list-style-type: none"> 1. biologische landbouw 2. geïntegreerde productie 3. andere vormen van extensivering (bemesting, gewasbescherming, veebezetting) 4. verscheidenheid in gewasroulatie, braaklegging 5. beperking van irrigatie 6. bodembescherming 7. aanleg en onderhoud van ecologische elementen 8. behoud van landschap en landbouwgebieden met hoge natuurwaarden 9. biodiversiteit 10. genetische bronnen 11. overig 		13.500 per jaar
	Fysieke areaal onder agromilieu steun	50.000	50.000 ha (NL heeft geen dubbeltellingen)
	Aantal acties gerelateerd aan genetische bronnen	0	0

NIET-PRODUCTIEVE INVESTERINGEN

Relevante artikelen

Article 41 of Regulation (EC) No 1698/2005.

Article .. Regulation (EC) No .../2006, and Annex II, point 9.

Maatregelcode: 216

Beweegredenen voor steunverlening

Onder deze maatregel worden twee soorten van investeringen gefinancierd; A1) investeringen die gekoppeld zijn aan het afsluiten van een agromilieuverbintenis, A2) investeringen op landbouwgrond die gekoppeld zijn aan (andere) agromilieudoelstellingen. Het onderdeel 'Investeringen op landbouwbedrijven die de maatschappelijke belevingswaarde van een Natura 2000-zone of andere (in het programma te omschrijven) gebieden met een hoge natuurwaarde vergroten' wordt niet ingevuld in het programma.

A1) Investeringen gekoppeld aan het afsluiten van een agromilieuverbintenis.

Om de doelen te behalen die met agromilieuverbintenissen zijn gesteld, moet in een aantal gevallen de uitgangssituatie worden aangepast om een passende agromilieuverbintenis af te sluiten. Omdat deze investeringen geen voordeel opleveren voor de agrariër, is het noodzakelijk om de investering te vergoeden.

A2) Andere agromilieudoelstellingen

De huidige milieukwaliteit van de Natura 2000 gebieden is in vrijwel alle gevallen onvoldoende. Er zijn additionele maatregelen in - maar vooral ook direct buiten, in de zogenaamde beïnvloedingszones van - de natuurgebieden nodig die het areaal verdroogd natuurgebied verkleinen. De overheid vraagt (samenwerkingsverbanden van) landbouwers en andere landbouwgrondbeheerders om vrijwillig bovenwettelijke verplichtingen aan te gaan. Een deel van de maatregelen op het gebied van verdrogingsbestrijding betreft investeringen die niet leiden tot enig significante toename van de waarde of winstgevendheid van de agrarische of bosbouwonderneming (artikel 29 uitvoeringsverordening), die zonder compensatie van de overheid niet door een agrariër of andere landbouwgrondbeheerder zal worden gedaan.

B) Investeringen op landbouwbedrijven die de maatschappelijke belevingswaarde van een Natura 2000-zone of andere (in het programma te omschrijven) gebieden met een hoge natuurwaarde vergroten:

Niet van toepassing

Doel van de maatregel

A1) Koppeling aan agromilieuverbintenissen (artikel 39)

Agromilieuverbintenissen zijn bedoeld om te voldoen aan de toenemende maatschappelijke vraag naar groene en blauwe diensten, door landbouwers te stimuleren om agrarische productiemethoden te introduceren of te continueren, verenigbaar met behoud en verbetering van het milieu, het landschap, de natuurlijke hulpbronnen, bodem, genetische diversiteit, boven relevante wettelijke standaarden. Voor het afsluiten van agromilieuverbintenissen kan het van belang zijn om eerst de fysieke condities of kenmerken van het terrein aan te passen met eenmalige maatregelen, omdat anders niet mogelijk is een subsidie voor een bepaalde soort van beheer af te sluiten. Het doel van deze maatregel is daarom het ondersteunen van non-productieve investeringen die noodzakelijk zijn om een agromilieuverbintenis te kunnen afsluiten:

A2) Andere agromilieudoelstellingen

Zekerstelling van de biodiversiteit vraagt behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van de natuur. Om de aan de onderscheiden Natura 2000 gebieden en de overige EHS-gebieden toegekende natuurdoeltypen, de instandhoudingsdoelstelling conform de VHR en de goede toestand conform de KRW te bereiken of te behouden, dient per natuurgebied een gewenste milieukwaliteit (inclusief watercondities) te worden gerealiseerd. De gewenste milieukwaliteit omvat: de gewenste vochttoestand; de gewenste zuurgraad/zuurdepositie; de gewenste voedselrijkdom en de gewenste (chemische) waterkwaliteit. Niet-productieve investeringen voor andere agromilieudoelstellingen zijn gericht op het realiseren van de gewenste milieukwaliteit in

Natura 2000 en overige EHS-gebieden door het uitvoeren van (herstel)inrichtingsmaatregelen op landbouwgronden in, maar nog veel vaker buiten, in de zgn. beïnvloedingszones van, de natuurgebieden. Het gaat om inrichtingsmaatregelen boven relevante wettelijke standaarden. Verdrogingsbestrijding heeft positieve gevolgen voor de gewenste vochttoestand van de natuur; het kan echter in specifieke gevallen op de korte termijn negatieve gevolgen hebben voor de gewenste voedselrijkdom en de gewenste waterkwaliteit doordat nutriënten en andere stoffen (meer) mobiel kunnen worden in de bodem. Dit vergt een 'lokale' afweging van korte en lange termijn belangen m.b.t. biodiversiteit, waterkwaliteit en bodemkwaliteit.

Reikwijdte en acties

a) Koppeling aan agromilieu-verbintenissen (artikel 39)

Voor het afsluiten van agromilieuverbintenissen kan het van belang zijn om eerst de fysieke condities of kenmerken van het terrein aan te passen met eenmalige maatregelen, omdat anders niet mogelijk is een subsidie voor een bepaalde soort van beheer af te sluiten.

Inrichtingssubsidie gekoppeld aan agromilieu-verbintenissen, wordt uitsluitend verstrekt voorzover deze betrekking heeft op het, door middel van eenmalige maatregelen, rechtstreeks en direct wijzigen van de fysieke condities of kenmerken van terreinen, zonder welke wijziging ontwikkeling, onderscheidenlijk instandhouding, van het beheerspakket, onderscheidenlijk landschapspakket, ten behoeve waarvan beheerssubsidie, onderscheidenlijk landschapssubsidie, is verleend niet mogelijk is.

Agromilieuverbintenissen (met EU-financiering) worden bij voorrang afgesloten ten behoeve van het realiseren van rijksdoelen (zie fiche agromilieuverbintenissen) en daarmee m.n. in de EHS en in de Nationale Landschappen. De non-productieve investeringen die gekoppeld zijn aan deze verbintenissen worden daarmee ook beperkt tot de reikwijdte van de agromilieuverbintenissen.

b) Andere agromilieudoelstellingen

Inrichtingssubsidie gekoppeld aan andere agromilieudoelstellingen betreft de kosten van de investeringsmaatregelen gericht op het bestrijden van de verdroging van de Natura 2000 natuurgebieden, die door de provincies, afgestemd met het rijk, de waterschappen en de terreinbeheerders zijn geplaatst op de zogenaamde TOP-lijst van prioritaire verdroogde gebieden. De provincies stellen per natuurgebied een gebiedsplan op met maatregelenpakket c.q. een bij het gebiedsplan behorend uitvoeringsprogramma gericht op verdrogingsbestrijding. Per gebiedsplan wordt bepaald welke landbouwers en andere landbouwgrondbeheerders gevraagd worden om vrijwillig bovenwettelijke maatregelen te treffen die in aanmerking komen voor investeringssubsidie respectievelijk eventuele andere (beheers)subsidies.

Beschrijving van de te subsidiëren kosten

A1) Inrichtingssubsidie gekoppeld aan agromilieu-verbintenissen, wordt uitsluitend verstrekt voorzover deze betrekking heeft op het, door middel van eenmalige maatregelen, rechtstreeks en direct wijzigen van de fysieke condities of kenmerken van terreinen, zonder welke wijziging ontwikkeling, onderscheidenlijk instandhouding, van het beheerspakket, onderscheidenlijk landschapspakket, ten behoeve waarvan beheerssubsidie, onderscheidenlijk landschapssubsidie, is verleend niet mogelijk is.

Inrichtingssubsidie gekoppeld aan agromilieu-verbintenissen betreft de kosten van:

- het opstellen door derden van een inrichtingsplan;
- maatregelen voor herstel of aanleg van landschappelijke elementen;
- maatregelen, gericht op wijziging van de waterhuishouding;
- grondverzet;
- het plaatsen van een raster;
- afvoer van grond, of
- overige maatregelen voorzover noodzakelijk in verband met de desbetreffende inrichting.

Niet tot de subsidiabele kosten behoren in ieder geval de kosten die samenhangen met:

- de verwijdering van bodemverontreiniging of afval;
- de bouw van opstallen;
- achterstallig onderhoud aan landschappelijke elementen;
- de aanschaf van machines,

- de aanschaf van materialen, anders dan ten behoeve van het treffen van maatregelen als bedoeld in de categorie subsidiabele kosten.

A2) PM

Voorwaarden investeringen die verband houden met verbintenissen die zijn aangegaan in het kader van de in artikel 36, onder a),iv), bedoelde maatregel of andere agromilieudoelstellingen:

A1) inrichtingssubsidie gekoppeld aan agromilieuverbintenissen

Voorwaarden voor de inrichtingssubsidie:

- Naast inrichtingssubsidie moet voor het terrein ook beheers- of landschapssubsidie zijn verleend. Dit moet in overeenstemming zijn met het gebiedsplan.
- Alleen éénmalige maatregelen die betrekking hebben op het rechtstreeks en direct wijzigen van de fysieke condities of kenmerken van terreinen zijn subsidiabel indien zonder deze wijziging de ontwikkeling of instandhouding van het pakket niet mogelijk is.

A2) Inrichtingssubsidie gekoppeld aan andere agromilieudoelstellingen

Inrichtingssubsidie betreft de kosten van de investeringsmaatregelen gericht op het bestrijden van de verdroging van de Natura 2000 natuurgebieden die zijn geplaatst op de TOP-lijst:

- Het opstellen door derden van een verdrogingsbestrijdingsplan;
- Hydrologische maatregelen die ervoor zorgen dat water langer in gebieden wordt vastgehouden en de waterpeilen in de waterlopen en de omgeving daarvan worden verhoogd zoals slootbodempverhoging, herprofilering en/of verleggen van watergangen, aanleg van stuwen, dempen van sloten, etc.;
- Investerings verbonden aan het aanbieden van ruil- of compensatiegronden voor te vernatten kavels (waardevermindering van de grond) als de agrariër niet wil boeren op natte landbouwgronden i.v.m. de gevolgen voor de bedrijfsvoering c.q. de daaruit voortvloeiende vernattings schade;
- Meerkosten verbonden aan het verplaatsen van bedrijven uit te vernatten gebieden, als de agrariër niet wil boeren op natte landbouwgronden i.v.m. de gevolgen voor de bedrijfsvoering c.q. de daaruit voortvloeiende vernattings schade. Het gaat hier om meerkosten die niet worden vergoed uit andere bronnen of gecompenseerd worden door een significante toename van de waarde of winstgevendheid van de agrarische onderneming;

Steunintensiteit

100%

begunstigden

Boeren en overige beheerders van landbouwgrond.

Beschrijving van de link met agromilieuverbintenissen of andere agromilieudoelstellingen

a) Koppeling aan agromilieu-verbintenissen (artikel 39)

Voor het afsluiten van agromilieuverbintenissen kan het van belang zijn om eerst de fysieke condities of kenmerken van het terrein aan te passen met eenmalige maatregelen, omdat anders niet mogelijk is een subsidie voor een bepaalde soort van beheer af te sluiten.

Inrichtingssubsidie gekoppeld aan agromilieu-verbintenissen, wordt uitsluitend verstrekt voorzover deze betrekking heeft op het, door middel van eenmalige maatregelen, rechtstreeks en direct wijzigen van de fysieke condities of kenmerken van terreinen, zonder welke wijziging ontwikkeling, onderscheidenlijk instandhouding, van het beheerspakket, onderscheidenlijk landschapspakket, ten behoeve waarvan beheerssubsidie, onderscheidenlijk landschapssubsidie, is verleend niet mogelijk is.

b) PM

Financiering

Financiering Non-productieve investeringen in het kader van Verdrogingsbestrijding

Private financiering	0
Nationale publieke steun	8,97 miljoen
EU publieke steun	8,97 miljoen
Nationale top-up	p.m.
Verwachte totaal voor 2007-2013	PM miljoen

Overgangsbepalingen

Er zijn geen overgangssubsidies onder deze maatregel.

Gekwantificeerde doelen voor de gemeenschappelijke EUindicatoren

Type indicator	Indicator	Nulwaarde	Streefwaarde
Output	Aantal landbouwers en andere landbeheerders die steun ontvangen. Onderverdeeld naar: investerings gelinked aan: 1. agromilieueverbintenissen, 2. overige agromilieudoelen investerings gelinked aan verbeteren van de publieke waarde in: 1. Natura 2000 gebied, 2. overige gebieden met hoge natuurwaarden		Onbekend, is nl. afhankelijk van gebiedsgerichte plannen van de provincies
	Totaal volume aan investeringen. Onderverdeeld naar: investerings gelinked aan: 1. agromilieueverbintenissen, 2. overige agromilieudoelen investerings gelinked aan verbeteren van de publieke waarde in: 1. Natura 2000 gebied, 2. overige gebieden met hoge natuurwaarden		Onbekend, idem

EERSTE BEBOSSING LANDBOUWGROND

Relevantie artikelen

Artikel 36 b) i)

Maatregelcode(221)

Beweegredenen voor steunverlening

Waar de motivatie van bosaanleg in Nederland is verbonden aan het natuurbeleid, is de ruimtelijke duiding doorgaans vastgelegd in de zogenaamde Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De locatie voor de aanleg van bos is daarbij uitgewerkt door de provincies in de natuurgebiedsplannen. Binnen de EHS wordt bos gerealiseerd via duurzame functiewijziging van landbouwgronden naar natuurgronden, hetzij via aankoop van overheidswege, hetzij via (afkoop van) 30-jarige erfpachtconstructies.

In voorkomende gevallen is het wenselijk ook buiten de Ecologische Hoofdstructuur en anderszins bosaanleg te bevorderen en hiervoor Europese middelen in te zetten. Waar een sterk economisch motief aan deze wens ten grondslag ligt, wordt zoveel mogelijk een beroep gedaan op Structuurfondsen (zie: Demarcatie).

Waar andere argumenten van toepassing zijn; het tegengaan van erosie, vastleggen van CO₂ (klimaat), of het verbeteren van landschapskwaliteit, wil Nederland een beroep kunnen doen op het ELFPO.

Reden om de steunmaatregel toe te passen, is dat:

- Bos buiten de EHS kan worden aangelegd
- Het instrument "tijdelijk bos" (met optie permanent) dankzij flexibiliteit en behoud van de agrarische functie zeer bruikbaar is bij het vormgeven van integrale gebiedskwaliteit

Hoewel toegestaan door de EU, wordt de steunmaatregel in Nederland niet gebruikt voor het faciliteren van productiebos of boomteelt.

Doel van de maatregel

Het doel van de maatregel is bebossing van landbouwgrond, hetzij tijdelijk hetzij langdurig, ten behoeve van het tegengaan van erosie, het behalen van klimaatdoelstellingen, het opwaarderen van het landschap mede in het licht van recreatief medegebruik en het vergroten van het bosareaal, mede in het licht van natuurdoelstellingen en biodiversiteit.

De maatregel draagt bij aan het Europees Bosbeleid, in het kader waarvan lidstaten hebben uitgesproken om zich in te spannen voor bosaanleg specifiek op nationaal niveau en om bosaanleg waar mogelijk te verbinden aan overige uitvoeringsactiviteiten.

Koppeling van de voorgestelde maatregel met nationale/sub-nationale bosprogramma's en met de EU-bossen strategie.

Bossen bedekken 9,4% van de oppervlakte van Nederland en spelen een belangrijke rol bij het vitaal houden van het landelijk gebied. In synergie met de EU-bossenstrategie is het beleid erop gericht het bos zo veel mogelijk functies te laten vervullen. Belangrijke bosfuncties zijn het behoud en de ontwikkeling van de kwaliteit van natuur en milieu, en recreatie. Het onderdeel bos in de door provincies opgestelde gebieds- en streekplannen gaan uit van dit beleid. De EU-bossenstrategie is nader uitgewerkt in het EU-actieplan voor de bossen. Nederland bepaald op dit moment hoe dit actieplan in Nederland via een 'Nationaal bossen programma' wordt geïmplementeerd. Provincies zullen hier nauw bij worden betrokken. De bebossing van landbouwgrond via POP2 vindt plaats binnen dit kader. Een groot deel van het ' Nationaal bossen programma' zal worden gerealiseerd buiten POP2 om.

Relevantie bosbranden

N.v.t. in Nederland.

Begunstigden

Landbouwers / landbouwers (eigenaar of pachter van de agrarische grond) en andere bewerkers/beheerders van agrarische grond.

Reikwijdte en acties

Landbouwers of andere eindbegunstigden bebossen landbouwhectares en voeren beheer.

Steunintensiteit voor de aanleg en voor de jaarlijkse premie

Aanlegbijdrage:

Landbouwers ontvangen een éénmalige bijdrage voor de aanleg van bos op landbouwgrond.

De aanlegbijdrage bedraagt 80% van de kosten in probleemgebieden, KRW-gebieden en Natura 2000 gebieden met een maximum van € 10.000,- ..

De aanlegbijdrage bedraagt 70% van de kosten in andere gebieden.

Indien de landbouwgrond in eigendom is van een overheidsinstantie, wordt de aanlegbijdrage uitgekeerd aan de pachter (natuurlijk persoon of privaatrechtelijk lichaam)

De aanlegkosten dienen onderbouwd te worden en bedragen maximaal € 10.000 per hectare.

Het areaal wordt tenminste 5 jaar in stand gehouden. Bij eerdere terugkeer naar de agrarische productiefunctie wordt de aanlegbijdrage teruggevorderd met 1/5 van de bijdrage per niet doorlopen jaar.

Voor het vaststellen van rechtmatigheid van de aanlegkosten wordt Programma Beheer (vanaf 2008 Catalogus Groene Diensten) als referentiekader gehanteerd.

Onderhoudsbijdrage:

Daarnaast wordt een onderhoudsbijdrage verleend per beboste hectare gedurende maximaal 5 jaar.

De onderhoudsbijdrage bedraagt 50 % van de onderhoudskosten met een maximum van € 400 per jaar. Bij het ontbreken van een onderhoudsplan bedraagt de bijdrage maximaal € 100 per jaar.

Indien de grond wordt gepacht door een natuurlijke persoon of een privaatrechtelijk lichaam, kan de onderhoudsbijdrage worden toegekend.

De bijdrage wordt niet verleend in geval de landbouwgrond in eigendom is van de overheid en niet wordt verpacht.

Voor het vaststellen van rechtmatigheid van de onderhoudskosten wordt Programma Beheer (vanaf 2008 Catalogus Groene Diensten) als referentiekader gehanteerd.

De onderhoudskosten dienen onderbouwd te worden en bedragen maximaal € 1.000 per jaar per hectare.

Bijdrage inkomstenderving:

Tevens wordt een jaarlijkse premie per hectare verleend als bijdrage in de gedeerde inkomsten. De premie wordt maximaal 15 jaar lang verstrekt aan de landbouwer of vereniging van landbouwers die de grond vóór de bebossing exploiteerden, of aan enige andere persoon of privaatrechtelijk lichaam.

De premie bedraagt voor landbouwers maximaal € 700 per hectare per jaar

De premie bedraagt voor niet-landbouwers maximaal € 150 per hectare per jaar

Voor het vaststellen van rechtmatigheid van de inkomstenderving worden modelberekeningen welke ook ten grondslag liggen aan Programma Beheer (vanaf 2008 Catalogus Groene Diensten) als referentiekader gehanteerd. Zie bijlage referentiebedrijf en bijlage toelichting DLG.

Bijdrage grondwaardedaling:

Niet van toepassing

Bijdrage grondaankoop:

De maatregel biedt geen mogelijkheden voor de verkoop van de betreffende gronden (agrariër aan beheerder of overheidsinstantie), grondaankoop is niet subsidiabel.

Beperkingen:

Steun wordt niet verleend aan landbouwers die steun voor vervroegde uittreding ontvangen.

Steun wordt niet verleend voor de aanplant van kerstbomen.

Steun wordt niet verleend bij bebossing vanuit een wettelijke verplichting (bijv. herplantplicht Boswet of ruimtelijke compensatie) .

In geval van snelgroeiende soorten met een korte omlooptijd wordt steun voor bebossing alleen verleend in de aanlegkosten. Onder snelgroeiende soorten wordt verstaan: Soorten die op hetzelfde perceel binnen 15 jaar worden geveld.

Herplantplicht en Boswet

Bosaanleg vanaf 0,1 hectare valt onder de boswet. Na vijf jaar, te rekenen vanaf het moment van aanplant, geldt de herplantplicht, tenzij op verzoek van de aanvrager Vrijstelling van de Regeling Meldings- en Herplantplicht wordt verleend. In dat geval wordt de Vrijstelling van de Regeling Meldings- en Herplantplicht gekoppeld aan de subsidietoekenning – dus vooraf - afgegeven voor een periode van maximaal 10 jaar. In bijzondere gevallen kan de Vrijstelling worden afgegeven voor een periode van maximaal 25 jaar.

Wordt de vrijstelling niet verleend, dat geldt de Boswet: Na de kap moet worden herplant op dezelfde plaats. Na toestemming van de minister van LNV mag ook elders gecompenseerd worden. De Boswet is nooit van toepassing op de soorten Italiaanse populier, linde, paardenkastanje en treurwilg.

Gebieden die in aanmerking komen voor bebossing

Provisions and criteria for the selection of the areas to be afforested ensuring that the planned measures are suited to local conditions and compatible with the environmental requirements, particularly biodiversity, in accordance with article 50(6) of Regulation 1698/2005 and article 34 of implementing rules

Landbouwgronden die in aanmerking komen voor eerste bebossing zijn gelegen in:

- de EHS (vastgelegd en begrensd in de provinciale gebiedsplannen)
- de begrensde Natura 2000 gebieden
- Gebieden aangewezen als Nationale Landschap of Provinciaal/Regionaal landschap

Demarcatie met inzet Structuurfondsen:

De maatregel wordt niet toegepast in de voor Prioriteit 2 van de Operationele Programma's Structuurfondsen begrensde Economische Kerngebieden.

Beoordelingscriteria

In het projectplan wordt doelmatigheid onderbouwd. Er wordt inzicht gegeven in positieve en negatieve effecten van de activiteiten, waaronder het effect op landbouwstructuur, concurrentiepositie van de landbouw en biodiversiteit.

Het te bebossen areaal is dusdanig gesitueerd, dat aan één of meerdere nationaal en regionaal vastgelegde en hiervoor genoemde doelen wordt bijgedragen. Bij onafhankelijke beoordeling van de doelmatigheid blijkt sprake van toename van de integrale gebiedskwaliteit.

Het projectplan gaat vergezeld van een Inrichtings- en Beplantingenplan, dat streekeigen soorten bevat, een bij de omgeving passende variatie aan soorten, dat voorziet in goede landschappelijke inpassing en dat bosbouwkundig verantwoord mag worden geacht.

Het plan is of wordt voorzien van onafhankelijk advies door deskundigen uit de natuur-, bos-, landschaps- en landbouwsector. Het plan is of wordt getoetst aan de provinciale Stimuleringsplannen Natuur, Bos en Landschap.

Het te bebossen areaal bedraagt ten minste 0,5 hectare. Na bebossing van een dient een eenheid van tenminste 0,5 hectare gerealiseerd te zijn.

Voorbeeld voor inrichtingsplannen:

(Voorbeeldpakketten uit de SAN)

Beheerspakket: Snelgroeïend loofbos

Natuurresultaat: Ten minste 90% van de beheerseenheid bestaat uit bos; En ten minste 80% van de oppervlakte van de beheerseenheid is bezet met een of meer van de volgende boomsoorten: Euramerikaanse populier, schietwilg, Westamerikaanse balsempopulier, zwarte balsempopulier en zwarte populier; En het aantal bomen bedraagt ten minste 400 stuks per hectare.

Minimum oppervlakte, behorende bij pakket snelgroeïend loofbos: 5 hectare.

Beheerspakket: Snelgroeïend naaldbos

Natuurresultaat: Ten minste 90% van de beheerseenheid bestaat uit bos; En ten minste 80% van de oppervlakte van de beheerseenheid is bezet met een of meer van de volgende boomsoorten: Corsicaanse den, douglas, fijnspar, sitkaspar; En het aantal bomen bedraagt ten minste 2500 stuks per hectare.

de beplanting bestaat niet uit fijnsparren en sitkasparren bestemd om te dienen als kerstbomen.

Minimum oppervlakte, behorende bij pakket snelgroeïend naaldbos: 5 hectare.

Combinaties zijn mogelijk, evenals alternatieve pakketten.

Steunintensiteit

50% van het subsidie komt ten laste van de EU

50% van het subsidie komt ten laste van de lidstaat (rijks- of provinciaal/regionaal niveau)

Wijze van openstelling

De regeling wordt jaarlijks opgesteld als onderdeel van de betreffende jaartranche van de Provinciale Meerjarenprogramma. Na aflopen van de inzendtermijn vindt op provinciaal niveau selectie plaats op basis van prioriteit en subsidieplafond.

Beschrijving van de methodology voor het berekenen van de kosten

Voor de steunbedragen wordt gebruik gemaakt van de onderbouwing van de steunmelding van de Nationale Regeling "Programma Beheer". De bestaande regeling is goedgekeurd door de EC.

Onder voorbehoud van bevestiging van deze goedkeuring wordt het herziene Programma Beheer (vanaf 2008 Catalogus Groene Diensten) als referentiekader gehanteerd.

Consistentie en plausibiliteit van de berekeningen

Uitvoering van de projecten wordt gecontroleerd.

Zie ook hiervoor.

Financiering

Private financiering	0 + p.m.
Nationale publieke steun	€ 9,49 miljoen
EU publieke steun	€ 9,49 miljoen
Nationale top-up	p.m.
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 18,98 + p.m.

Overgangsmaatregelen (inclusief het geschatte bedrag)

Subsidieregeling Bebossing Landbouwgrond: 9,8 miljoen Euro, waarvan 4,9 miljoen EU-financiering.

Dit betreft meerjarige verbintenissen die onder de oude voorwaarden worden uitgediend.

Gekwantificeerde doelen voor de gemeenschappelijke EU indicatoren

Een hectare 1^e bebossing kost grofweg – de gehele beheerslooptijd van 15 jaar meegenomen – tussen de € 15.000 en 30.000.

Aanname is dat de gemiddelde aanvraag 10 hectare bedraagt.

Aanname is dat de omzet 1,5 x het subsidievolume ad. 17 mln. bedraagt.

Type indicator	Indicator	Nulwaarde	Streefwaarde
Output	Aantal begunstigden. Onderverdeeld naar: type landeigenaar (private landbouwgrond, publieke landbouwgrond) Contract- 'leeftijd' (oude en nieuwe contracten) Milieureden: - erosiebestrijding - biodiversiteit - bescherming van waterbronnen - tegengaan van overstroming - klimaat - overig	0	75-100
	Aantal hectare beboste landbouwgrond. Onderverdeeld naar: type landeigenaar (private landbouwgrond, publieke landbouwgrond) Contract- 'leeftijd' (oude en nieuwe contracten) Milieureden: - erosiebestrijding - biodiversiteit - bescherming van waterbronnen - tegengaan van overstroming - klimaat - overig	0	750-1500 ha (NL)
Result	Areaal onder succesvol landbeheer		1500-3000

Bijlagen bij de maatregelfiches as 2

Als separaat document bijgevoegd!

As 3: De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie

3.1 Maatregelen om de plattelandseconomie te diversifiëren

Omschrijving doel:

Het stimuleren van diversificatie op het platteland naar niet-agrarische activiteiten heeft als doel om het economische draagvlak te verbreden en de multifunctionaliteit van het landelijk gebied te bevorderen. Het omvat zowel de diversificatie van landbouwbedrijven naar niet-agrarische activiteiten, als de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen (in Nederland vallend onder het begrip MKB, midden- en kleinbedrijf) en de bevordering van toeristische activiteiten.

Afnemende landbouwopbredingen door onder meer de landbouwhervormingen, het ontbreken van expansiemogelijkheden door ruimtegebrek, natuurlijke beperkingen die verdere intensivering niet mogelijk of onwenselijk maken, hebben tot gevolg dat veel bedrijven zich moeten oriënteren op een wijziging van de bedrijfsstrategie. Diversificatie kan een oplossing zijn omdat het extra inkomsten en meer bestaanszekerheid kan genereren. Diversificatie kan nieuwe perspectieven bieden voor bedrijfsopvolging door de jonge generatie. Ook dient samenwerking van landbouw met andere economische activiteiten op het platteland zoals micro-ondernemingen, zorgcombinaties of regionale ketenafzet te worden gestimuleerd. Vrouwen leveren een belangrijke bijdrage bij de ontwikkeling van diversificatie op het agrarisch bedrijf en vormen daarom een doelgroep.

Het overgrote deel van de werkgelegenheid op het platteland komt voor rekening van het MKB (micro-ondernemingen), zowel in het buitengebied als in de subregionale kernen. Daarom is steun juist voor deze kleine ondernemingen van belang voor zowel de innovatie binnen de onderneming, het versterken van het ondernemerschap als de uitbouw van de bedrijfsactiviteiten zoals de bedrijfsopvolging. Diversificatie draagt bij aan de toegankelijkheid en multifunctionaliteit van het landelijk gebied en versterkt de cohesie tussen platteland en stad. Met name waar het gaat om dienstverlenende vormen van diversificatie zoals kinderopvang, zorg en educatie biedt het bij uitstek kansen voor vrouwen en jongeren op de arbeidsmarkt. Zowel innovatieve vormen als het opschalen van bestaande diversificatie-activiteiten dienen gestimuleerd te worden, maar nadrukkelijk ook het ontwikkelen van netwerken en ketenvorming gericht op de marktontwikkeling en professionalisering van de marketing. Innovaties en kennisontwikkeling op kleine bedrijven gericht op bevordering van diversificatie dragen bij aan het versterken van de economische structuur.

Netwerkvorming tussen ondernemers onderling en tussen ondernemers, overheden en kennisinstellingen heeft in de voorgaande LEADER programmaperiodes zijn vruchten afgeworpen. Om de plattelandseconomie te verbreden en te versterken is het stimuleren van de hiervoor genoemde netwerkvorming van fundamentele betekenis.

Economische versterking van vooral de toeristische sector op het platteland is kansrijk om de economische basis op het platteland te versterken. Het doel van de activiteiten is, om - eventueel via een gebiedsgerichte aanpak - de kwaliteit van het recreatief product in het landelijk gebied te bevorderen en routenetwerken voor plattelandstoerisme te realiseren (natuur, water, cultuurhistorie). Het toerisme vormt een groeiende economische drager voor het platteland, hetgeen belangrijk is nu de landbouw een steeds kleinere bijdrage levert aan de werkgelegenheid.

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
----------------	-----------	-------------	--------------

Resultaat (verplicht)	Aantal gecreëerde banen:		
	311		950
	312		2.070
	313		380
	Totaal		3.400
	Toename in toegevoegde waarde bij de ondersteunde bedrijven		
	311		p.m.
	312		
	313		
	Toename in aantal toeristenbezoeken (313)		190.000
Resultaat (nationaal)	geen		

3.1.1 Diversificatie naar niet-agrarische activiteiten

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (a) (i) en artikel 53 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel 35 van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

311

Reden voor inzet op deze maatregel

Diversificatie draagt bij aan de verbreding van de plattelandseconomie, de multifunctionaliteit en nieuwe economische expansiemogelijkheden voor individuele agrarische bedrijven, en daarmee aan de versterking van de perspectieven voor bedrijfscontinuïteit van deze agrarische bedrijven.

Doel van de maatregel

Het stimuleren van diversificatie naar niet-agrarische activiteiten op agrarische bedrijven, gericht op het genereren van aanvullende of alternatieve inkomstenbronnen uit niet-agrarische activiteiten. Dit draagt bij aan een multifunctioneel gebruik van het platteland door meer en nieuwe activiteiten. Daarbij draagt het bij aan de verbreding van de economische basis van het agrarisch bedrijf en daarmee van de plattelandseconomie.

Reikwijdte en acties

Gesubsidieerd worden:

- Projecten gericht op investeringen in niet-agrarische activiteiten op agrarische bedrijven die diversificatie tot doel hebben. De planvorming inclusief het ondernemersplan kan onderdeel zijn van het project; tot een maximum van 50% van de totale kosten. Voorbeelden zijn zorgbedrijven, dag- en verblijfsrecreatie, huisverkoop, ambachtelijke activiteiten, overige en andere vormen van diversificatieactiviteiten zoals energieproductie, voorlichting, educatie, training, een combinatie van activiteiten, of nieuwe innovatieve vormen van diversificatie die inpasbaar zijn in het platteland;
- Projecten gericht op stimulering van samenwerking tussen landbouwbedrijven, micro-ondernemingen, zorginstellingen, toerisme en andere voor de stimulering van diversificatie relevante partijen alsmede activiteiten gericht op opschaling en professionalisering van diversificatieactiviteiten;
- Introductie van nieuwe informatietechnologie op het platteland gericht op en ondersteunend aan diversificatie op het agrarische bedrijf;
- Projecten gericht op ketenontwikkeling, promotie- en/of marketingactiviteiten gericht op niet-agrarische activiteiten (non-annex 1-producten) voortkomend uit de diversificatie.

Uitgesloten zijn:

- Projecten en activiteiten die geen relatie hebben met de situering in het landelijk gebied zoals bijvoorbeeld stallingplaatsen, en opslag van materialen. Voor dergelijke activiteiten hebben de kenmerken van het landelijk gebied geen meerwaarde in de zin van bijvoorbeeld de aanwezigheid van rust, een inspiratieve omgeving, agrarische productie, plattelandsrecreatie en de cultuurhistorische achtergrond.
- Projecten en activiteiten op het vlak van aquacultuur.

De maatregel is gericht op alle primaire sectoren waarbij de melkveehouderij en open teelten het primaat hebben.

Begunstigden

Een lid van het landbouwhuishouden. Dit is een natuurlijke of rechtspersoon dan wel een groep natuurlijke of rechtspersonen, ongeacht de rechtspositie van de groep en haar leden volgens het nationale recht, uitgezonderd werknemers in de landbouw. Wanneer een lid van het landbouwhuishouden een rechtspersoon dan wel een groep van rechtspersonen is, moet dit lid ten tijde van het aanvragen van de steun een landbouwactiviteit op een landbouwbedrijf uitoefenen.

Voorwaarden maatregel:

- De steun draagt bij aan de opschaling, professionalisering, marktversterking, vernieuwing, nieuwe investeringen of ontwikkeling van diversificatie naar niet agrarische activiteiten.
- Het kan zowel gaan om bedrijven die de eerste stap zetten naar diversificatie als om opschaling, of verdere professionalisering van bestaande diversificatieactiviteiten op agrarische bedrijven, dan wel uitbreiding met voor het bedrijf nieuwe vormen van diversificatie.
- De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.
- Aanvrager dient over voldoende vakbekwaamheid en deskundigheid te beschikken, dan wel aan te tonen dat hij de benodigde vakbekwaamheid ontwikkelt al dan niet binnen het project.
- Aanvrager dient een ondernemersplan te overleggen.

Beoordelingscriteria:

- Mate waarin het project een voldoende economisch perspectief heeft, blijkens de economische onderbouwing in het ondernemingsplan.
- Mate waarin het project bijdraagt aan verbetering van het bedrijfsinkomen
- Mate waarin de exploitatie voor de langere termijn gedekt is
- Mate waarin het project bijdraagt aan de instandhouding of toename van de werkgelegenheid.

Soorten in aanmerking komende kosten

In geval van investeringen, zijn de subsidiabele uitgaven gelimiteerd tot:

1. kosten van bouwconstructies, inrichting van gebouwen en terreinen (inclusief verbetering en aanpassingen ten behoeve van het project)
2. de aankoop of lease-koopkosten van nieuwe machines en installaties, incl. computer software tot aan de marktwaarde; overige kosten voor het leasecontract, zoals rente, verzekeringskosten, overhead en bemiddelingskosten zijn niet subsidiabel.
3. In geval van substantiële investeringen (van minimaal € ... p.m. juiste bedrag wordt nog onderzocht) zijn ook gebruikte machines en installaties subsidiabel indien kan worden aangetoond dat de aankoop heeft plaatsgevonden via een verkoopkanaal geregistreerd bij de Kamer van Koophandel.
4. Eenmalige voorbereidings-, plan- en organisatiekosten om te komen tot een goed project zoals architectenkosten, ingenieurbureaus, adviesondersteuning, verwerving van patentrechten en licenties, tot maximaal 50% van de onder reikwijdte genoemde uitgaven.
5. Eenmalige organisatiekosten voor activiteiten van samenwerkingsverbanden voor diversificatie.
6. Kosten voor het opstellen van ondernemersplannen gericht op de projectactiviteiten.

Niet subsidiabel zijn:

- De aankoop van agrarische productierechten, dieren, planten alsmede het planten van planten.

- Eenvoudige vervangingsinvesteringen.

Steunintensiteit

- Het steunbedrag bedraagt voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie.
- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Uitgaande van:

- investeringen (materieel en immaterieel) in projecten
- niet door ondernemingen

Private financiering	€ 66,3 miljoen
Nationale publieke steun	€ 14,2 miljoen
EU publieke steun	€ 14,2 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 94,7 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal begunstigen onderscheiden naar: <ul style="list-style-type: none"> - geslacht <ul style="list-style-type: none"> o M o V - leeftijdscategorie <ul style="list-style-type: none"> o <25 en o > 25 jaar 	0	plm. 474
	Type van rurale diversificatie naar niet agrarische activiteiten <ul style="list-style-type: none"> - toerisme - ambachten - hernieuwbare energieproductie - retailactiviteiten - overig (zoals zorg) 		237 237 237 237 95 95 95 95 95
	totaal aan investeringen in euro's (totaal materieel en immaterieel), onderscheiden naar: <ul style="list-style-type: none"> - geslacht <ul style="list-style-type: none"> o M o V - leeftijdscategorie <ul style="list-style-type: none"> o <25 en o > 25 jaar 	0	€ 94,7 miljoen
	Type van rurale diversificatie naar niet agrarische activiteiten <ul style="list-style-type: none"> - toerisme - ambachten - hernieuwbare energieproductie - retailactiviteiten - overig (zoals zorg) 		€ 47,3 miljoen € 47,3 miljoen € 47,3 miljoen € 47,3 miljoen € 18,9 miljoen € 18,9 miljoen € 18,9 miljoen € 18,9 miljoen € 18,9 miljoen
Output (nationaal)	Geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

3.1.2 Steun voor de oprichting en ontwikkeling van micro-ondernemingen

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (a) (ii) en artikel 54 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

312

Reden voor inzet op deze maatregel

Micro-ondernemingen, niet zijnde landbouwbedrijven, vormen de economische motor op het platteland. Het is daarom van groot belang het innovatief vermogen, de uitbreiding van deze micro-ondernemingen en de bedrijfsopvolging te stimuleren en/of te begeleiden.

Gezien de afname in het aantal arbeidsplaatsen in de landbouwsector is het in het belang van een duurzame ontwikkeling van het platteland dat de plattelandseconomie verbreed wordt. In algemene zin kan de economie in het landelijk gebied ondersteund worden door ondernemerschap en innovatie in nieuwe kleinschalige bedrijvigheid te stimuleren, door hergebruik van vrijkomende agrarische bebouwing mogelijk te maken en op andere manieren bedrijvigheid makkelijker mogelijk te maken. Onderdeel hiervan vormt de ondersteuning van netwerken van ondernemers, welke kunnen leiden tot nieuwe vormen van samenwerking in productie en promotie. Het stimuleren van samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven met als doel nieuwe kennis toegankelijk en toepasbaar te maken voor micro-ondernemingen is eveneens van belang. Regionale netwerken kunnen hierbij een rol spelen en een toegevoegde waarde hebben.

Doel van de maatregel

De ontwikkeling (oprichting) van nieuwe of de versterking (ontwikkeling) van bestaande economische bedrijvigheid, niet zijnde landbouwbedrijvigheid, op het platteland.

Begunstigden

Steun wordt verleend aan micro-ondernemingen (niet zijnde landbouwondernemingen) zoals gedefinieerd in Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie. Dit behelst ondernemingen met minder dan 10 werkzame personen. Voor omzet en balanstotaal geldt een bovengrens van 2 miljoen Euro.

Voorwaarden maatregel:

- De doelgroep wordt beperkt tot micro-ondernemingen zoals gedefinieerd in Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie. Dit behelst ondernemingen met minder dan 10 werkzame personen. Voor omzet en balanstotaal geldt een bovengrens van 2 miljoen Euro.
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.
 - c. De activiteit is verenigbaar met, en bij voorkeur bijdragend aan landschappelijke doelen. Afwegingen worden weergegeven in provinciale streek- en omgevingsplannen
- Het eigen vermogen van de aanvrager bedraagt 60% of minder van de fiscale balanswaarde van het desbetreffende landbouwbedrijf.

Beoordelingscriteria:

Steun kan uitsluitend worden verleend aan micro-ondernemingen als gedefinieerd in Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie. De steun dient een bijdrage te leveren aan het behoud dan wel het bevorderen van de werkgelegenheid.

Soorten in aanmerking komende kosten

Gesubsidieerd worden:

- a) kosten voor het opstellen van plannen en ondernemingsplannen gericht op het oprichten, versterken en ontwikkelen van het micro-ondernemingen
- b) kosten voor het organiseren van de uitvoering van de plannen

Onder a) en b) vallen ook:

- c) kosten voor het stimuleren en ontwikkelen van samenwerkingsverbanden tussen diverse actoren
- d) kosten voor de uitvoering van plannen van samenwerkingsverbanden
- e) investeringskosten om vrijkomende agrarische gebouwen geschikt te maken voor bedrijfshuisvesting en deze in te passen in het landschap
- f) subsidiëring van investeringskosten in nieuwbouw, uitbreiding, verbetering van bedrijfspanden
- g) investeringen in toegang tot ICT-voorzieningen
- h) Marketing- en promotiekosten, zijnde de kosten voor het verkennen van afzetmogelijkheden voor nieuwe producten of diensten (marketing) en de kosten voor publiciteit, ontwikkeling websites, deelname aan beurzen, om nieuwe producten en diensten in de markt te zetten (promotie).

Steunintensiteit

- Het steunbedrag bedraagt voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie.
- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Private financiering	€ 58 miljoen
Nationale publieke steun	€ 12,4 miljoen
EU publieke steun	€ 12,4 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 82,8 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
----------------	-----------	-------------	--------------

Output (verplicht)	aantal nieuwe of bestaande begunstigde micro- ondernemingen die steun ontvangen, onderscheiden naar: Status: <ul style="list-style-type: none"> o Rechtspersoon o Natuurlijke persoon Leeftijdscategorie: <ul style="list-style-type: none"> o <25 en o > 25 jaar Type microbedrijf: <ul style="list-style-type: none"> o Nieuw gecreëerde ondernemingen o Bestaande ondernemingen 	0	414
Output (nationaal)	Geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

3.1.3 Bevordering van toeristische activiteiten

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (a) (iii) en artikel 55 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

313

Reden voor inzet op deze maatregel

Versteviging van de economische positie van recreatie en toerisme is van groot belang om de economie van het platteland te versterken. Recreatief medegebruik en belevingswaarde vormen belangrijke pijlers onder een multifunctioneel landelijk gebied. Dit draagt bij aan de verbreding van de plattelandseconomie en de leefbaarheid op het platteland en tevens aan een betere spreiding van de recreatieve druk.

Doel van de activiteiten is om, mogelijkerwijs via een gebiedsgerichte aanpak, de kwaliteit van het recreatief product in het landelijk gebied te bevorderen en routenetwerken voor plattelandstoerisme te realiseren (natuur, water, cultuurhistorie). Deze activiteiten bevorderen het toerisme op het platteland en bieden daardoor een extra economische basis. Het toerisme vormt een groeiende economische drager voor het platteland, hetgeen belangrijk is nu de landbouw een steeds kleinere bijdrage levert aan de werkgelegenheid. Daarmee wordt de basis van de plattelandseconomie verbreed en versterkt.

Doel van de maatregel

Versterking van de economische positie van recreatie en toerisme; versterken van de directe én indirecte werkgelegenheid; verbeteren van de toegankelijkheid van het platteland.

Reikwijdte en acties

Steun wordt verleend voor de volgende hoofdcategorieën:

Activiteiten gericht op de ontwikkeling van:

- a) Kleinschalige infrastructuur en voorzieningen zoals informatiecentra en de bewegwijzering ten behoeve van toeristische trekpleisters;
- b) Recreatieve infrastructuur zoals die welke natuurgebieden toegankelijk maakt zoals fiets-, wandel- en vaarroutes en ruitpaden, met daarbij behorende kleinschalige voorzieningen zoals informatieborden, schuilhutten, fietsenrekken, picknickbanken en overige voorzieningen, alsmede kleinschalige logiesmogelijkheden, met uitzondering van die op landbouwbedrijven;
- c) De ontwikkeling en/of marketing van toeristische diensten die betrekking hebben op plattelandstoerisme.

Begunstigden

Alle natuurlijke of rechtspersonen, niet zijnde een agrariër.

Voorwaarden maatregel:

- De steun draagt bij aan de opschaling, professionalisering, marktversterking, vernieuwing, nieuwe investeringen of ontwikkeling van toeristische voorzieningen en activiteiten.
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;

- b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.
- De activiteit dient te passen in het landschap.

Beoordelingscriteria:

- Mate waarin het project een voldoende economisch perspectief heeft, blijkens de economische onderbouwing in het ondernemingsplan.
- Mate waarin het project bijdraagt aan verbetering van het bedrijfsinkomen
- Mate waarin de exploitatie voor de langere termijn gedekt is

Soorten in aanmerking komende kosten

- a) Kosten voor het opstellen van ondernemingsplannen gericht op de bevordering van toeristische activiteiten
- b) Kosten voor het organiseren van de uitvoering van de plannen
- c) Kosten voor de aanleg en verbetering (incl. verbetering van de verkeersveiligheid) van lineaire recreatieve infrastructuur zoals fietsroutes, wandelroutes, vaarroutes en ruiterspaden met de daarbijbehorende toeristische voorzieningen zoals picknickbanken, fietsrekken, informatieborden, schuilhutten;
- d) Aanleg van de toeristische voorzieningen zoals picknickbanken, fietsrekken, informatieborden, schuilhutten langs bestaande recreatieve verbindingen en op knooppunten;
- e) Aanleg van toeristische voorzieningen gericht op specifieke doelgroepen zoals senioren, gehandicapten, jongeren en jonge gezinnen.
- f) Kosten van de aanleg en inrichting van kleine op plattelandstoerisme gerichte voorzieningen zoals kleine gebouwen of voorzieningen waarin voorlichting kan worden gegeven over landbouw, natuur, bos, water en cultuurhistorie in de regio.
- g) Kosten voor de advisering van groepen van bedrijven evt. in combinatie met andere actoren bij het opstellen van ondernemingsplannen en het uitvoeren van de plannen.
- h) Kosten voor opstarten van samenwerkingsprojecten voor de ontwikkeling van nieuwe toeristische activiteiten of het opschalen en professionaliseren van bestaande activiteiten. De projecten zijn gericht op marketing en promotie, invoering van nieuwe communicatietechnieken en verbetering van de dienstverlening;
- i) Kosten voor arbeid, materiaal en materieel en grondaankopen voor de aanleg en verbetering van wandel-, fiets- en vaarroutes en ruiterspaden op het platteland. Grondaankopen zijn subsidiabel tot een maximum van 10% van de totale subsidiabele projectkosten.
- j) Kosten voor de promotie, marketing en netwerkvorming gericht op de verbetering van toeristische dienstverlening in het landelijk gebied, met uitsluiting van landbouwbedrijven.

Steunintensiteit

- In geval van (semi-) overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten. In geval van de private sector is het steunbedrag voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie. Voor investeringen in projecten in probleemgebieden 50%.
- Voor investeringen die leiden tot extra kosten in verband met de bescherming of verbetering van het milieu, verbetering van de hygiëne op veehouderijbedrijven of verbetering van het welzijn van dieren, mogen de maximale steunpercentages worden verhoogd van 40 naar 60% en van 50% naar 75% (art. 4 vo EG 1/2004).

- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Private financiering	€ 94,8 miljoen
Nationale publieke steun	€ 47,4 miljoen
EU publieke steun	€ 47,4 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 190 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	Streefwaarde
Output (verplicht)	aantal activiteiten gericht op de bevordering van toeristische activiteiten, onderscheiden naar:	0	190
	- kleinschalige infrastructuur	0	63
	- recreatieve infrastructuur	0	63
	- ontwikkeling en marketing van rurale toeristische diensten	0	63
	totaal van alle investeringen (totaal privaat en publiek), onderscheiden naar:	0	€ 190 miljoen
	- kleinschalige infrastructuur	0	€ 45 miljoen
	- recreatieve infrastructuur	0	€ 140 miljoen
- ontwikkeling en marketing van rurale toeristische diensten	0	€ 4 miljoen	
Output (nationaal)	Geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

3.2 Voorwaarden voor de maatregelen ter verbetering van de leefkwaliteit op het platteland

Omschrijving doel:

Plattelandsgebieden aantrekkelijker maken voor investeringen en verbetering van de leefkwaliteit op het platteland

Het Nederlandse platteland telt 6 miljoen inwoners. Deze wonen veelal in kleine dorpen en voor een deel in het buitengebied. Het vitaal houden van dorpen en het buitengebied is een belangrijke doelstelling van de overheden in Nederland. Het verbeteren van de fysieke leefomgeving vergt investeringen in basisvoorzieningen, en het landelijk erfgoed. Het gaat onder meer om: het behoud en versterken van de natuurlijke en cultuurhistorische kenmerken van de dorpen en het omringende buitengebied. Dorpsontwikkeling en dorpsvernieuwing zijn daarbij belangrijke instrumenten. De sociale samenhang op het platteland is relatief groot. Dit uit zich in een goed georganiseerd verenigingsleven. Dorps- en plattelandsbewoners zijn van oudsher gewend om zelf de handen uit de mouwen te steken teneinde basale voorzieningen te realiseren en vrijetijds- en culturele activiteiten tot uitvoering te brengen. De lokale ondernemers spelen hierbij een belangrijke rol door inbreng van kennis, vaardigheden, materieel en sponsoring. Het combineren van arbeid en zorgtaken door beide partners in het gezin vergt bereikbare en toegankelijke voorzieningen, bijvoorbeeld scholen en kinderopvang. Voor ouderen die in de dorpen willen blijven wonen zijn goede voorzieningen nodig. Dienstverlening aan deze groep biedt kansen voor nieuwe banen. Om jongeren en vrouwen op het platteland toekomstperspectief te bieden is het wenselijk dat er mogelijkheden voor werk en ontspanning gecreëerd worden.

Monitoring/evaluatie

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Resultaat (verplicht)	aantal plattelandsbewoners dat profiteert van de verbeterde diensten of voorzieningen	0	
	321 322 323		637.500 355.000 113.500
	Toename van het aantal internet (breedband) aansluitingen (321)	11.5% (per 31-12-2004)	50%
Resultaat (nationaal)	Geen		

3.2.1 Basisvoorzieningen voor de economie en de plattelandsbevolking

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (b) (i) en artikel 56 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

321

Reden voor inzet op deze maatregel

Verbetering van de basisvoorzieningen bepaalt de sociale en economische vitaliteit van het platteland en is voorwaardenscheppend voor de economische ontwikkeling. De vitaliteit van het platteland en van de samenlevingsverbanden op het platteland wordt mede bepaald door de aanwezigheid van voldoende sociale infrastructuur van voldoende kwaliteit. Hieronder vallen onder meer professionele instellingen op sociaal, cultureel en educatief gebied en op het gebied van eerstelijns (gezondheids)zorg. De sociale kwaliteit wordt daarnaast mede bepaald door vrijwilligersinitiatieven: van mantelzorg tot toneel. De activiteiten behoeven accommodaties van voldoende kwaliteit. Tenslotte is voor de leefbaarheid van het platteland een goed niveau en een goede bereikbaarheid van publieke voorzieningen van belang, m.n. voor specifieke doelgroepen als senioren, jongeren en jonge gezinnen. De sociale vitaliteit wordt daarnaast bepaald door het ondernemersklimaat. Daar waar het bedrijfsleven floreert is veelal ook sprake van een actieve bijdrage van ondernemers aan het sociaal-cultureel verenigingsleven. Bijvoorbeeld via sponsoring, inbreng van kennis en expertise, vervullen van bestuurlijke functies.

Doel van de maatregel

Het verbeteren van de basisvoorzieningen. De voorgenomen activiteiten hebben als doel bij te dragen aan het ondersteunen van instanties, organisaties en samenwerkingsverbanden die basiszorg aanbieden voor de plattelandseconomie en –bevolking ter versterking van sociale cohesie en leefbaarheid en ter stimulering van de sociaal economische structuur.

Reikwijdte en acties

Realiseren van kleinschalige infrastructurele voorzieningen ten behoeve van behoud en versterking van de sociale vitaliteit op het platteland, waaronder:

- Investeren in dorpshuizen, multifunctionele centra, Kulturhusen, bibliotheken
- realiseren van woon-zorgzones
- realiseren van//toegang tot sociale voorzieningen en voorzieningen voor eerstelijns (gezondheids)zorg voor diverse leeftijdsgroepen
- toegang tot bancaire diensten
- toegang tot diensten op het gebied van toeleiding naar de arbeidsmarkt
- uitvoeren van culturele activiteiten voor diverse doelgroepen
- uitvoeren van vrijetijdsactiviteiten voor diverse doelgroepen
- breedtesport
- welzijnsvoorzieningen
- gezondheidsvoorzieningen

Onder “kleinschalige infrastructuur” wordt verstaan: de uitvoering van vrijetijds- en culturele activiteiten zoals het plaatsen van een feesttent, het maken van een -tijdelijke- toegang tot een evenemententerrein, parkeervoorzieningen, het maken van een activiteitenkalender op internet, website of het bieden van beeld-, licht- en geluidsfaciliteiten, enzovoort.

Begunstigden

Rechtspersonen, met uitzondering van bedrijven met winstoogmerk

Voorwaarden maatregel:

- Steun wordt uitsluitend verleend voor collectieve voorzieningen.
- Steun wordt verleend voor het opzetten van basisvoorzieningen, met inbegrip van culturele en vrijetijdsactiviteiten, ten behoeve van een dorp of een aantal dorpen en voor bijbehorende kleinschalige infrastructuur.
- Geen steun wordt verleend voor de exploitatie en/of het beheer van voorzieningen, met uitzondering van culturele en vrijetijdsactiviteiten. Initiatieven onder deze maatregel hebben een bovenlokaal karakter.
- In het projectplan is onderbouwd dat de voorgestelde investeringen en/of activiteiten voor ten minste 50% ten goede komen van het platteland
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.

Beoordelingscriteria:

- De mate waarin wordt bijgedragen aan de kwaliteit van leven in het landelijk gebied
- De mate waarin wordt voorzien in het opheffen van een tekort
- De mate waarin specifieke doelgroepen (bijvoorbeeld ouderen, jongeren, vrouwen) worden bediend.
- Het aantal bewoners dat van de voorziening profiteert
- Bijdragen van derde partijen

Soorten in aanmerking komende kosten

Gesubsidieerd worden o.a.:

- a) investeringen in gebouwen, infrastructuur,
- b) activiteitenkosten in de culturele sfeer
- c) kosten voor vrijetijdsactiviteiten
- d) promotiekosten

Steunintensiteit

- In geval van (semi-) overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.
- In geval van de private sector is het steunbedrag voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie.
- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Private financiering	€ 2 miljoen
Nationale publieke steun	€ 21,2 miljoen
EU publieke steun	€ 21,2 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 44,5 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal ondersteunde projecten voor investeringen in basisvoorzieningen en faciliteiten onderscheiden naar de type acties: <ul style="list-style-type: none"> - ICT (incl infra) - Mobiliteit - Culturele en sociale infrastructuur - Gezondheid, Welzijn en opleiding - Overigen 	0	85 17 17 17 17
	Totaal investeringsvolume, onderscheiden naar: <ul style="list-style-type: none"> - ICT (incl infra) - Mobiliteit - Culturele en sociale infrastructuur - Gezondheid, Welzijn en opleiding - Overigen 	0	€ 42,5 miljoen € 12,8 miljoen € 12,8 miljoen € 12,8 miljoen € 2,1 miljoen € 2,1 miljoen
Output (nationaal)	Geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

3.2.2 Dorpsvernieuwing en -ontwikkeling

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (b) (ii) van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

322

Reden voor inzet op deze maatregel

Dorpen aantrekkelijk maken of houden voor bewoners, ondernemers en toeristen.

Doel van de maatregel

Het verbeteren van de ruimtelijke fysieke kwaliteit van de dorpen

Reikwijdte en acties

Projecten dorpsvernieuwing en –ontwikkeling zijn integraal van karakter. Dit omvat o.a. het creëren van een aantrekkelijk werk-, woon, en leefklimaat. Het gaat om investeringen in bebouwing, infrastructuur en groen. Deze kwaliteiten zijn ook voor ondernemers van belang. Ze zijn voorwaardenscheppend voor een gezonde ontwikkeling van de lokale bedrijvigheid. Ondernemers kunnen ook direct betrokken zijn bij dorpsvernieuwing en –ontwikkeling, b.v. bij sanering van hinder, zonodig door bedrijfsverplaatsing, of bij het creëren van kleinschalige locaties voor bedrijfshuisvesting. Verder gaat het om de aanleg en/of verbetering wegen, verlichting, groen, veiligheid, parkeren.

Aan de situering van het (zich uitbreidende) dorp in het omringende landschap wordt steeds meer aandacht geschonken. Het gaat om het versterken van de relaties dorp – woon en bedrijfslocaties - landschap. De bedoeling is dat bebouwing en infrastructuur zodanig wordt gerealiseerd dat dit passend is bij de kenmerken van het cultuurlandschap (versterking groene en blauwe structuren).

Begunstigden

Gemeenten

Voorwaarden maatregel:

- Onder deze maatregel te realiseren voorzieningen vormen onderdeel van een dorpsvernieuwingsplan.
- In het projectplan is onderbouwd dat de voorgestelde investeringen en/of activiteiten voor ten minste 50% ten goede komen van het platteland.
- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a. de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b. het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.

Beoordelingscriteria

- de mate waarin een bijdrage wordt geleverd aan de verbetering van het woon- en werkklimaat
- het aantal gebruikers van de te realiseren voorziening
- de mate waarin doelgroepen worden bediend

Soorten in aanmerking komende kosten

Gesubsidieerd worden:

- investeringen in bebouwing
- investeringen in infrastructuur
- investeringen in groene en blauwe structuren
- kosten bedrijfsverplaatsing
- investeringen in kleinschalige bedrijfslocaties
- kosten voor planontwikkeling
- kosten voor promotie

Steunintensiteit

- In geval van (semi-) overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.
- In geval van de private sector is het steunbedrag voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie.
- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Private financiering	€ 2 miljoen
Nationale publieke steun	€ 18 miljoen
EU publieke steun	€ 18 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 38 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal kernen die steun hebben ontvangen voor investeringen gerelateerd aan vernieuwing en ontwikkeling, onderscheiden naar: <ul style="list-style-type: none"> – Fysieke voorzieningen (verbetering van straten, straatmeubilair) – Sociaal (incl integratie van remedial werken voor sociale huisvesting en voorzieningen) – Economisch gericht (versterking van de activiteiten van de lokale gemeenschap) 	0	72 24 24 24
	Totaal van private en publieke investeringen, onderscheiden naar <ul style="list-style-type: none"> – Fysieke voorzieningen (verbetering van straten, straatmeubilair) – Sociaal (incl integratie van remedial werken voor sociale huisvesting en voorzieningen) – Economisch gericht (versterking van de activiteiten van de lokale gemeenschap) 	0	€ 35,5 miljoen € 28,5 miljoen € 3,6 miljoen € 3,6 miljoen
Output (nationaal)	Geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

3.2.3 Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (b) (iii) en artikel 57 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

323

Reden voor inzet op deze maatregel

In Verordening (EG) No 1698/2005 wordt in overwegingen 31 en 46 benadrukt dat er zowel milieu- als economische overwegingen zijn om te investeren in de aantrekkelijkheid van het platteland en in goed verankerde systemen om de economische levensduur van de gepleegde investeringen langdurig te borgen. In lidstaat Nederland is het van groot belang dat urbane ontwikkelingen worden ondersteund door gebruiksfuncties van de peri-urbane en rurale zone. Een aantrekkelijk landschap vormt een belangrijke vestigingsfactor, is vermarktbaar en vormt basis voor economische diversificatie op het platteland.

Het Nederlandse platteland is rijk aan erfgoed. Dit erfgoed wordt over het algemeen goed beheerd. In veel gevallen is het landelijk erfgoed toegankelijk voor eigen inwoners en toeristen uit binnen- en buitenland. Door economische functies te verbinden aan gebouwen en landschap worden vele inkomsten en banen gegenereerd.

Het Nederlandse platteland is gevarieerd, het kent relatief weidse en unieke landschappen, zoals de polders, die duurzame bescherming behoeven tegen oprukkende bebouwing. Het kent ook zeer verschillende kleinschalige landschappen, met karakteristieke boerderijen, kapellen, kerken, molens, watermolens, kastelen en vestingwerken, maar ook bijzondere landschapselementen, zoals veenweiden, kalkgraslanden en grafen. In belangrijke delen van het landschap komt archeologisch erfgoed voor, dat bescherming, consolidatie of herstel behoeft.

Nederland heeft grote delen van haar landelijk gebied gedefinieerd als hoogwaardig en deze deels een beschermende status gegeven. Voor deze gebieden zijn of worden integrale ontwikkel- en beheersplannen opgesteld.

Het landelijk erfgoed behoeft voortdurend onderhoud, maar ook aanpassing aan nieuwe voorwaarden en antwoord op bedreigingen en marktkansen. Deze maatregel zal hiervoor worden aangewend.

Doel van de maatregel

Verbeteren en behouden van de attractiviteit van de regio, behoud van natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarde, benutten van de kenmerkende kwaliteiten van het landelijk gebied voor de sociaal-economische potentie van de Nederlandse regio's.

Reikwijdte en acties

Steun wordt verleend voor o.a.:

- opstelling van beschermings- en beheersplannen met betrekking tot Natura 2000-gebieden
- opstelling van beschermings- en beheersplannen met betrekking tot andere gebieden met hoge natuurwaarde
- acties om het milieubewustzijn te vergroten
- investeringen in het kader van onderhoud, herstel en opwaardering van het natuurlijk erfgoed
- investeringen in gebieden met een hoge natuurwaarde
- studies in het kader van onderhoud, restauratie en opwaardering van het cultureel erfgoed; zoals culturele kenmerken van dorpen en plattelandlandschap
- investeringen in het kader van onderhoud, restauratie en opwaardering van het cultureel erfgoed; zoals culturele kenmerken van dorpen en plattelandlandschap

Begunstigden

Alle natuurlijke of rechtspersonen

Voorwaarden maatregel:

- De gesubsidieerde investering dient gedurende vijf jaar te rekenen vanaf het namens de beheersautoriteit genomen financieringsbesluit geen belangrijke wijziging te ondergaan die:
 - a) de aard of de uitvoeringsvoorwaarden ervan raakt, of een onderneming of overheidsinstantie onrechtmatig voordeel oplevert;
 - b) het gevolg is hetzij van een verandering in de aard van de eigendom van een infrastructuurvoorziening, hetzij van de beëindiging of verplaatsing van een productieactiviteit.

Beoordelingscriteria:

- Projecten moeten passen in regionaal geformuleerd beleid
- Waar het projecten betreft die inkomsten genereren, wordt slechts bijgedragen in de "onrendabele top" met inachtnaam van de "De minimis"- regeling. Onder onrendabele top wordt verstaan dat deel van de investering dat uit de exploitatie niet kan worden terugverdiend. Deze onrendabele top moet blijken uit de meerjarige exploitatiebegroting.
- De projectaanvraag dient inzicht te geven in:
 - o Toegevoegde waarde kwaliteit van milieu en leefomgeving
 - o Doelmatigheid en duurzaamheid
 - o Schaalniveau en samenwerkingsgraad

Soorten in aanmerking komende kosten

Voorbeelden van investeringen zijn o.a.:

- herstel en opwaardering cultureel erfgoed
- herstel of verbetering van de landschappelijke structuur door aanleg van landschapselementen
- herstel of verbetering van waterlopen
- herstel en opwaardering van archeologisch erfgoed
- Investerings i.h.k.v. onderhoud, herstel en opwaardering van natuurlijk erfgoed en de ontwikkeling van objecten of gebieden met een hoge natuurwaarde; De objecten of gebieden zijn door rijk, provincie of gemeente aangewezen als objecten of gebieden met te beschermen natuur en/of landschappelijke waarde.
- Studies en investeringen i.h.k.v. onderhoud, restauratie en opwaardering van het culturele erfgoed (zoals culturele kenmerken van dorpen en plattelandlandschappen); De objecten of gebieden zijn door rijk, provincie of gemeente aangewezen als objecten of gebieden met te beschermen natuur en/of landschappelijke waarde.

Steunintensiteit

- In geval van (semi-) overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.
- In geval van de private sector is het steunbedrag voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie. Voor investeringen in projecten in probleemgebieden 50%. Voor investeringen die leiden tot extra kosten in verband met de bescherming of verbetering van het milieu, verbetering van de hygiëne op veehouderijbedrijven of verbetering van het welzijn van dieren, mogen de maximale steun percentages worden verhoogd van 40 naar 60% en van 50% naar 75% (art. 4 vo EG 1/2004).

- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Private financiering	€ 56,8 miljoen
Nationale publieke steun	€ 28,4 miljoen
EU publieke steun	€ 28,4 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 113,7 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal ondersteunde acties voor investeringen voor het behoud en de opwaardering van het landelijk erfgoed , onderscheiden naar:	0	226
	- Natuurlijk erfgoed (art 57 a)		113
	- Cultureel erfgoed (art. 57 b)		113
Output (nationaal)	Totaal investeringsvolume onderscheiden naar:	0	€ 113,7 miljoen
	- Natuurlijk erfgoed (art 57 a)		€ 56,8 miljoen
	- Cultureel erfgoed (art. 57 b)		€ 56,8 miljoen
Output (nationaal)	geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

3.3 Opleiding, verwerving van vakkundigheid en dynamisering

Omschrijving doel:

Versterken van territoriale coherentie en synergie en dynamiseren van gebieden. Voor het goed kunnen functioneren van Plaatselijke Groepen en om het proces om ontwikkelingsstrategieën op te stellen en tot uitvoering te brengen wordt het wel noodzakelijk geacht om goede randvoorwaarden te bieden. Het gaat dan om studies, voorlichting, opleiding en aanjagen van gebiedsprocessen (cf. art. 63, lid c).

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Resultaat (verplicht)	aantal deelnemers dat succesvol een trainingsactiviteit heeft afgerond 331 341	nvt 0	nvt 200*
Resultaat (nationaal)	Geen		

* de helft van het aantal deelnemers

3.4.1 Verwerving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie

Relevante artikel(en)

- Artikel 52 (d) en artikel 59 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel 36 van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Maatregelcode

341

Reden voor inzet op deze maatregel

Bevordering van de kwaliteit van plaatselijke partnerschappen ter versterking van het implementeren van innovatieve acties of de plaatselijke ontwikkelingsstrategie en ter ondersteuning van acties inzake de dynamisering van een gebied, inclusief versterking van het lokale bestuur of het aangaan van samenwerkingsrelaties.

Doel van de maatregel

Het bevorderen van de vaardigheden om lokale ontwikkelingsstrategieën tot uitvoering te brengen. Een maatregel betreffende verwerving van vakkundigheid en dynamisering met het oog op de opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie.

Deze maatregel is bedoeld om de vakkundigheid en dynamisering in niet-LEADER gebieden te ondersteunen.

Begunstigden

Participanten van de plaatselijke Leadergroep of het plaatselijk partnerschap

Voorwaarden maatregel:

Geen

Beoordelingscriteria:

- aantal deelnemers per actie
- de mate waarin de actie aansluit bij de behoefte in de betreffende streek
- de spreiding van de deelnemers over de verschillende doelgroepen en actoren.

Soorten in aanmerking komende kosten

Steun wordt verleend voor:

- a) studies over het betrokken gebied;
- b) acties om voorlichting te geven over het gebied en over de plaatselijke ontwikkelingsstrategie;
- c) de opleiding van personeel dat wordt betrokken bij de opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie;
- d) dynamiseringsacties en de opleiding van personen meteen dynamiseringstaak;
- e) uitvoering, door andere publiek-private partnerschappen dan de in artikel 62, lid 1, onder b), omschreven groepen, van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie die een of meer van de in artikel 52, onder a), b) en c), bedoelde maatregelen omvat.

Steunintensiteit

- In geval van (semi-) overheden is het steunbedrag maximaal 100% van de totale subsidiabele kosten.

- In geval van de private sector is het steunbedrag voor investeringen maximaal 15% van de totale subsidiabele kosten bij kleine ondernemingen en 7,5% bij middelgrote ondernemingen. Het steunbedrag bedraagt voor advies en andere diensten maximaal 50% van de totale subsidiabele kosten.
- De communautaire bijdrage bedraagt 50% van de subsidiabele overheidsuitgaven.
- Voor investeringen in of door ondernemingen komt maximaal 40% van de totale subsidiabele kosten in aanmerking voor subsidie.
- Het totaal aan steun dat aan een eindbegunstigde over een periode van drie belastingjaren kan worden verstrekt bedraagt € 200.000. Onder belastingjaar wordt verstaan: belastingjaar als bedoeld in art. .. van de verordening (EG) nr. [...] betreffende toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-Verdrag op de de-minimissteun.

Financiering

Private financiering	€ 10,7 miljoen
Nationale publieke steun	€ 3,6 miljoen
EU publieke steun	€ 3,6 miljoen
Verwachte totaal voor 2007-2013	€ 18 miljoen

Gekwantificeerde doelen voor indicatoren

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal ondersteunde acties gericht op verwerving van deskundigheid en dynamisering van een gebied onderscheiden naar type actie:	0	358
	<ul style="list-style-type: none"> - Gebiedsstudie - Measures to provide informatie over het gebied en de lokale ontwikkelingsstrategie - Training van de betrokkenen bij de voorbereiding en implementatie van de lokale ontwikkelingsstrategie - Promotieactiviteiten - Implementatie door PPP (niet in het kader van Leader), van de lokale ontwikkelingsstrategie encompassing een of meer van de maatregelen onder artikel 52 a,b, en/of c. - Overig 		60 60 60 60 60
	Aantal ondersteunde publiek-private partnerschappen met uitsluiting van de PPP's die in het kader van Leader worden opgericht.	0	40

	Aantal deelnemers in deze projecten, onderscheiden naar: <ul style="list-style-type: none"> - Type actie: - Gebiedsstudie - Measures to provide informatie over het gebied en de lokale ontwikkelingsstrategie - Training van de betrokkenen bij de voorbereiding en implementatie van de lokale ontwikkelingsstrategie - Promotieactiviteiten - Implementatie door PPP (niet in het kader van Leader), van de lokale ontwikkelingsstrategie encompassing een of meer van de maatregelen onder artikel 52 a,b, en/of c. - Overig - Geslacht <ul style="list-style-type: none"> o m o v - Leeftijdscategorie: <ul style="list-style-type: none"> o <25 en o > 25 jaar 		400 (tien per partnerschap) 66 66 66 66 66 66 66 200 200 200 200
Output (nationaal)	Geen		

Bij deze maatregel is geen sprake van overgangsbepalingen.

Maatregelen als 4

41 Invoering Leader benadering en Plaatselijke Groepen

Relevante artikel(en)

- Artikel 62 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel 37 en 38 van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Doel maatregel:

De Leader-werkwijze implementeren in het 'mainstream' Plattelands ontwikkelingsbeleid

Implementatie maatregel:

Zoals reeds aangegeven in de Nationale Strategie wil Nederland in de komende programmaperiode de Leader-benadering in principe van toepassing laten zijn voor het hele Nederlandse grondgebied. Per provincie zal er ruimte geboden worden om dit nader in te vullen, inclusief het besluit om al of niet Leadergroepen in het leven te roepen.

In het kader van de uitvoering van de Leader-as dient een procedure en tijdstabel ontwikkeld te worden voor de selectie van Plaatselijke Groepen (*cf. 5.3.4.1 Uitvoeringsvo.*). Aangezien uitvoering van Leader op het regionaal/lokale niveau plaatsvindt en nauw gekoppeld is aan het gebiedsgerichte beleid, ligt het voor de hand de verantwoordelijkheid voor deze selectieprocedure bij de provincies te leggen. Zij immers coördineren en sturen de gebiedsgerichte aanpak op hun grondgebied. Uitgaande van een nationaal methodologisch kader inclusief selectiecriteria, zoals hieronder beschreven, vindt de pre-selectie van Plaatselijke groepen dus op het regionale niveau plaats. Het Ministerie van LNV is in dit proces formeel eindverantwoordelijke naar de Europese Commissie als vertegenwoordiger van de lidstaat Nederland. Zij toetst en bekrachtigt de voordracht door de provincies.

1. De procedure start met een open "call for proposal" d.m.v. advertenties in regionale dagbladen, die oproepen tot de oprichting van een aantal Plaatselijke groepen. Gelet op de omvang van het gealloceerde budget, de geïnventariseerde problematiek in plattelandsgebieden, het percentage van het oppervlak platteland, dat potentieel als Leader-gebied in aanmerking komt en de ervaring met de huidige Leader-groepen, leidt tot een maximum te selecteren aantal groepen van 40. Deze oproep, die wordt gecoördineerd door de Beheersautoriteit en uitgevoerd door de regionale bestuursautoriteiten - zijnde de provincies - staat in principe - afhankelijk van door de provincies te maken keuzen - open voor alle plattelandsgebieden in Nederland, inclusief reeds bestaande Leader-groepen, nieuwe Leader-groepen of provinciegrensoverschrijdende gebieden.
2. In de 'call for proposal' zijn de belangrijkste vormeisen voor deelname verwoord, zijnde:
 - de Plaatselijke groep bestaat uit een representatieve vertegenwoordiging van de in het betreffende gebied aanwezige actoren en, op besluitvormingsniveau, voor minimaal 50% uit maatschappelijke partners, afkomstig uit de regio;
 - het Leader-gebied mag minimaal 5.000 en maximaal 150.000 inwoners bevatten; wanneer een overschrijding van deze grens plaatsvindt, dient dit goed gemotiveerd te worden en zal de Beheersautoriteit beoordelen of dit toegestaan is;
 - het Leader-gebied vormt een fysisch-geografische en sociale eenheid;
 - het gebied kent voldoende kritische massa als het gaat om menselijke en financiële bronnen, d.w.z. er kan worden gegarandeerd dat er voldoende financiële en menselijke capaciteit is voor de uitvoering van het Ontwikkelingsplan;
 - er wordt - onder verantwoordelijkheid van de betreffende Plaatselijke groep - een ontwikkelingsplan opgesteld voor het betreffende gebied waarin in ieder geval zijn opgenomen:
 - a) een analyse van de problemen en kansen in het gebied,
 - b) een ontwikkelingsvisie en prioritering van maatregelen,

- c) een uitvoeringskader inclusief een financiële tabel en monitoringssysteem.
- d) De selectiecriteria, zoals vermeld onder 3) hieronder.

3. (Pre)selectie van de Plaatselijke groepen vindt plaats door de afzonderlijke provincies aan de

hand van de volgende selectiecriteria:

- i. De mate waarin het ontwikkelingsplan bijdraagt aan de doelen uit de Verordening;
- ii. De mate waarin draagvlak voor het plan in het werkgebied is gecreëerd;
- iii. De innovatieve kracht van het ontwikkelingsplan;
- iv. De kwaliteit van het financieel kader (bijv. welke multiplier zal worden behaald);
- v. De kwaliteit van een toetsingskader voor de beoordeling van projectaanvragen;
- vi. Of en zo ja hoe vorm wordt gegeven aan de uitvoering van samenwerkingsprojecten (interterritoriaal of transnationaal);

* conform "Draft Guide for the application of the Leader axis of the EARDF" dient prioriteit gegeven te worden aan vi) *Samenwerking* als selectie criterium binnen de Ontwikkelingsstrategie.

totaal In de eerste "call for proposal" zal in kaart worden gebracht hoeveel groepen er potentieel in aanmerking zullen komen om mee te doen in Leader.

- 4. Na selectie doen de provincies een voordracht aan de Beheersautoriteit uiterlijk op 1 juli 2007; de Beheersautoriteit zal de voordrachten binnen een maand na deze deadline toetsen en vervolgens vaststellen en bekrachtigen.
- 5. Wanneer in de eerste 'call for proposal' niet gekomen kan worden tot voldoende aantal of kwaliteit aan Leader-groepen, zal een tweede 'call for proposal' worden opengesteld, direct aansluitend aan de sluitingstermijn van de eerste call. De sluitingstermijn voor deze tweede 'call for proposal' is 31 december 2007.

Voorwaarden maatregel:

- 1. De op een partnerschap gebaseerde aanpak van de plaatselijke ontwikkeling wordt uitgevoerd door plaatselijke groepen die aan de volgende voorwaarden voldoen:
 - a) de groep stelt een geïntegreerde plaatselijke ontwikkelingsstrategie voor, gebaseerd op ten minste de in de punten a) tot en met d) en punt g) van artikel 61 genoemde elementen, en is verantwoordelijk voor de uitvoering daarvan;
 - b) zij is hetzij een groep die reeds in aanmerking is genomen voor het initiatief Leader II (1), het initiatief Leader+ (2) of overeenkomstig de Leader-aanpak, hetzij een nieuwe groep die partners uit de verschillende lokaal verankerde sociaal-economische geledingen in het betrokken gebied vertegenwoordigt. Voor de besluitvorming moeten de sociaal-economische partners en andere vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld, zoals landbouwers, plattelandsvrouwen, jongeren en hun verenigingen, ten minste 50 % van het plaatselijke partnerschap uitmaken;
 - c) zij moet aantonen in staat te zijn een ontwikkelingsstrategie voor het gebied te bepalen en uit te voeren.
 - d) Er wordt maximaal 20% van het budget gebruikt voor beheerskosten van de Plaatselijke groep.
- 2. a) De beheersautoriteit zorgt ervoor dat de plaatselijke groepen hetzij een administratieve en financiële eerstverantwoordelijke kiezen die in staat is overheidsmiddelen te beheren en voor een bevredigend functioneren van het partnerschap te zorgen, hetzij zich verenigen in een in een rechtsvorm opgerichte gemeenschappelijke structuur waarvan de statuten een bevredigend functioneren van het partnerschap het vermogen overheidsmiddelen te beheren, garanderen.
 - b) Namens de lidstaat zal het Nationaal Netwerk hulp bieden bij

- het opstarten en trainen van (nieuwe) Leader-groepen,
 - het schrijven van het Ontwikkelingsplan en
 - lokale capaciteitsopbouw
- c) Op voordracht van de Plaatselijke groepen, die de beslissingsbevoegdheid hebben voor de selectie van projecten in hun gebied, geven de provincies beschikkingen af voor de projecten en dragen tevens zorg voor het monitoren van de budgetten van de Leadergroepen;
3. Het gebied waarop de strategie betrekking heeft, moet coherent zijn en op het vlak van personele, financiële en economische middelen voldoende kritische massa bezitten om als draagvlak voor een uitvoerbare ontwikkelingsstrategie te fungeren;
 4. Een demarcatie van Leader-gebieden met EFRO-gebieden zal later nader worden uitgewerkt. Er vindt op dit ogenblik een discussie over de demarcatie plaats in Nederland, aangezien ook de OPs van de structuurfondsen nog in wording zijn. Uitgangspunt is, dat geen andere demarcatie wordt toegepast dan reeds verwoord op As- en maatregelniveau onder As I/II/III.
 5. Bij de selectie zal specifieke aandacht worden geschonken aan de mate waarin de Leadergroepen naar hun verwachting zullen gaan scoren op de door Nederland geformuleerde aanvullende indicatoren bij de Leader-as, nl.
 - het aantal gerealiseerde projecten dat experimenteel van karakter is, 'bottom up' tot stand is gekomen of een multisectoraal karakter heeft en
 - de mate waarin private cofinanciering is gerealiseerd

De in het kader van de ontwikkelingsstrategie te financieren projecten worden geselecteerd door de plaatselijke groep op basis van een daartoe opgesteld toetsingskader. Deze kan ook samenwerkingsprojecten selecteren.

Monitoring/evaluatie

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	<ul style="list-style-type: none"> - Aantal Leader-groepen gerealiseerd: 40 - Nieuwe Leader groepen - Bestaande Leadergroepen (gesteund in de periode 2000-2006) - Totale oppervlakte van de Leader-gebieden (km²) - Totale omvang van de bevolking in Leader-gebieden 	0	40 40 0 23000 km ² 2.500.000 inw
Output (nationaal)	<ul style="list-style-type: none"> - Het aantal gerealiseerde projecten dat experimenteel van karakter is, 'bottom up' tot stand is gekomen of een multisectoraal karakter heeft - De mate waarin private cofinanciering is gerealiseerd (= "multiplier", d.w.z. de factor waarmee EU-geld wordt vermeerderd met nationaal publiek en privaat geld) 	0 0	360 4
Resultaat (verplicht)	Aantal gecreëerde banen	0	??
Resultaat (nationaal)	Geen	--	--

411/412/413 Maatregelen

Relevante artikel(en)

- Artikel 63 en 64 van Verordening (EG) No 1698/2005

In het kader van de as Leader wordt steun verleend voor:

- a) de uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsstrategieën als bedoeld in artikel 62, lid 1, onder a) om de doelstellingen te verwezenlijken van een of meer van de drie andere in de afdelingen 1,2 en 3 bepaalde assen;
- b) de uitvoering van samenwerkingsprojecten met betrekking tot de overeenkomstig onder a) geselecteerde doelstellingen
- c) het beheer van de plaatselijke groep, de verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied, als bedoeld in artikel 59.

Hoofddoelstellingen per as, realiseerbaar via de Leader-aanpak:

As 1. Verbetering van het concurrentievermogen en de land- en de bosbouwsector

Concurrentieverbetering kan worden nagestreefd op verschillende niveaus: regionaal, landelijk of op de Europese en wereldmarkt. Aangezien maatwerkoplossingen per regio kansrijk zijn en innovatie centraal staat in deze as is het van groot belang om vanuit de kracht van het gebied gezamenlijk een strategie te bepalen volgens welke de landbouw specifiek versterkt kan worden. Hiertoe dienen kleinschalige pilots (innovatie, kraamkamer-projecten op gebied van innovatieve landbouwpraktijken, bedrijfsvoering, ondernemerschap en bedrijfsopvolging) en samenwerkingsrelaties (tussen landbouwers onderling in de streek, maar ook tussen landbouwers en andere actoren in het veld; producentengroepen, ketens etc.) opgezet of versterkt te worden om de krachten te bundelen en het menselijk potentieel te versterken. Hierbij hoort ook de uitwisseling van ervaringen en de bedrijfsvoering tussen Nederlandse regio's en over de grens binnen de EU (via de prioriteit samenwerking).

As 2. Verbetering van het milieu en het platteland

Het leggen van verbindingen tussen landbouw, natuur, milieu en water bieden perspectieven voor duurzame oplossingen. Groene en blauwe diensten (bijv. door agrarische natuurverenigingen) waarin deze integratieslag zichtbaar wordt, vormen voorbeelden van samen optrekken in zowel de inhoudelijke sfeer als m.b.t. doelgroepen en nieuwe organisatieverbanden op gebiedsniveau.

As 3. De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie

De hoofddoelstelling van deze as komt voor een groot deel overeen met de hoofddoelstellingen van het huidige Leader-programma en de meeste maatregelen binnen deze as lenen zich goed voor een aanpak via de Leader-werkwijze. Maatregelen op het gebied van zowel de verbetering van de leefkwaliteit, de diversificatie van de plattelandseconomie als de instandhouding van het landelijk erfgoed zijn bijna per definitie het best uitvoerbaar via het gebiedsgerichte spoor. Positieve ervaringen dienaangaande in Leader zijn breed verspreid en gedragen in Nederland. Voor as 3 wordt het platteland gedefinieerd als het gebied met plaatsen tot een maximum van 30.000 inwoners. Dit betekent dat ook subregionale kernen, die vaak een centrumfunctie binnen een plattelandsgebied vervullen, gebruik kunnen maken van de mogelijkheden die de maatregelen onder deze as biedt, bijvoorbeeld voor het realiseren van projecten op het gebied van innovatie in micro-ondernemingen, zorg, welzijn of cultuur. Dit geldt voor projecten die in hun doelstelling voor minstens 50% ten goede komen aan inwoners buiten de (subregionale) kern.

Voorwaarden maatregel:

Indien de concrete acties in het kader van de plaatselijke strategie overeenstemmen met de maatregelen die bij deze verordening voor de andere assen zijn bepaald, zijn de desbetreffende voorwaarden zoals aangegeven in de afdelingen 1, 2 en 3 van toepassing. Echter, de concrete acties hoeven zich niet slechts te beperken tot de maatregelen onder een van de assen; Plaatselijke Groepen kunnen ook acties ondersteunen die op andere manieren de doelen van de gehele as ondersteunen.

Elke Locale Actie Groep verplicht zich een toetsingskader te ontwikkelen, welke wordt opgenomen in de Ontwikkelingsstrategie, waarin onderscheidende criteria worden opgenomen om projectselectie te kunnen verzekeren. Gedacht kan worden aan de volgende criteria: duurzaamheid, bottom up karakter van het project, 'value for money' waarde,

Monitoring/evaluatie

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal projecten dat volgens de Leader-aanpak tot stand is gekomen, onderverdeeld naar projecten die: * aansluiten bij de doelstelling as 1, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig * aansluiten bij de doelstelling as 2, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig * aansluiten bij de doelstelling as 3, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig – De totale omvang van de steun die door elke Leadergroep is verleend. – Het aantal eindbegunstigden, onderverdeeld naar * personen onderverdeeld in geslacht, leeftijd boven de 25 of 25 of jonger * private sector * publieke sector * Leadergroep	0 0 0 0	360 60 24 276
Output (nationaal)	Het aantal gerealiseerde projecten dat experimenteel van karakter is, 'bottom up' tot stand gekomen of een multisectoraal karakter hebben	0	360
Resultaat (verplicht)	Aantal gecreëerde banen	0	??
Resultaat (nationaal)	Geen	--	--

421 Uitvoering van samenwerkingsprojecten

Relevante artikel(en)

- Artikel 65 van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel 39 van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Doel maatregel:

Uitwisseling van 'goede praktijken' en totstandkoming van samenwerkingsverbanden

Omschrijving maatregel:

De uitvoering van samenwerkingsprojecten met betrekking tot de overeenkomstig onder a) geselecteerde doelstellingen. (a): Artikel 63: In het kader van de as Leader wordt steun verleend voor: a) de uitvoering van plaatselijke ontwikkelingsstrategieën als bedoeld in artikel 62, lid 1, onder a), om de doelstellingen te verwezenlijken van een of meer van de drie andere in de afdelingen 1, 2 en 3 bepaalde assen.

Voorwaarden maatregel:

1. Samenwerkingsprojecten die ondersteund kunnen worden zijn:
 - projecten gericht op interterritoriale samenwerking, d.w.z. samenwerking binnen de lidstaat.
 - projecten gericht op transnationale samenwerking, d.w.z. samenwerking tussen gebieden in verschillende EU-lidstaten en met gebieden in derde landen. Uitgaven binnen de Leader-as zijn alleen subsidiabel binnen lidstaten van de EU.
2. Samenwerking dient tenminste één Plaatselijke groep die onder de Leader-as geselecteerd is te bevatten en de samenwerkingsactie dient plaats te vinden onder de verantwoordelijkheid van de coördinator van de betreffende Plaatselijke groep. Samenwerking kan plaatsvinden met partnerschappen zoals beschreven onder art 59 van de Verordening en met andere partnerschappen die aan de volgende voorwaarden dienen te voldoen:
 - een lokale groep die beschikt over de capaciteit om een ontwikkelingsstrategie voor een duidelijk gedefinieerd gebied uit te kunnen voeren;
 - de organisatie van deze groep is gebaseerd op partnerschap van lokale actoren.
3. Het samenwerkingsproject moet gericht zijn op de uitvoering van een gezamenlijke actie. Binnen deze maatregel komen alleen de uitgaven voor de samenwerkingsactie zelf voor steun in aanmerking, d.w.z. het opzetten van een gezamenlijke structuur en de voorbereidende technische ondersteuning (coördinatie) van de samenwerkingsactie. Het Nationale Netwerk kan de samenwerkingsactie ondersteunen door voorbereidende werkzaamheden op het gebied van 'partner search' te verrichten of ondersteuning te bieden aan de inhoudelijke opzet van de samenwerkingsactie. Activiteiten verricht door het Netwerk zijn subsidiabel onder art. 68: Technische hulp van het Nationaal Netwerk. Investerings- en studies voortkomend uit de samenwerkingsactie dienen gesubsidieerd te worden vanuit een van de andere assen (1, 2 of 3).
4. In geval van transnationale samenwerkingsprojecten dient het Nationale Netwerk te worden ingeschakeld om een procedure te helpen ontwikkelen voor TNS en tevens om de eerste stappen in de 'partner search' te ondersteunen. Voor financiering van TNS kan het Nationale Netwerk voorstellen indienen bij het secretariaat INTERREG IV;
5. Selectie van samenwerkingsprojecten. Samenwerkingsprojecten dienen te worden geselecteerd door:
 - de Plaatselijke Groepen, waar de samenwerkingsactie is geïntegreerd in hun lokale ontwikkelingsstrategie;
 - een aangewezen en bevoegde autoriteit in de lidstaat. In dit geval dienen de samenwerkingsprojecten te worden ingediend voor 31 december 2013.
6. Conform overweging 34 uit de Uitvoeringsverordening dient voor transnationale samenwerkingsprojecten een selectieprocedure te worden ontwikkeld door de Lidstaat,

welke is besproken en goedgekeurd door de Europese Commissie. Hiertoe zal het Nationaal Netwerk een procedure opstellen welke omvat:

- een inventarisatie van potentiële transnationale samenwerkingsprojecten inclusief potentiële partners in Nederland en binnen de EU;
- een tijdsplanning;
- objectieve criteria voor de selectie van samenwerkingsprojecten

Monitoring/evaluatie

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal gerealiseerde samenwerkingsprojecten	0	40
	Onderverdeeld in:		
	* inter-territoriale samenwerking	0	28
	* transnationale samenwerking	0	12
	en :		
	* aansluiten bij de doelstelling as 1, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig	0	5
* aansluiten bij de doelstelling as 2, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig	0	2	
* aansluiten bij de doelstelling as 3, zowel naar toegepaste maatregel als bij de as als zodanig	0	33	
	Aantal deelnemende Leadergroepen bij de samenwerkingsprojecten	0	30
Output (nationaal)	Geen aanvullende indicator	0	--
Resultaat (verplicht)	Aantal gerealiseerde samenwerkingsverbanden	0	40
Resultaat (nationaal)	Geen aanvullende indicator	--	--

431 Beheer van de plaatselijke groep, verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied

Relevante artikel(en)

- Artikel 63c van Verordening (EG) No 1698/2005
- Artikel 37 en 38 van Verordening (EG) No .../2006 (uitvoeringsverordening)

Doel maatregel:

Verbetering van de competenties om de implementatie van Leader mogelijk te maken

Omschrijving maatregel:

Het beheer van de plaatselijke groep, de verwerving van vakkundigheid en de dynamisering van het gebied als bedoeld in artikel 59.

Voorwaarden maatregel:

- Afstemming met dynamiseringsmaatregelen van de andere assen (artikel 59) wordt gezocht.
- De beheerskosten zoals genoemd in Artikel 63(c) van de Verordening (EC) No 1698/2005 kunnen voor maximaal 20% van de totale publieke kosten subsidiabel gesteld worden.

Monitoring/evaluatie

Type indicator	Indicator	nulsituatie	streefwaarde
Output (verplicht)	Aantal ondersteunde projecten	0	360
	Onderverdeeld naar:		
	* studies over het desbetreffende gebied	0	20
	* activiteiten om informatie over het gebied en de lokale ontwikkelingsstrategie te verschaffen	0	40
	* training van de stafleden die betrokken zijn bij voorbereiding en implementatie van een lokale ontwikkelingsstrategie	0	600
	* promotie-activiteiten	0	40
	* andere	0	20
Output (nationaal)	Geen aanvullende indicator	0	--
Resultaat (verplicht)	Aantal bereikte groepen of personen	0	200
Resultaat (nationaal)	Geen aanvullende indicator	--	--

Reden voor inzet op maatregel:

De implementatie van lokale ontwikkelingsstrategieën en andere acties van Leadergroepen vereisen territoriale coherentie en synergie tussen de maatregelen welke tot doel hebben de ontwikkeling en verbreding van de plattelandseconomie en de versterking van de leefbaarheid. De Leadergroepen en de betrokken partners hebben behoefte aan accurate informatie, passende vaardigheden en andere steun om hun taken op een succesvolle manier uit te kunnen voeren.

Beschrijving:

De in artikel 52, onder d), bedoelde steun wordt verleend voor:

- a) studies over het betreffende gebied;
- b) activiteiten om voorlichting over het gebied en over de plaatselijke ontwikkelingsstrategie te geven

- c) de opleiding/training van betrokkenen bij de opstelling en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie. Dit is tevens mogelijk onder dienstverlening (Technische hulp) van het Nationaal Netwerk (art. 68)
- d) dynamiseringsacties en de opleiding van personen meteen dynamiseringstaak;
- e) uitvoering, door andere publiek-private partnerschappen dan de in artikel 62, lid 1, onder b), omschreven groepen, van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie die een of meer van de in artikel 52, onder a), b) en c), bedoelde maatregelen omvat.

Bijlage 5 Fact sheets POP-2 indicatoren

FACT SHEETS POP2-INDICATOREN NEDERLAND

LEI, 13 februari 2006 (aangepast november 2006)

Toelichting

Deze fact sheets bevatten data voor 35 baseline indicatoren en 23 context indicatoren, bedoeld voor gebruik in de NPS en POP2. Afhankelijk van het beschikbare datamateriaal, worden de data op nationaal, provinciaal of COROP-niveau gepresenteerd. Ook zijn de data waar mogelijk gegroepeerd naar 'intermediate rural regions' (provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Flevoland en Zeeland) en 'predominantly urban regions' (provincies Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg).

BASELINE INDICATORS

Indicator 1	Economic development (measured as GDP (in PPS)/capita, EU 25 = 100) in PPS)
-------------	---

Tabel 1.1 GDP/capita in the provinces of the Netherlands, 1995-2002

	in PPS/capita		in PPS/capita, EU25=100	
	1995	2002	1995	2002
Groningen	21759.1	30027.8	142.8	141.8
Friesland	15282.0	21188.8	100.3	100.1
Drente	15361.8	19822.9	100.8	93.6
Overijssel	15735.3	21890.0	103.3	103.4
Gelderland	16072.9	22265.2	105.5	105.2
Flevoland	13965.3	19133.1	91.7	90.4
Utrecht	21867.5	32710.1	143.6	154.5
Noord Holland	21097.6	30197.2	138.5	142.6
Zuid Holland	19095.1	26946.1	125.4	127.3
Zeeland	17731.4	22388.8	116.4	105.8
Noord Brabant	17853.7	25578.6	117.2	120.8
Limburg	16036.4	22604.9	105.3	106.8
Nederland	18318.5	25847.2	120.3	122.1
EU-25	15232.6	21170.1		

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 1.2 GDP/capita in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2002

	in PPS/capita	in PPS/capita, EU25=100
--	---------------	-------------------------

	1995	2002		1995	2002	
intermediate rural regions ¹⁾	17140.7	22900.29		112.5	108.2	
predominantly urban regions ²⁾	18521.4	26361.54		121.6	124.5	
Nederland	18318.5	25847.2		120.3	122.1	

1) Provinces of Groningen, Friesland, Drenthe, Flevoland and Zeeland; 2) Provinces of Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant and Limburg (NUTS2 regions).

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 1.3 GDP/capita in the NUTS3 regions of the Netherlands, 1995-2002

	in PPS/capita		in PPS/capita, EU25=100	
	1995	2002	1995	2002
Oost-Groningen	11360.4	15481.5	74.6	73.1
Delfzijl en omgeving	15654.7	20719.1	102.8	97.9
Overig Groningen	27187.7	37538	178.5	177.3
Noord-Friesland	16892.6	22581.9	110.9	106.7
Zuidwest-Friesland	12780.6	17894.8	83.9	84.5
Zuidoost-Friesland	13877.3	20627.3	91.1	97.4
Noord-Drenthe	14832.5	20239.8	97.4	95.6
Zuidoost-Drenthe	16605.6	19303	109	91.2
Zuidwest-Drenthe	14634.6	19921.5	96.1	94.1
Noord-Overijssel	16658	24148.1	109.4	114.1
Zuidwest-Overijssel	16546.3	21275.5	108.6	100.5
Twente	15030	20788.5	98.7	98.2
Veluwe	16130.7	22884.4	105.9	108.1
Achterhoek	15056.8	19874.6	98.8	93.9
Arnhem/Nijmegen	17119	23521.8	112.4	111.1
Zuidwest-Gelderland	14350.1	20696.4	94.2	97.8
Flevoland	13965.3	19133.1	91.7	90.4
Utrecht	21867.5	32710.1	143.6	154.5
Kop van Noord-Holland	13665.2	19046.1	89.7	90
Alkmaar en omgeving	14503.5	20990.6	95.2	99.2
IJmond	19186.8	20427.5	126	96.5
Agglomeratie Haarlem	16945	23325.6	111.2	110.2
Zaanstreek	15205.5	21477.1	99.8	101.4

Groot-Amsterdam	26996.1	39943.1	177.2	188.7
Het Gooi en Vechtstreek	18799.5	27050.7	123.4	127.8
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	16136.6	22967.8	105.9	108.5
Agglomeratie 's -Gravenhage	21633.2	30887.3	142	145.9
Delft en Westland	21282.2	31411.4	139.7	148.4
Oost-Zuid-Holland	15272.1	22715.2	100.3	107.3
Groot-Rijnmond	19845.3	26718.4	130.3	126.2
Zuidoost Zuid-Holland	16790.1	25164.6	110.2	118.9
Zeeuwsch-Vlaanderen	23085.6	26526.4	151.6	125.3
Overig Zeeland	15522.5	20729	101.9	97.9
West-Noord-Brabant	18577.4	26866.2	122	126.9
Midden-Noord-Brabant	15105.8	21550.3	99.2	101.8
Noordoost-Noord-Brabant	18926.2	27139.9	124.2	128.2
Zuidoost-Noord-Brabant	18195.5	25650.6	119.5	121.2
Noord-Limburg	16902.7	22860.2	111	108
Midden-Limburg	15678.5	21969.6	102.9	103.8
Zuid-Limburg	15796.7	22712.9	103.7	107.3
Nederland	18318.5	25847.2	120.3	122.1

Bron: Eurostat, database (website).

Indicator 2	Employment rate (employed persons/total population (25_64 y.o.) Eurostat Labour Force Survey, 2004
-------------	---

Tabel 2.1 Employment rate in the provinces of the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
Groningen	52.6	59.9
Friesland	54.5	62.1
Drente	57.2	62.5
Overijssel	55.4	62.2
Gelderland	62.2	66.1
Flevoland	58.3	63.6
Utrecht	62.8	67.2
Noord Holland	61.0	66.0
Zuid Holland	59.0	64.4
Zeeland	58.8	63.4
Noord Brabant	59.2	64.6
Limburg	56.7	62.6
Nederland	58.7	64.2

Bron: CBS-Statline.

Tabel 2.2 Employment rate in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
intermediate rural regions ¹⁾	56.2	62.4
predominantly urban regions ²⁾	59.1	64.5
Nederland	58.7	64.2

Bron: CBS-Statline.

Tabel 2.3 Employment rate in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
Oost-Groningen	53.5	57.6
Delfzijl en omgeving	50.0	60.5
Overig Groningen	52.7	60.7
Noord-Friesland	53.0	63.1
Zuidwest-Friesland	56.3	59.4
Zuidoost-Friesland	57.5	61.2
Noord-Drenthe	58.8	64.7
Zuidoost-Drenthe	55.4	59.3
Zuidwest-Drenthe	57.7	65.1
Noord-Overijssel	56.5	61.8
Zuidwest-Overijssel	57.5	67.3
Twente	54.4	61.1
Veluwe	57.8	62.5
Achterhoek	60.1	64.0
Arnhem/Nijmegen	57.5	63.8
Zuidwest-Gelderland	59.6	65.6

Flevoland	62.2	66.1
Utrecht	62.8	67.2
Kop van Noord-Holland	60.9	64.9
Alkmaar en omgeving	58.4	63.4
IJmond	58.0	65.6
Agglomeratie Haarlem	64.1	66.7
Zaanstreek	62.1	69.8
Groot-Amsterdam	61.4	66.4
Het Gooi en Vechtstreek	60.1	66.0
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	62.4	69.3
Agglomeratie 's -Gravenhage	60.4	66.1
Delft en Westland	62.3	64.1
Oost-Zuid-Holland	59.9	67.4
Groot-Rijnmond	56.6	61.6
Zuidoost Zuid-Holland	58.5	63.6
Zeeuwsch-Vlaanderen	62.9	65.7
Overig Zeeland	57.4	62.5
West-Noord-Brabant	60.1	66.1
Midden-Noord-Brabant	58.0	64.8
Noordoost-Noord-Brabant	60.0	64.5
Zuidoost-Noord-Brabant	58.5	62.9
Noord-Limburg	59.8	66.3
Midden-Limburg	58.4	64.6
Zuid-Limburg	54.6	60.5
Nederland	58.7	64.2

Bron: CBS-Statline.

Indicator 3	Unemployment (unemployed persons as % of population 15-64) Eurostat Labour Force Survey
-------------	--

Tabel 3.1 Unemployment in the provinces of the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
Groningen	7.3	5.6
Friesland	5.7	4.7
Drente	5.3	5.4
Overijssel	4.7	4.2
Gelderland	4.3	5.9
Flevoland	4.4	4.0
Utrecht	4.0	3.8
Noord Holland	5.0	4.4
Zuid Holland	4.8	4.3
Zeeland	4.2	3.3
Noord Brabant	4.3	4.3
Limburg	4.9	4.5
Nederland	4.8	4.4

Tabel 3.2 Unemployment in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
intermediate rural regions ¹⁾	5.6	5.0
predominantly urban regions ²⁾	4.6	4.3
Nederland	4.8	4.4

Tabel 3.3 Unemployment in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
Oost-Groningen	6.9	6.1
Delfzijl en omgeving	8.3	5.3
Overig Groningen	7.8	5.4
Noord-Friesland	5.6	4.1
Zuidwest-Friesland	6.3	4.3
Zuidoost-Friesland	5.5	6.0
Noord-Drenthe	4.4	5.0
Zuidoost-Drenthe	5.4	5.3
Zuidwest-Drenthe	6.4	6.0
Noord-Overijssel	4.5	3.6
Zuidwest-Overijssel	5.7	5.1
Twente	4.3	4.4
Veluwe	3.9	3.3
Achterhoek	4.4	4.3
Arnhem/Nijmegen	5.4	4.8
Zuidwest-Gelderland	2.7	3.2

Flevoland	4.3	5.9
Utrecht	4.0	3.8
Kop van Noord-Holland	5.0	4.0
Alkmaar en omgeving	3.2	4.6
IJmond	3.6	2.5
Agglomeratie Haarlem	3.5	4.9
Zaanstreek	4.9	2.8
Groot-Amsterdam	5.8	4.9
Het Gooi en Vechtstreek	3.9	5.0
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	2.7	2.7
Agglomeratie 's -Gravenhage	4.9	4.3
Delft en Westland	3.9	2.8
Oost-Zuid-Holland	3.7	3.2
Groot-Rijnmond	5.9	5.4
Zuidoost Zuid-Holland	4.8	4.2
Zeeuwsch-Vlaanderen	4.3	2.9
Overig Zeeland	4.1	3.4
West-Noord-Brabant	4.5	4.4
Midden-Noord-Brabant	4.4	3.3
Noordoost-Noord-Brabant	3.8	4.3
Zuidoost-Noord-Brabant	4.6	4.7
Noord-Limburg	5.4	2.7
Midden-Limburg	4.0	4.4
Zuid-Limburg	5.0	5.6
Nederland	4.8	4.4

Bron: CBS Statline

Indicator 4	Training and education in agriculture % farmers with basic and full education attained (Eurostat, FSS, 1999/2000)
-------------	--

Tabel 4.1 Training and education in agriculture % farmers with basic and full education attained

NL11	Groningen	NUTS 2	69.2
NL12	Friesland	NUTS 2	66.2
NL13	Drenthe	NUTS 2	66.4
NL21	Overijssel	NUTS 2	63.4
NL22	Gelderland	NUTS 2	61.8
NL23	Flevoland	NUTS 2	85.4
NL31	Utrecht	NUTS 2	53.7
NL32	Noord-Holland	NUTS 2	62.1
NL33	Zuid-Holland	NUTS 2	59.4
NL34	Zeeland	NUTS 2	66.1
NL41	Noord-Brabant	NUTS 2	66.4
NL42	Limburg (NL)	NUTS 2	68.1

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

**Tabel 4.2 Aantal ondernemers, naar provincie, COROP en opleidingsnivo, 1999
(alleen bekend van persoonlijke ondernemingen, dus niet BV's/NV's)**

		1-geen LBO - agrarisch Sum	2-LBO agrarische of MBO/HBO niet- agrarisch (on)voltooid Sum	3-HBO of WO agrarisch Sum	Totaal
01 Groningen	010 Oost-Groningen	573	980	126	1679
	020 Delfzijl en omstreken	263	375	57	695
	030 Overig Groningen	1430	2114	286	3830
01 Groningen Total		2266	3469	469	6204
02 Friesland	090 Noord Friesland	2002	2663	235	4900
	100 Zuidwest Friesland	735	1201	108	2044
	110 Zuidoost Friesland	1418	2045	151	3614
02 Friesland Total		4155	5909	494	10558
03 Drenthe	170 Noord Drenthe	675	853	90	1618
	180 Zuidoost Drenthe	831	1373	108	2312
	190 Zuidwest Drenthe	1350	1714	117	3181
03 Drenthe Total		2856	3940	315	7111
04 Overijssel	250 Noord Overijssel	3095	3513	217	6825
	260 Zuidwest Overijssel	988	1293	63	2344
	270 Twente	3727	3955	245	7927
04 Overijssel Total		7810	8761	525	17096
05 Flevoland	950 IJsselmeerpolders	1007	2205	354	3566
05 Flevoland Total		1007	2205	354	3566
06 Gelderland	330 Veluwe	3532	2928	163	6623
	340 Achterhoek	2888	4887	330	8105
	350 Arnhem/Nijmegen	1292	1897	166	3355
	360 Zuidwest Gelderland	2104	2079	146	4329

06 Gelderland Total		9816	11791	805	22412
07 Utrecht	420 Utrecht	2673	2361	153	5187
07 Utrecht Total		2673	2361	153	5187
08 Noordholland	480 Kop van Noordholland	2343	3022	231	5596
	490 Alkmaar en omstreken	531	614	46	1191
	500 IJmond	217	223	13	453
	510 Agglomeratie Haarlem	54	42	0	96
	520 Zaanstreek	100	67	4	171
	531 Amsterdam	86	53	4	143
	532 Overig Amsterdam	1227	1271	114	2612
	540 Het Gooi en Vechtstreek	195	159	12	366
08 Noordholland Total		4753	5451	424	10628
09 Zuidholland	600 Aggl. Leiden en Bollenstreek	944	983	54	1981
	610 Aggl. 'sGravenhage	298	297	20	615
	620 Delft en Westland	1829	2101	126	4056
	630 Oost Zuidholland	1640	1566	83	3289
	641 Rijnmond	572	671	67	1310
	642 Overig Rijnmond	1300	1440	118	2858
	650 Zuidoost Zuidholland	925	979	76	1980
09 Zuidholland Total		7508	8037	544	16089
10 Zeeland	710 Zeeuwsch Vlaanderen	879	1225	155	2259
	720 Overig Zeeland	1521	1981	176	3678
10 Zeeland Total		2400	3206	331	5937
11 Brabant	780 West Noordbrabant	2601	3108	235	5944
	790 Midden Noordbrabant	2105	2697	145	4947
	801 Stadsgewest 'sHertogenbosch	488	598	45	1131
	802 Overig Nooroost Noordbrabant	2449	3239	251	5939
	810 Zuidoost Noordbrabant	2776	3443	169	6388
11 Brabant Total		10419	13085	845	24349
12 Limburg	870 Noord Limburg	2198	3014	172	5384
	880 Midden Limburg	1360	1543	116	3019
	890 Zuid Limburg	993	1214	92	2299

12 Limburg Total	4551	5771	380	10702
Grand Total	60214	73986	5639	139839

Bron: CBS Meitelling

Indicator 5	Age structure in agriculture (ratio: %farmers<35/ >=55years old)
-------------	--

Sum of n bedrijven		type							
prov	lftklasse	1 akkerbouw	2 tuinbouw	3 blijvende teelten	4 grondgebonden veehouderij	5 intensieve veehouderij	99 gemengd	Grand Total	
01 Groningen	2 jd 50	390	44	20	700	50	87	1291	
	3 50-60	400	29	13	500	26	75	1043	
	4 od 60	450	26	30	713	15	84	1318	
02 Friesland	2 jd 50	149	55	13	2052	82	62	2413	
	3 50-60	129	38	13	1545	28	52	1805	
	4 od 60	185	7	8	1799	24	53	2076	
03 Drenthe	2 jd 50	350	85	35	868	77	129	1544	
	3 50-60	324	48	26	640	51	113	1202	
	4 od 60	337	25	15	926	29	118	1450	
04 Overijssel	2 jd 50	175	87	61	2391	382	288	3384	
	3 50-60	142	45	33	1833	288	267	2608	
	4 od 60	245	38	36	2916	226	413	3874	
05 Flevoland	2 jd 50	563	91	63	130	11	101	959	
	3 50-60	488	81	24	95	12	92	792	
	4 od 60	202	25	29	73	2	42	373	
06 Gelderland	2 jd 50	209	433	427	2262	533	407	4271	
	3 50-60	172	248	232	1702	327	298	2979	
	4 od 60	277	185	273	2566	253	486	4040	
07 Utrecht	2 jd 50	18	58	89	884	68	81	1198	
	3 50-60	18	35	62	653	35	62	865	
	4 od 60	28	36	94	907	42	77	1184	
08 Noordholland	2 jd 50	252	935	59	836	13	130	2225	
	3 50-60	213	617	47	710	13	102	1702	
	4 od 60	250	529	60	972	5	117	1933	
09 Zuidholland	2 jd 50	264	1887	357	926	39	139	3612	
	3 50-60	235	1114	262	815	21	108	2555	

	4 od 60	306	838	220	1151	13	133	2661
10 Zeeland	2 jd 50	750	90	160	180	26	164	1370
	3 50-60	606	33	98	146	13	124	1020
	4 od 60	766	43	100	178	10	133	1230
11 Brabant	2 jd 50	763	789	557	2485	1417	737	6748
	3 50-60	537	385	289	1518	562	450	3741
	4 od 60	864	266	200	1799	341	563	4033
12 Limburg	2 jd 50	347	481	227	570	402	330	2357
	3 50-60	277	283	125	389	175	235	1484
	4 od 60	455	188	125	561	128	313	1770
99 Onbekend	2 jd 50	55	21	13	576	130	114	909
	3 50-60	56	10	20	470	85	100	741
	4 od 60	123	12	6	709	84	144	1078
Grand Total		12370	10240	4521	41146	6038	7523	81838

Bron: CBS-meitelling.

Indicator 6	Labour productivity in agriculture (GVA/AWU)
-------------	--

Tabel 6.1 Labour productivity in agriculture in the Netherlands, 2001-2005

	2001	2002	2003	2004	2005
GVA	9226.8	8649.3	8902.2	8229.7	8633.0
Labour input	211.4	210.3	207.1	203.0	200.0
Labour productivity	43.7	41.1	43.0	40.5	43.2

Bron: CBS Statline

Indicator 7	Gross fixed capital formation in agriculture (millions of euro)
-------------	---

Tabel 7.1 GROSS FIXED CAPITAL FORMATION (EXCLUDING DEDUCTIBLE VAT) (32+33), 2001-2004 (millions of euro)

2001	3315
2002	3335
2003	3058
2004	3183

Bron: CBS, Landbouwrekening.

Tabel 7.2 -Gross fixed capital formation in agriculture in Dutch provinces, 2003 (millions of euro)

nl11	Groningen	104.96
nl12	Friesland	172.7
nl13	Drenthe	107.23
nl21	Overijssel	234.69
nl22	Gelderland	394.18
nl23	Flevoland	113.59
nl31	Utrecht	89.49
nl32	Noord-Holland	312.94
nl33	Zuid-Holland	719.28
nl34	Zeeland	91.9
nl41	Noord-Brabant	598.45
nl42	Limburg (NL)	272.9

Indicator 8	Employment development of primary sector (1000 persons)
-------------	---

Tabel 8.1 Employment primary sector in the provinces of the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	Afname 1996- 2003 (% p.j.)
Groningen	13	7	(8,5) ^{*)}
Friesland	16	13	(2,9)
Drenthe	10	7	(5,0)
Overijssel	21	15	(4,7)
Gelderland	31	27	(2,0)
Flevoland	7	5	(4,7)
Utrecht	7	5	(4,7)
Noord Holland	25	18	(4,6)
Zuid Holland	45	36	(3,1)
Zeeland	7	6	(2,2)
Noord Brabant	37	26	(4,9)
Limburg	16	16	0,0
Nederland	235	181	(3,7)

*) Getal tussen haakjes geeft aan dat het om een negatief getal gaat.

Bron: CBS Statline.

Tabel 8.2 Employment primary sector in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	Afname 1996-

			2003 (% p.j.)
intermediate rural regions ¹⁾	53	38	(4,6)
predominantly urban regions ²⁾	182,0	143	(3,4)
Nederland	235	181	(3,7)

*) Getal tussen haakjes geeft aan dat het om een negatief getal gaat.
Bron: CBS Statline.

Tabel 8.3 Employment primary sector in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	Afname 1996- 2003 (% p.j.)
Oost-Groningen	4	2	(9,4)
Delfzijl en omgeving	1	1	0,0
Overig Groningen	8	4	(9,4)
Noord-Friesland	7	6	(2,2)
Zuidwest-Friesland	4	3	(4,0)
Zuidoost-Friesland	5	4	(3,1)
Noord-Drenthe	3	3	0,0
Zuidoost-Drenthe	4	2	(9,4)
Zuidwest-Drenthe	3	2	(5,6)
Noord-Overijssel	9	6	(5,6)
Zuidwest-Overijssel	3	3	0,0
Twente	9	6	(5,6)
Veluwe	9	5	(8,1)
Achterhoek	12	9	(4,0)

Arnhem/Nijmegen	4	6	6,0
Zuidwest-Gelderland	6	7	2,2
Flevoland	7	5	(4,7)
Utrecht	7	5	(4,7)
Kop van Noord-Holland	12	8	(5,6)
Alkmaar en omgeving	2	3	6,0
IJmond	1	1	0,0
Agglomeratie Haarlem	1	0	(100,0)
Zaanstreek	1	1	0,0
Groot-Amsterdam	7	4	(7,7)
Het Gooi en Vechtstreek	1	1	0,0
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	6	4	(5,6)
Agglomeratie 's -Gravenhage	4	4	0,0
Delft en Westland	11	9	(2,8)
Oost-Zuid-Holland	7	6	(2,2)
Groot-Rijnmond	13	10	(3,7)
Zuidoost Zuid-Holland	4	3	(4,0)
Zeeuwsch-Vlaanderen	2	2	0,0
Overig Zeeland	5	4	(3,1)
West-Noord-Brabant	11	6	(8,3)
Midden-Noord-Brabant	5	4	(3,1)
Noordoost-Noord-Brabant	12	8	(5,6)
Zuidoost-Noord-Brabant	9	8	(1,7)
Noord-Limburg	10	10	0,0
Midden-Limburg	3	3	0,0
Zuid-Limburg	3	3	0,0

Nederland	235	181	(3,7)
-----------	-----	-----	-------

*) Getal tussen haakjes geeft aan dat het om een negatief getal gaat.

Bron: CBS Statline.

Indicator 9	Economic development of primary sector; GVA in primary sector (million euro) Eurostat, National Accounts
-------------	---

Tabel 9.1 Economic development of primary sector in the provinces of the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
Groningen	346.3	329.0
Friesland	808.7	776.0
Drente	431.0	408.0
Overijssel	811.1	664.0
Gelderland	1127.1	1021.0
Flevoland	393.8	415.0
Utrecht	366.0	335.0
Noord Holland	1097.3	1098.0
Zuid Holland	2593.8	2768.0
Zeeland	352.3	355.0
Noord Brabant	1428.3	1236.0
Limburg	680.8	663.0
Nederland	10436.4	10067.0

Bron: Eurostat, National Accounts.

Tabel 9.2 Economic development of primary sector in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
intermediate rural regions ¹⁾	2332.1	2283.0
predominantly urban regions ²⁾	8104.3	7784.0
Nederland	10436.4	10067.0

Bron: Eurostat, National Accounts.

Tabel 9.3 Economic development of primary sector in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
Oost-Groningen	88.7	79.0
Delfzijl en omgeving	35.1	41.0
Overig Groningen	222.5	208.0
Noord-Friesland	394.7	375.0
Zuidwest-Friesland	156.4	157.0
Zuidoost-Friesland	257.5	244.0
Noord-Drenthe	107.9	131.0
Zuidoost-Drenthe	157.3	182.0
Zuidwest-Drenthe	165.8	96.0
Noord-Overijssel	342.6	268.0
Zuidwest-Overijssel	109.9	100.0
Twente	358.6	296.0
Veluwe	203.5	171.0
Achterhoek	424.1	320.0

Arnhem/Nijmegen	243.7	224.0
Zuidwest-Gelderland	255.9	306.0
Flevoland	393.8	415.0
Utrecht	366.0	335.0
Kop van Noord-Holland	538.8	524.0
Alkmaar en omgeving	98.1	105.0
IJmond	30.9	36.0
Agglomeratie Haarlem	7.0	7.0
Zaanstreek	20.2	21.0
Groot-Amsterdam	378.1	378.0
Het Gooi en Vechtstreek	24.4	25.0
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	247.5	224.0
Agglomeratie 's -Gravenhage	244.4	368.0
Delft en Westland	1086.9	1070.0
Oost-Zuid-Holland	313.0	344.0
Groot-Rijnmond	530.9	619.0
Zuidoost Zuid-Holland	171.1	142.0
Zeeuwsch-Vlaanderen	101.5	99.0
Overig Zeeland	250.7	256.0
West-Noord-Brabant	378.2	378.0
Midden-Noord-Brabant	254.9	194.0
Noordoost-Noord-Brabant	415.8	363.0
Zuidoost-Noord-Brabant	379.4	301.0
Noord-Limburg	426.8	441.0
Midden-Limburg	142.1	122.0
Zuid-Limburg	111.9	100.0

Nederland	10436.4	10067.0
-----------	---------	---------

Bron: Eurostat, National Accounts.

Indicator 10	Labour productivity in food industry (GVA/employed) (1000 euro/employed) Eurostat, National Accounts
--------------	---

Nederland: 75.9
EU25: 50.5

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 11	Gross fixed capital formation in food industry (million euro) Eurostat, National Accounts
--------------	--

Tabel 11.1 Gross fixed capital formation in food industry in the provinces of the Netherlands, 2000-2003

	2000	2003
Groningen	x	67.6
Friesland	79.8	105.7
Drente	43.1	x
Overijssel	83.7	103.2
Gelderland	179.8	185.9
Flevoland	27.3	20.2
Utrecht	83	x
Noord Holland	150.6	147.4
Zuid Holland	x	x
Zeeland	x	49.4
Noord Brabant	423.2	325.9
Limburg	x	x

Bron: Eurostat, National Accounts.

Indicator 12	Employment development in food industry (1000 persons)
--------------	--

Tabel 12.1 Employment in food industry in the provinces of the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	Groei 1996- 2003 (% p.j.)
Groningen	5110	5579	1,3
Friesland	8935	8358	(0,9) *)
Drente	2702	3028	1,6
Overijssel	10058	9902	(0,2)
Gelderland	19228	17911	(1,0)
Flevoland	2985	4463	5,9
Utrecht	7151	6556	(1,2)
Noord Holland	14674	14345	(0,3)
Zuid Holland	21350	19280	(1,4)
Zeeland	3257	4021	3,1
Noord Brabant	31898	28900	(1,4)
Limburg	9329	8496	(1,3)
Nederland	136677	130839	(0,6)

*) Getal tussen haakjes geeft aan dat het om een negatief getal gaat.

Bron: LISA.

Tabel 12.2 Employment in food industry in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	Groei
--	------	------	-------

			1996- 2003 (% p.j.)
intermediate rural regions ¹⁾	22989	25449	1,5
predominantly urban regions ²⁾	113688	105390	(1,1)
Nederland	136677	130839	(0,6)

*) Getal tussen haakjes geeft aan dat het om een negatief getal gaat.

Bron: LISA.

Tabel 12.3 Employment in food industry in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	Groei 1996- 2003 (% p.j.)
Oost-Groningen	1605	2193	4,6
Delfzijl en omgeving	123	189	6,3
Overig Groningen	3382	3197	(0,8)
Noord-Friesland	4458	4160	(1,0)
Zuidwest-Friesland	1375	1388	0,1
Zuidoost-Friesland	3102	2810	(1,4)
Noord-Drenthe	846	798	(0,8)
Zuidoost-Drenthe	917	1058	2,1
Zuidwest-Drenthe	939	1172	3,2
Noord-Overijssel	1963	2251	2,0
Zuidwest-Overijssel	2476	2140	(2,1)
Twente	5619	5511	(0,3)
Veluwe	8971	8926	(0,1)

Achterhoek	4962	4322	(2,0)
Arnhem/Nijmegen	3973	3476	(1,9)
Zuidwest-Gelderland	1322	1187	(1,5)
Flevoland	2985	4463	5,9
Utrecht	7151	6556	(1,2)
Kop van Noord-Holland	1562	2426	6,5
Alkmaar en omgeving	1232	1345	1,3
IJmond	703	647	(1,2)
Agglomeratie Haarlem	708	657	(1,1)
Zaanstreek	3911	3304	(2,4)
Groot-Amsterdam	4722	4900	0,5
Het Gooi en Vechtstreek	1836	1066	(7,5)
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	3839	3980	0,5
Agglomeratie 's -Gravenhage	2890	2242	(3,6)
Delft en Westland	835	740	(1,7)
Oost-Zuid-Holland	2561	2151	(2,5)
Groot-Rijnmond	8587	7966	(1,1)
Zuidoost Zuid-Holland	2638	2201	(2,6)
Zeeuwsch-Vlaanderen	768	1014	4,0
Overig Zeeland	2489	3007	2,7
West-Noord-Brabant	8514	7874	(1,1)
Midden-Noord-Brabant	4986	4570	(1,2)
Noordoost-Noord-Brabant	11059	9363	(2,4)
Zuidoost-Noord-Brabant	7339	7093	(0,5)
Noord-Limburg	2591	2554	(0,2)
Midden-Limburg	2541	2093	(2,7)

Zuid-Limburg	4197	3849	(1,2)
Nederland	136677	130839	(0,6)

*) Getal tussen haakjes geeft aan dat het om een negatief getal gaat.

Bron: LISA.

Indicator 13	Economic development of food industry (million euro) Eurostat, National Accounts
--------------	---

Nederland: 11086

EU15: 195164

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 14	Labour productivity in forestry (GVA/employed person)
--------------	---

Nederland: 25.2

EU9: 38.3

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 15	Gross fixed capital formation in forestry (million euro) Eurostat, National Accounts
--------------	---

Tabel 15.1 GFCF in de bosbouw, mln €

	Netherlands	
year		
1996	10.7	
1997	10.9	
1998	4.5	
1999	7.0	
2000	9.0	
2001	11.0	
2002	11.0	
2003	:	
2004	:	
2005	:	

Bron: Eurostat, Economic Accounts of Forestry.

Indicator 17	Biodiversity: Population of farmland birds (trends of index of population of farmland birds)
--------------	---

	Gele Kwikstaart	Ringmus	Grutto	Kievit	Geelgors	Putter	Torenavalk	Spreeuw	Veld-leeuwerik
1990 = 100									
1996	95	82	83	109	124	124	80	78	63
2000	95	51	80	94	119	197	60	77	55
2005	52	67	59	75	138	301	64	70	36

	Zomertortel	Houtduif	Grasmus	Huis-zwaluw	13 soorten samen			
1990 = 100								
1996	42	98	104	82	86			
2000	24	89	133	89	79			
2005	21	95	122	106	75			

Een aantal soorten uit de EU-indicator is om de volgende redenen niet opgenomen:

- soorten die niet in NL voorkomen van de 19-lijst: roodkopklauwier en griel;
- soorten die (in Nederland) te zeldzaam zijn van de 19-lijst: grauwe klauwier, paapje, kuifleeuwerik en grauwe gors.

Bron: CBS/SOVON

Indicator 18	Biodiversity: High Nature Value farmland areas (million ha) European Environmental Agency (EEA).
--------------	---

Irena Indicator Fact sheet 26:

Key messages

- 1) High Nature Value (HNV) Farmland comprises the hot spots of biological diversity in rural areas. They are often characterised by extensive farming practices, associated with a high species and habitat diversity or the presence of species of European conservation concern.
- 2) High nature value farmland is estimated to make up 15-25% of the utilised agricultural area in EU-15.
- 3) The majority of HNV farmland is located in southern Europe (parts of Spain, Portugal, Greece) and in northern Europe (uplands of UK and Ireland).
- 4) HNV farming systems are generally threatened by trends of intensification and abandonment of agricultural management. These can occur in different areas but also alongside each other.
- 5) The current targeting of CAP policy instruments, such as agri-environment schemes does not appear to be sufficiently focused on HNV farmland in a comparison of the EU-15 Member States.

The HNV farmland indicator cf. Andersen *et al.* (2003) distinguishes the following types of high nature value farmland:

Type 1: Farmland with a high proportion of semi-natural vegetation.

Type 2: Farmland dominated by low intensity agriculture or a mosaic of semi-natural and cultivated land and small-scale features.

Type 3: Farmland supporting rare species or a high proportion of European or World populations.

Tabel 18.1 Estimated share of HNV farmland in EU countries

Country	UAA (million ha.)	Estimate of share of HNV (% UAA)		
		CORINE based	FADN based	Mean
Greece ¹	3.6	53	9	53 ¹
Portugal	3.9	38	35	37
Spain	26.2	41	27	34
UK	15.8	30	23	27
Ireland	4.4	25	23	24
Italy	13.1	30	12	21
Sweden ²	3.1	34	20	20 ²
Austria	3.4	29	9	19
France	27.9	27	3	15
Finland ²	2.2	49	5	5 ²
Germany	17.2	2	5	3
Denmark	2.6	5	1	3
The Netherlands	2.0	3	0	2
Luxemburg	0.1	0	2	1
Belgium	1.4	2	1	1
Total EU-15	127	15-25%		

¹ HNV estimate based on land cover approach only, because of inadequate representation of relevant UAA in the FADN-data.

² HNV estimate based on farm system approach only, because of inadequate land cover data.

Bron: EEA, Irena Indicator Fact sheet 26.

Indicator 19	Biodiversity: Tree species composition A: % of Forest and Other Wooded Land predominantly coniferous B: % of Forest and Other Wooded Land predominantly broadleaved C: % of Forest and Other Wooded Land mixed (% of forest)TBFRA 2000
--------------	--

Nederland, 2000:

A: 42.2%

B: 43.1 %

C: 14.7%

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 20	Water quality: Gross Nutrient Balances, 2000 Surplus of nitrogen in kg/ha
--------------	--

Nederland, 2000: 226

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Tabel 20.1 Gross nitrogen balance in the Netherlands and the EU 15, 1990 and 2000

					Change in nitrogen input 1990 to 2000	Total Harvested Crops	Total Forage	Total crop residues	Total Nitrogen Output	Change in nitrogen output 1990 to 2000	Agricultural area ²⁶	Change in agricultural area 1990 - 2000	Balance	Change in gross nutrient balance 1990 to 2000 (%)
2000	Fertilisers	Manure	Other Nitrogen	Total Nitrogen Input	(%)	kg/ha	kg/ha	kg/ha	kg/ha	(%)	1000 ha	(%)	kg/ha	
	kg/ha	kg/ha	kg/ha	kg/ha		kg/ha	kg/ha	kg/ha	kg/ha				kg/ha	
1990														
NL	210	235	49	493		-40	-190		-230		2006		263	
EU-15	76	57	24	157		-36	-55	0	-91		142990		65	
2000														
NL	179	206	44	428	-13.2	-45	-157		-202	-12	1955	-3	226	-14

Bron: EEA, Irena Indicator Fact sheet 18.

²⁶ The agricultural area provided my Member States to OECD (NL, DE, IE, AT, FI, IT, and PT) does not correspond to the utilised agricultural area reported in the Farm Structure Survey. For Sweden, only arable area is reported.

Tabel 20.2. Stikstof- en fosfaatbalans van de Nederlandse cultuurgrond, 1970-2003

	1970	1980	1986	1990	1995	2000	2001	2002	2003(v)
(kg N/ha)									
Aanvoer, totaal	332	447	508	459	472	394	380	353	343
w.o.dierlijke mest	133	190	241	239	252	205	209	187	177
kunstmest	185	240	249	201	201	169	151	146	147
Afvoer	167	210	243	248	228	212	207	212	198
Verschil	165	237	265	211	244	182	172	141	145
(kg P₂O₅/ha)									
Aanvoer, totaal	135	160	176	153	140	125	119	108	104
w.o.dierlijke mest	80	115	128	108	101	87	88	78	72
kunstmest	50	39	41	37	32	32	27	25	27
Afvoer	50	66	73	71	64	68	65	68	64
Verschil	85	94	103	82	76	57	54	40	40

Bron: RIVM/CBS, Milieucompendium, diverse jaren.

Tabel 20.3 Stikstofbalans van bodem en grondwater, 1986-2004

	1986	1990	2000	2001	2002	2003	2004*
<i>miljoen kg N</i>							
Aanvoer landbouwgronden	1 090	971	822	781	733	723	736
Dierlijke mest	479	450	386	389	350	344	346
Kunstmest	492	401	330	291	285	283	292
Andere organische meststoffen	9	9	11	12	11	12	12
Atmosferische depositie	84	82	67	63	59	57	57
Overige aanvoer	26	29	28	26	28	27	29
Afvoer landbouwgronden	1 090	971	822	781	733	723	736
Afvoer gewassen (incl. gras)	489	497	414	400	414	368	427
Directe emissie naar water ¹⁾	10	9	6	5	5	5	5
Uit- en afspoeling ²⁾	55	41	60	60	54	25	54
Accumulatie en denitrificatie	536	424	342	316	260	325	250
Aanvoer overige gronden	94	96	98	100	97	92	92
Lokale stortingen							
w.v.							
zuiveringsslib	5	7	3	3	2	1	1
baggerspecie	7	6	3	3	3	3	3
overig afval	9	11	22	22	22	21	21
Diffuse aanvoer							
w.v.							
atmosferische depositie	56	57	50	49	45	45	45
overige diffuse aanvoer	17	15	20	23	25	22	22

Afvoer overige gronden	94	96	98	100	97	92	92
Uit- en afspoeling ²⁾	9	7	10	10	9	5	9
Accumulatie en denitrificatie	85	89	88	90	88	87	83

Bron: CBS.

CBS/MNC/sep05/0195

1) Directe emissies door het meemesten van sloten en lozingen in het spui- en drainagewater uit de glastuinbouw.

2) Modelberekening (STONE, 2005) voor de werkelijke weerjaren. Bron: Emissieregistratie (2005).

N.B. De cijfers over 2004 zijn voorlopig.

Aanvoer van stikstof

De aanvoer van stikstof op landbouwgrond is tussen 1986 en 2004 (voorlopig cijfer) met 32% gedaald. Van de totale aanvoer van stikstof naar de bodem komt circa 90% op landbouwgronden terecht, hoofdzakelijk in de vorm van dierlijke mest en kunstmest.

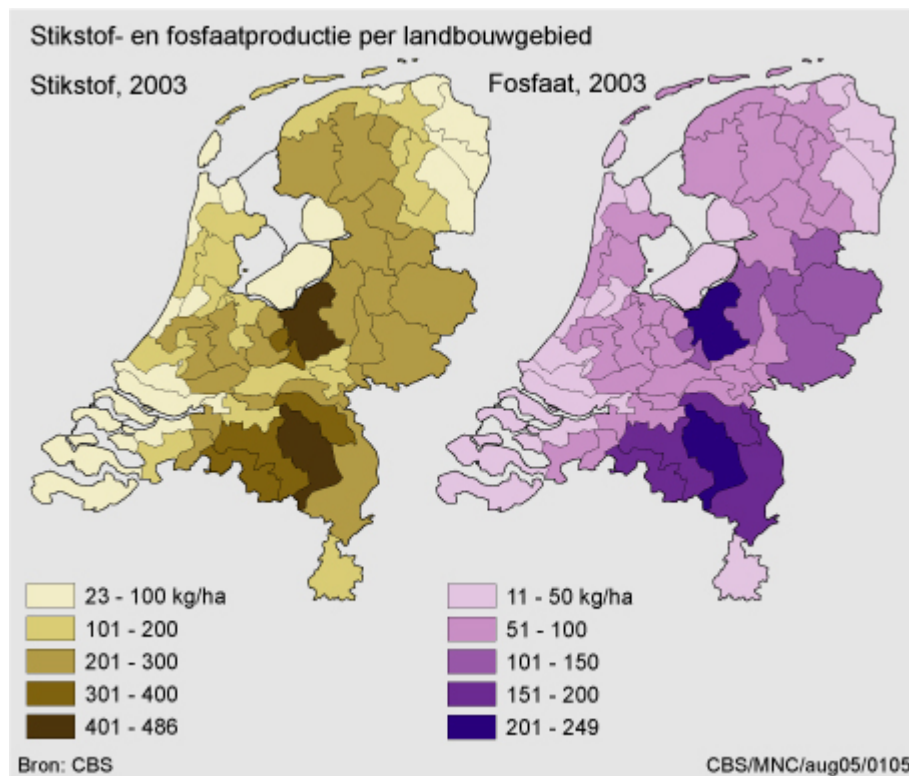
Afvoer van stikstof

Van de aangevoerde hoeveelheid stikstof op landbouwgronden nemen de gewassen (inclusief gras) circa 50% op. De rest belast het milieu: door uit- en afspoeling komt stikstof terecht in het oppervlaktewater (circa 10% van het totaal), door denitrificatie in de lucht, en door accumulatie (ophoping) in bodem en grondwater.

Bron: www.mnp.nl/mnc/i-nl-0195.html.

Stikstof- en fosfaatproductie door de gehele veestapel per landbouwgebied, 2003

De regionale verschillen in de mest- en mineralenproductie zijn groot. De productie is het grootst in gebieden met veel intensieve veehouderij: het oostelijk deel van Noord-Brabant en de westelijke Veluwe.

Regionale verschillen in mestproductie

De productie van stikstof en fosfaat is het grootst in de gebieden waar de intensieve veehouderij geconcentreerd is: het oostelijke deel van Noord-Brabant en de westelijke Veluwe. Het grootste deel van de mest wordt ook hier toegepast. Omdat de grond in deze regio's vooral bestaat uit goed doorlatende zandgrond is de uitspoeling van stikstof naar grondwater relatief groot. Juist op deze zandgronden wordt ongeveer 60% van het drinkwater in Nederland gewonnen.

▮Zie: [Stikstofbalans van bodem en grondwater, 1986-2004](#), voor gegevens over de uitspoeling van stikstof naar grondwater.

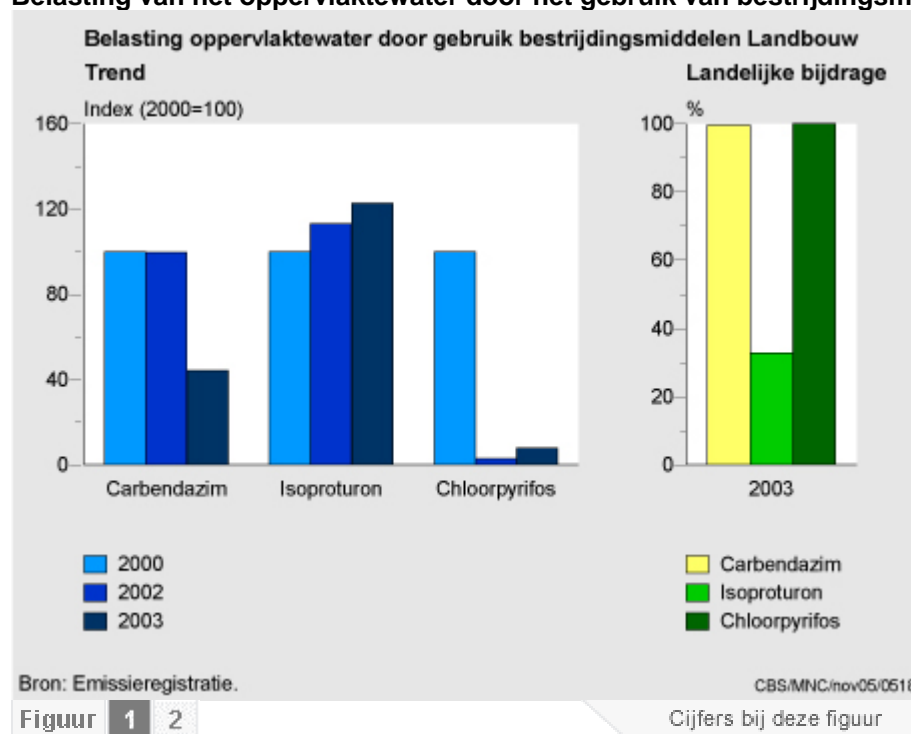
Bron: <http://www.mnp.nl/mnc/i-nl-0105.html>

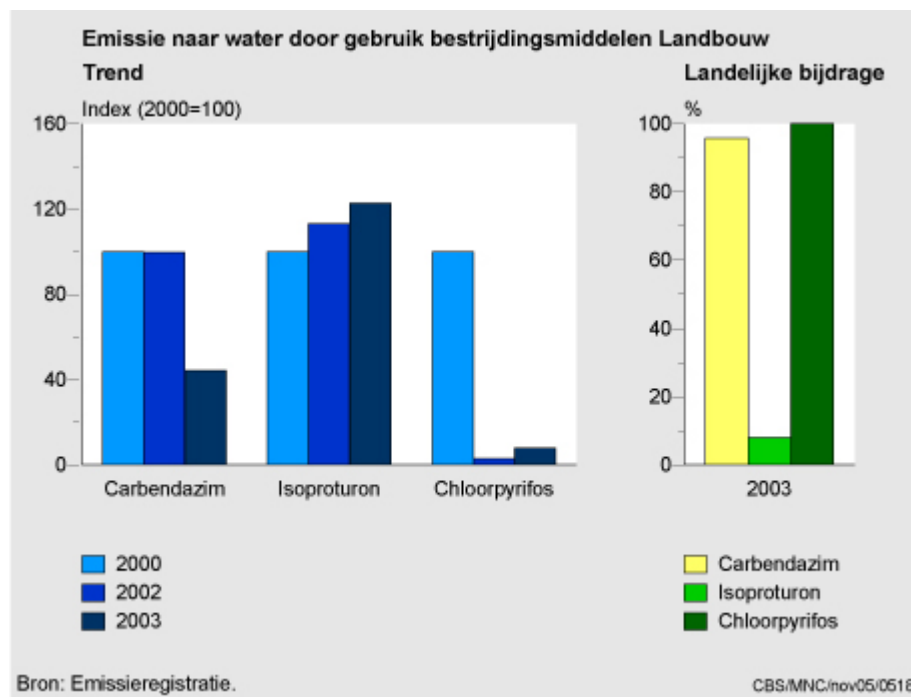
Indicator 21	Water quality: Pollution by nitrates and pesticides, '2000-2002' Mg/l, (1992-1994=100)
--------------	---

Nederland: 25.4
EU27: 89.1

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Belasting van het oppervlaktewater door het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw, 2000-2003

Figuur 1 2

Trends bestrijdingsmiddelen

Voor de geselecteerde bestrijdingsmiddelen is de bijdrage vanuit de landbouw aan de landelijke belasting hoog: tussen de 20 en 100%. De dalende trend voor carbendazim en chloorpyrifos wordt vooral veroorzaakt door beperkingen in het gebruik ten gevolge van het toelatingsbeleid (CTB (2005)). De trend voor individuele bestrijdingsmiddelen zegt op zich echter niet zoveel. Vaak gaat een daling van het gebruik (en de emissie) van het éne middel gepaard met een stijging van één of meerdere andere middelen.

Bron: <http://www.mnp.nl/mnc/i-nl-0518.html>.

Indicator 22	Soil: Areas at risk of soil erosion (ton/ha)
--------------	--

Nederland, 2004: 0.08
EU15, 2004: 1.94

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 23	Soil: Organic farming (under organic farming) (1000 ha)
--------------	---

Tabel 23.1 Ha biologisch areaal in Nederland, 1991-2004

23	Soil: Organic farming (ha)	48.765 (2005)	Ca. 200.000 ha ¹
----	----------------------------	---------------	-----------------------------

Bron: EKO-monitor 2005 (www.biologica.nl/eko-monitor). Streefwaarde is gebaseerd op beleidsdoelstelling 10% areaal biologisch in 2010, conform beleidsnota *Een biologische markt te winnen*.

Tabel 23.2 Aantal biologische bedrijven in Nederland, 1991-2004

Onderwerpen	Regio's	Fasen	Perioden	Waarde
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	1991	439
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	1995	521
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	1996	554
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	1998	705
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	1999	786
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	2000	906
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	2001	1024

Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	2002	1088
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	2003	1185
Aantal land- en tuinbouwbedrijven; Aantal naar bedrijfsgrootte; Bedrijven, totaal (absoluut)	Nederland	Biologisch	2004	1201

Bron: CBS Statline.

Tabel 23.3 Aantal biologische bedrijven en ha in de Nederlandse provincies, 1995-2004

		Onderwerpen	Aantal land- en tuinbouwbedrijven	Landbouwgrond, gemeten maat
			Aantal naar hoofdbedrijfstype	Oppervlakte naar grondgebruik
			Landbouwbedrijven, totaal	Oppervlakte landbouwgrond, totaal
			Bedrijven, totaal	
Regio's	Fasen	Perioden	<i>absoluut</i>	<i>ha</i>
Groningen	Biologisch	1995	29	352
		2004	73	2884
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	3	90
Friesland	Biologisch	1995	47	1439
		2004	128	4896
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	9	415
Drenthe	Biologisch	1995	37	567
		2004	66	2939

	In omschakeling	1995	.	.
		2004	1	2
Overijssel	Biologisch	1995	39	567
		2004	116	3400
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	7	117
Flevoland	Biologisch	1995	68	3830
		2004	116	7133
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	2	187
Gelderland	Biologisch	1995	82	1727
		2004	214	5595
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	11	206
Utrecht	Biologisch	1995	23	301
		2004	73	1559
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	3	75
Noord-Holland	Biologisch	1995	73	1495
		2004	111	3475
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	15	389
Zuid-Holland	Biologisch	1995	40	643
		2004	91	2479
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	6	63
Zeeland	Biologisch	1995	16	548
		2004	41	1095
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	2	16
Noord-Brabant	Biologisch	1995	48	709
		2004	129	3463

	In omschakeling	1995	.	.
		2004	10	152
Limburg	Biologisch	1995	19	612
		2004	43	802
	In omschakeling	1995	.	.
		2004	5	93

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2006-02-03

Indicator 24	Climate change: Production of renewable energy from agriculture and forestry (ktons) A: from agriculture B: from forestry
--------------	---

Nederland, 2003:

Landbouw: -

Bosbouw: 500

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 25	Climate change: UAA devoted to renewable energy (UAA devoted to energy and biomass crops) (1000 ha)
--------------	---

Nederland, 2004: 0.6

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Daarnaast is er in Nederland ca 20.000 ha verplichte braak (met Europese steun). Op dit areaal mogen gewassen geteeld worden die als industriële grondstof of als (grondstof voor) biobrandstof gebruikt worden. In 2006 is ca 7000 ha graan op deze wijze gebruikt als grondstof voor bioethanol en ca 1200 ha koolzaad.

Indicator 26	Climate change: GHG emissions from agriculture (agricultural emissions of greenhouse gasses) (1000 tons of CO ₂ equivalent)
--------------	--

Nederland, 2002: 14,972

EU15, 2002: 416,413

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 27	Farmers with other gainful activity (% holders-managers with other gainful activity) FSS
--------------	---

Tabel 27.1 Farmers with other gainful activity, 2003 (% holders-managers with other gainful activity)

Noord-Nederland	18.9
Oost-Nederland	25.4
West-Nederland	21.2
Zuid-Nederland	23.5
EU15	35.2

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Tabel 27.2 Nevenactiviteiten¹⁾ op landbouwbedrijven in de COROP-regio's, 2003

		Als % van het totaal aantal bedrijven								
	Bedrijven met nevenactiviteiten	Bedrijven met nevenactiviteiten	Bedrijven met natuurbeheer	Bedrijven met recreatie	Bedrijven met zorg	Bedrijven met stalling	Bedrijven met productie van energie	Bedrijven met verwerking	Bedrijven met verkoop	Bedrijven met loonwerk
Minder verstedelijkte regio's										
Dynamisch	3323	33.3	14.2	4.4	0.3	4.6	2.8	1.4	6.4	9.6
Midden	2682	25.8	15.4	2.1	0.3	3.0	0.7	0.9	3.1	5.3
Achterblijvend	2306	25.7	12.0	3.6	0.5	3.5	0.2	1.1	5.0	6.7
totaal	8311	28.3	14.0	3.4	0.4	3.7	1.3	1.1	4.8	7.2
Verstedelijkte regio's										
Dynamisch	2706	22.3	8.8	2.9	0.5	4.7	0.1	1.0	5.8	4.2
Midden	3348	23.0	6.3	2.3	0.3	4.4	0.1	1.1	9.9	4.5
Achterblijvend	5499	26.2	12.6	2.7	0.6	5.1	0.4	1.7	6.3	5.7
totaal	11553	24.2	9.7	2.7	0.5	4.8	0.2	1.4	7.3	4.9
Sterk verstedelijkte regio's										
Dynamisch	172	18.8	8.7	3.5	0.4	5.9	0.1	0.8	3.8	2.5
Midden	1544	28.8	12.4	2.8	0.6	6.7	0.1	1.9	7.3	7.9
Achterblijvend	277	12.6	4.8	1.3	0.2	2.2	0.1	0.6	3.7	2.7
totaal	1993	23.5	10.0	2.5	0.5	5.4	0.1	1.5	6.0	6.0
Nederland										
	21857	25.6	11.2	2.9	0.4	4.5	0.6	1.3	6.3	5.8
Totaal aantal bedrijven in Nederland										
		21857	9577	2462	372	3835	483	1105	5380	4981

1) Onder nevenactiviteiten wordt hier verstaan: agrarisch natuurbeheer, recreatie, zorg, stalling, energiewinning, verwerking van landbouwproducten op het bedrijf, verkoop van producten op het bedrijf en loonwerk op andere agrarische bedrijven. Doordat een landbouwbedrijf zich bezig kan houden met meerdere nevenactiviteiten, is het totaal van alle bedrijven met nevenactiviteiten soms lager dan de som van de afzonderlijke kolommen.

Bron: Terluin et al. (2005), *De plattelandseconomie in Nederland; een verkenning van definities, indicatoren, instituties en beleid (The rural economy in the Netherlands: exploring definitions, indicators, institutions and policies)*; The Hague, LEI report 4.05.04; Eigen berekeningen op basis van CBS-meitelling.

Indicator 28	Employment development of non-agricultural sector (Employment in secondary and tertiary sector) (1000 persons)
--------------	--

Tabel 28.1 Employment in non-agricultural sector in the provinces of the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	growth 1996- 2003 (% p.a.)
Groningen	188	225	3,7
Friesland	207	252	4,0
Drente	164	196	3,6
Overijssel	371	458	4,3
Gelderland	710	818	2,9
Flevoland	108	151	6,9
Utrecht	454	526	3,0
Noord Holland	1008	1160	2,8
Zuid Holland	1282	1382	1,5
Zeeland	134	150	2,3
Noord Brabant	903	1046	3,0
Limburg	423	471	2,2
Nederland	5952	6835	2,8

Bron: CBS, Statline.

Tabel 28.2 Employment in non-agricultural sector in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	growth 1996- 2003 (% p.a.)
intermediate rural regions ¹⁾	801	974	4,0
predominantly urban regions ²⁾	5151	5861	2,6
Nederland	5952	6835	2,8

Bron: CBS, Statline.

Tabel 28.3 Employment in non-agricultural sector in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2003

	1996	2003	growth 1996- 2003 (% p.a.)
Oost-Groningen	50	62	4,4
Delfzijl en omgeving	17	19	2,2
Overig Groningen	121	144	3,5
Noord-Friesland	107	131	4,1
Zuidwest-Friesland	32	43	6,1
Zuidoost-Friesland	68	78	2,8
Noord-Drenthe	64	74	2,9
Zuidoost-Drenthe	58	70	3,8
Zuidwest-Drenthe	42	52	4,4
Noord-Overijssel	117	137	3,2
Zuidwest-Overijssel	47	62	5,7
Twente	207	259	4,6
Veluwe	228	261	2,7
Achterhoek	137	158	2,9
Arnhem/Nijmegen	264	301	2,7
Zuidwest-Gelderland	81	98	3,9
Flevoland	108	151	6,9
Utrecht	454	526	3,0
Kop van Noord-Holland	133	155	3,1
Alkmaar en omgeving	88	98	2,2
IJmond	64	80	4,6

Agglomeratie Haarlem	90	102	2,5
Zaanstreek	63	67	1,2
Groot-Amsterdam	479	554	3,0
Het Gooi en Vechtstreek	91	104	2,7
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	155	177	2,7
Agglomeratie 's -Gravenhage	278	242	(2,7)
Delft en Westland	85	87	0,5
Oost-Zuid-Holland	123	143	3,1
Groot-Rijnmond	487	562	2,9
Zuidoost Zuid-Holland	154	171	2,1
Zeeuwsch-Vlaanderen	42	45	1,4
Overig Zeeland	92	105	2,7
West-Noord-Brabant	227	263	3,0
Midden-Noord-Brabant	165	194	3,3
Noordoost-Noord-Brabant	238	277	3,1
Zuidoost-Noord-Brabant	273	312	2,7
Noord-Limburg	100	114	2,7
Midden-Limburg	84	98	3,1
Zuid-Limburg	239	259	1,6
Nederland	5952	6835	2,8

Bron: CBS, Statline.

Indicator 29	Economic development of non-agricultural sector (GVA in secondary and tertiary sector) (million euro)
--------------	---

Table 29.1 Economic development of non-agricultural sector in the provinces of the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
Groningen	11814.8	15721.0
Friesland	8539.7	11863.0
Drente	6585.9	8488.0
Overijssel	15770.2	21793.0
Gelderland	28983	39670.0
Flevoland	3348.8	5787.0
Utrecht	23002.3	34711.0
Noord Holland	51008.4	71351.0
Zuid Holland	61069	83687.0
Zeeland	6157.9	7553.0
Noord Brabant	39399	56051.0
Limburg	17497.5	23484.0
Nederland	275809.4	384483.0

Bron: Eurostat, National Accounts.

Tabel 29.2 Economic development of non-agricultural sector in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
intermediate rural regions ¹⁾	36447.1	49412.0
predominantly urban regions ²⁾	239362.3	335071.0
Nederland	275809.4	384483.0

Bron: Eurostat, National Accounts.

Tabel 29.3 Economic development of non-agricultural sector in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
Oost-Groningen	1639.3	2159.0
Delfzijl en omgeving	815.4	977.0
Overig Groningen	9360	12585.0
Noord-Friesland	5019.9	6579.0
Zuidwest-Friesland	1092.8	1591.0
Zuidoost-Friesland	2427.4	3692.0
Noord-Drenthe	2314.7	3327.0
Zuidoost-Drenthe	2368.8	2896.0
Zuidwest-Drenthe	1902.6	2263.0
Noord-Overijssel	5223.1	7377.0
Zuidwest-Overijssel	2065.1	2801.0
Twente	8481.9	11615.0
Veluwe	9729.9	13473.0
Achterhoek	5141.6	6820.0

Arnhem/Nijmegen	11315.9	15242.0
Zuidwest-Gelderland	2795.4	4136.0
Flevoland	3348.8	5787.0
Utrecht	23002.3	34711.0
Kop van Noord-Holland	4165.5	5895.0
Alkmaar en omgeving	3159.2	4280.0
IJmond	3205.8	3535.0
Agglomeratie Haarlem	3679.8	4748.0
Zaanstreek	2235.3	3073.0
Groot-Amsterdam	30184.2	43716.0
Het Gooi en Vechtstreek	4378.6	6106.0
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	5841.5	8101.0
Agglomeratie 's -Gravenhage	14990.6	21460.0
Delft en Westland	3629.9	5125.0
Oost-Zuid-Holland	4531	6512.0
Groot-Rijnmond	25493.2	33348.0
Zuidoost Zuid-Holland	6582.9	9142.0
Zeeuwsch-Vlaanderen	2374	2583.0
Overig Zeeland	3783.8	4969.0
West-Noord-Brabant	10438.5	14731.0
Midden-Noord-Brabant	6673.7	8824.0
Noordoost-Noord-Brabant	10289.7	15506.0
Zuidoost-Noord-Brabant	11997.2	16992.0
Noord-Limburg	4114.7	5482.0
Midden-Limburg	3241.6	4416.0
Zuid-Limburg	10141.1	13586.0

Nederland	275809.4	384483.0
-----------	----------	----------

Bron: Eurostat, National Accounts.

Indicator 30	Self-employment development (1000 persons) Eurostat, Labour Force Survey
--------------	---

Table 30.1 Self-employment in the provinces of the Netherlands, 1999-2004

	1999	2004
Groningen	27.8	32.7
Friesland	38.9	41.5
Drente	19.7	27.2
Overijssel	57.5	58.8
Gelderland	112.2	109.6
Flevoland	11.9	18.3
Utrecht	54.6	70.6
Noord Holland	133.6	184.6
Zuid Holland	163.5	176.8
Zeeland	17.1	23.1
Noord Brabant	116.3	132.3
Limburg	59.3	59.7
Nederland	812.5	935.3

Bron: Eurostat, Labour Force Survey.

Tabel 30.2 Self-employment in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
intermediate rural regions ¹⁾	115.4	142.8
predominantly urban regions ²⁾	697.1	792.5
Nederland	812.5	935.3

Bron: Eurostat, Labour Force Survey.

Indicator 31	Tourism infrastructure in rural area (total number of bedplaces)
--------------	--

Tabel 31. 1 Tourism infrastructure in NUTS regions and the NL (total number of bedplaces), 2004

Oost-Groningen	16,402
Delfzijl en omgeving	3,197
Overig Groningen	24,150
Noord-Friesland	94,783
Zuidwest-Friesland	42,340
Zuidoost-Friesland	23,282
Noord-Drenthe	76,805
Zuidoost-Drenthe	60,952
Zuidwest-Drenthe	48,309
Noord-Overijssel	92,188
Zuidwest-Overijssel	15,190
Twente	87,175
Veluwe	178,679
Achterhoek	87,362
Arnhem/Nijmegen	33,746
Zuidwest-Gelderland	17,844
Flevoland	51,942
Utrecht	57,258
Kop van Noord-Holland	115,800
Alkmaar en omgeving	23,931
IJmond	14,377
Agglomeratie Haarlem	25,743
Zaanstreek	n.a.
Groot-Amsterdam	67,607
Het Gooi en Vechtstreek	n.a.
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	23,792

Agglomeratie 's -Gravenhage	31,850
Delft en Westland	6,869
Oost-Zuid-Holland	7,130
Groot-Rijnmond	58,161
Zuidoost Zuid-Holland	6,807
Zeeuwsch-Vlaanderen	50,765
Overig Zeeland	142,936
West-Noord-Brabant	39,082
Midden-Noord-Brabant	54,356
Noordoost-Noord-Brabant	49,641
Zuidoost-Noord-Brabant	102,481
Noord-Limburg	84,192
Midden-Limburg	35,994
Zuid-Limburg	108,024
Nederland	2,128,374

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 32	Internet take-up in rural areas (% population having subscribed to DSL internet)
--------------	--

Nederland, 2005: 28% (in niet-stedelijke gebieden heeft 74% van de bevolking toegang tot internet, waarvan 46% via breedband; bron: CBS);
EU15, 12/2004: 7,9 (DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.)

Indicator 33	Development of services sector (share of services sector in total GVA)
--------------	--

Tabel 33.1 Share of GVA in services sector in the provinces of the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
Groningen	50,6	55,4
Friesland	60,8	64,1
Drente	58,7	65,7
Overijssel	62,9	67,5
Gelderland	67,6	71,4
Flevoland	72,8	77,3
Utrecht	81,1	83,2
Noord Holland	78,7	82,3
Zuid Holland	73,4	76,3
Zeeland	56,5	63,1
Noord Brabant	61,6	66,5
Limburg	60,6	67,8
Nederland	68,6	72,6

Bron: Eurostat database.

Tabel 33.2 Share of GVA in services sector in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2002

	1995	2002
intermediate rural regions ¹⁾	57,7	63,1
predominantly urban regions ²⁾	70,3	74,0
Nederland	68,6	72,6

Source: Eurostat database.

Tabel 33.3 Share of GVA in services sector in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1999-2004

	1995	2002
Oost-Groningen	60,9	64,2
Delfzijl en omgeving	54,2	55,4
Overig Groningen	48,4	53,9
Noord-Friesland	61,6	65,4
Zuidwest-Friesland	61,8	64,5
Zuidoost-Friesland	58,6	61,8
Noord-Drenthe	70,3	73,6
Zuidoost-Drenthe	46,1	56,5
Zuidwest-Drenthe	60,4	65,9
Noord-Overijssel	65,6	69,6
Zuidwest-Overijssel	63,4	65,8
Twente	61,1	66,6
Veluwe	74,6	76,6
Achterhoek	56,4	62,3
Arnhem/Nijmegen	68,7	73,2

Zuidwest-Gelderland	61,4	64,1
Flevoland	72,8	77,3
Utrecht	81,1	83,2
Kop van Noord-Holland	70,2	71,5
Alkmaar en omgeving	73,0	75,8
IJmond	47,9	58,4
Agglomeratie Haarlem	80,2	82,8
Zaanstreek	62,4	66,3
Groot-Amsterdam	85,6	87,7
Het Gooi en Vechtstreek	74,1	80,9
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	74,1	76,2
Agglomeratie 's -Gravenhage	87,0	86,5
Delft en Westland	58,6	64,3
Oost-Zuid-Holland	68,5	71,7
Groot-Rijnmond	71,4	75,6
Zuidoost Zuid-Holland	63,9	66,6
Zeeuwsch-Vlaanderen	41,7	54,3
Overig Zeeland	65,6	67,7
West-Noord-Brabant	59,3	61,0
Midden-Noord-Brabant	63,3	69,9
Noordoost-Noord-Brabant	63,3	69,3
Zuidoost-Noord-Brabant	61,1	67,0
Noord-Limburg	56,9	64,4
Midden-Limburg	57,4	62,7
Zuid-Limburg	63,3	70,9

Nederland	68,6	72,6
-----------	------	------

Bron: Eurostat database.

Indicator 34	Net migration (net migration crude rate) (rate per 1000)
--------------	--

Tabel 34.1 Net migration in the provinces of the Netherlands, 1995-2004

	1995	2000	2004
Groningen	-1235	-80	-106
Friesland	-355	-146	-777
Drente	1074	942	125
Overijssel	-1727	-473	-167
Gelderland	1238	1658	608
Flevoland	7465	6658	3039
Utrecht	1380	545	3129
Noord Holland	-3043	-6016	332
Zuid Holland	-6462	-5086	-5164
Zeeland	36	429	412
Noord Brabant	2723	2868	-950
Limburg	-1094	-1299	-481

Bron: CBS Statline.

Tabel 34.2 Net migration in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1995-2004

	1995	2000	2004
Oost-Groningen	43	119	-363
Delfzijl en omgeving	-282	-234	-448
Overig Groningen	-996	35	705
Noord-Friesland	-411	-676	-488
Zuidwest-Friesland	43	63	-155
Zuidoost-Friesland	13	467	-134
Noord-Drenthe	370	319	184
Zuidoost-Drenthe	124	651	77
Zuidwest-Drenthe	580	-28	-136
Noord-Overijssel	154	12	-759
Zuidwest-Overijssel	-622	312	518
Twente	-1259	-797	74
Veluwe	-168	-961	-475
Achterhoek	725	633	-189
Arnhem/Nijmegen	-85	540	1044
Zuidwest-Gelderland	766	1446	228
Flevoland	7465	6658	3039
Utrecht	1380	545	3129
Kop van Noord-Holland	152	-76	-367
Alkmaar en omgeving	301	320	1486
IJmond	691	422	-553
Agglomeratie Haarlem	-1512	-427	-230
Zaanstreek	-247	-289	-168
Groot-Amsterdam	-748	-5133	291

Het Gooi en Vechtstreek	-1680	-833	-127
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	-129	-839	-1063
Agglomeratie 's -Gravenhage	-2520	-271	1995
Delft en Westland	360	162	-832
Oost-Zuid-Holland	-1384	-2368	-1620
Groot-Rijnmond	-3249	-285	-2481
Zuidoost Zuid-Holland	460	-1485	-1163
Zeeuwsch-Vlaanderen	-192	-165	203
Overig Zeeland	228	594	209
West-Noord-Brabant	1220	1883	766
Midden-Noord-Brabant	-383	907	286
Noordoost-Noord-Brabant	445	-59	-2013
Zuidoost-Noord-Brabant	1441	137	11
Noord-Limburg	-536	-223	-182
Midden-Limburg	-172	-29	385
Zuid-Limburg	-386	-1047	-684

Bron: CBS Statline.

Indicator 35	Life-long learning in rural areas (% of population 25-64 years participating in education and training)
--------------	---

Tabel 35.1 Life-long learning in the provinces of the Netherlands, 1999-2004

	1999	2004
Groningen	14.5	16.8
Friesland	12.1	14.1
Drente	11.6	14.2
Overijssel	12.1	14.6
Gelderland	11.9	15.1
Flevoland	15.0	18.3
Utrecht	16.5	17.7
Noord Holland	16.2	18.5
Zuid Holland	14.7	17.3
Zeeland	11.2	15.1
Noord Brabant	11.8	15.8
Limburg	11.3	14.8
Nederland	13.6	16.4

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Tabel 35.2 Life-long learning in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1999-2004

	1999	2004
intermediate rural regions ¹⁾	12.8	15.5
predominantly urban regions ²⁾	13.7	16.6
Nederland	13.6	16.4

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

Indicator 36	Development of Local Action Groups (share (%) of population covered by LEADER LAGs)
--------------	---

Nederland, 2004: 11.7

EU15, 2004: 14.3

Bron: DG for Agriculture and Rural Development, Technical meeting on CMEF 30 November 2005- Document 6b.

CONTEXT INDICATORS

Indicator 1	Designation of rural areas
-------------	----------------------------

Different approaches:

1. OECD typology of predominantly rural, intermediate rural and predominantly urban regions (op basis van bevolkingsdichtheid). Drie noordelijke provincies, Flevoland en Zeeland zijn dan geclassificeerd als intermediate rural en de overige provincies als predominantly urban regions. Volgens deze indeling kent Nederland (op provinciaal niveau) geen predominantly rural regions. (Eurostat gebruikt deze indeling vaak op COROP-niveau voor Nederland)
2. Adressendichtheid: gemeenten met minder dan 1000 adressen per km². Het gaat daarbij om 79% van de oppervlakte in Nederland.

Indicator 2	<p>Importance of rural areas</p> <p>This indicator consists in 4 sub-indicators:</p> <ul style="list-style-type: none"> • % territory in rural areas • % population in rural areas • % Gross Value Added in rural areas • % employment in rural areas
-------------	---

Tabel 2.1 Importance of rural areas in the Netherlands

	intermediate rural regions		predominantly urban regions	
	1996	2004	1996	2004
• % territory	40.3	40.3	59.7	59.7
• % population	14.7	15.0	85.3	85.0
• % Gross Value Added *)	13.8	13.2	86.2	86.7
• % employment	13.8	14.6	86.2	85.4

*) 2002 i.p.v. 2004.

Bron: Own calculations based on CBS, Statline.

Indicator 3	Agricultural land use (% arable crops, % permanent pastures, % permanent crops)
-------------	--

Tabel 3.1 Agricultural land use in the Netherlands, 2004

	ha	als % UAA
weiland	983389	51
bouwland	926386	48
overig	14751	1
totaal uaa	1924534	100
extensief weiland	91330	5

Bron: CBS, Landbouwtelling 2005.

Tabel 4.2 Agricultural land use in the agricultural census regions Netherlands, 2004

Arealen weiland, bouwland en overig naar bedrijfstype, provincie en coropgebied, 2004	

prov	corname	Data	type						Grand Total	
			1 akkerb.	2 tuinb.	3 blijvende teelten	4 grondgebonden veehouderij	5 intensieve veehouderij	99 gemengd		
01 Groningen	010 Oost-Groningen	Sum of weiland	648	4	12		6481	23	911	8079
		Sum of bouwland	34667	258	267		3335	123	6131	44781
		Sum of overig	164	0	266		10	1	83	524
	Sum of ha_cult	35479	263	545		9826	147	7124	53384	
	Sum of ext weiland	374	4	12		599	10	209	1208	
	020 Delfzijl en omstreken	Sum of weiland	251	1	1		6761	10	302	7326
	Sum of bouwland	10227	223	1		1194	79	1194	12918	
	Sum of overig		1	1	121	0	0	0	123	

		Sum of ha_cult	10479	225	123	7956	89	1495	20367	
		Sum of ext weiland	181	1	0	267	6	28	483	
	030 Overig Groningen	Sum of weiland	1123	36	5	44561	210	1032	46967	
		Sum of bouwland	33247	456	89	5029	151	4068	43040	
		Sum of overig	141	62	173	27	0	67	470	
		Sum of ha_cult	34511	554	266	49617	361	5168	90477	
		Sum of ext weiland	707	30	3	2357	148	278	3523	
01 Groningen Sum of weiland			2022	41	18	57803	243	2245	62372	
01 Groningen Sum of bouwland			78141	937	357	9558	353	11393	100739	
01 Groningen Sum of overig			306	63	560	37	1	150	1117	
01 Groningen Sum of ha_cult			80469	1042	934	67399	597	13787	164228	
01 Groningen Sum of ext weiland			1262	35	15	3223	164	515	5214	
02 Friesland	090 Noord Friesland	Sum of weiland	573	12	5	79297	200	1432	81519	
		Sum of bouwland	16420	472	99	5672	102	2326	25091	
		Sum of overig	2	90	3	64	6	1	166	
		Sum of ha_cult	16995	573	107	85031	308	3762	106776	
			Sum of ext weiland	287	8	4	5489	120	301	6209
	100 Zuidwest Friesland	Sum of weiland	252	1	0	40928	51	207	41439	
		Sum of bouwland	1329	149	12	3246	11	276	5023	
		Sum of overig	0	8	0	14	0	0	22	
		Sum of ha_cult	1581	157	12	44188	62	483	46483	
			Sum of ext weiland	242	1	0	1795	48	74	2160
	110 Zuidoost Friesland	Sum of weiland	241	47	3	62058	185	929	63463	
		Sum of bouwland	1378	878	85	8578	71	928	11918	
Sum of overig		1	2	0	49	1	1	54		
Sum of ha_cult		1620	926	88	70685	256	1859	75434		
		Sum of ext weiland	234	32	0	3244	112	247	3869	
02 Friesland Sum of weiland			1066	60	8	182283	436	2568	186421	
02 Friesland Sum of bouwland			19127	1499	196	17496	184	3530	42032	
02 Friesland Sum of overig			3	100	3	127	7	2	242	
02 Friesland Sum of ha_cult			20196	1656	207	199904	626	6104	228693	

02 Friesland Sum of ext weiland			763	41	4	10528	280	622	12238
03 Drenthe	170 Noord Drenthe	Sum of weiland	405	35	6	16449	23	1234	18152
		Sum of bouwland	10699	159	53	4899	190	2265	18265
		Sum of overig	37	25	159	10	0	25	256
		Sum of ha_cult	11142	219	217	21357	213	3524	36672
	180 Zuidoost Drenthe	Sum of ext weiland	247	19	0	1036	14	120	1436
		Sum of weiland	1076	68	2	10471	63	1565	13245
		Sum of bouwland	31903	582	103	4925	220	5829	43562
		Sum of overig	152	250	147	12	0	60	621
	190 Zuidwest Drenthe	Sum of ha_cult	33132	900	250	15408	284	7455	57429
		Sum of ext weiland	753	26	2	626	52	345	1804
		Sum of weiland	517	316	25	30362	171	1200	32591
		Sum of bouwland	11005	1557	148	9694	543	2978	25925
		Sum of overig	26	13	49	30	5	48	171
		Sum of ha_cult	11549	1886	222	40085	718	4228	58688
		Sum of ext weiland	346	27	7	1480	113	125	2098
03 Drenthe Sum of weiland			1998	419	33	57282	257	3999	63988
03 Drenthe Sum of bouwland			53607	2298	304	19518	953	11072	87752
03 Drenthe Sum of overig			215	288	355	52	5	133	1048
03 Drenthe Sum of ha_cult			55823	3005	689	76850	1215	15207	152789
03 Drenthe Sum of ext weiland			1346	72	9	3142	179	590	5338
04 Overijssel	250 Noord Overijssel	Sum of weiland	556	170	10	63113	550	2529	66928
		Sum of bouwland	8325	1039	212	13576	860	3446	27458
		Sum of overig	15	70	4	51	1	18	159
		Sum of ha_cult	8896	1278	226	76738	1413	5992	94543
	260 Zuidwest Overijssel	Sum of ext weiland	433	156	4	3699	357	532	5181
		Sum of weiland	189	9	16	18499	457	1039	20209
		Sum of bouwland	2891	103	118	5422	511	1407	10452
		Sum of overig	1	3	2	15	4	4	29
		Sum of ha_cult	3082	116	136	23935	973	2450	30692
		Sum of ext weiland	114	6	6	540	331	332	1329

	270 Twente	Sum of weiland	571	42	92	50732	1091	4529	57057
		Sum of bouwland	3876	189	501	19126	2051	4426	30169
		Sum of overig	14	36	20	175	12	73	330
		Sum of ha_cult	4461	268	614	70031	3153	9029	87556
		Sum of ext weiland	498	19	34	2666	658	1034	4909
04 Overijssel Sum of weiland			1316	221	118	132344	2098	8097	144194
04 Overijssel Sum of bouwland			15092	1331	831	38124	3422	9279	68079
04 Overijssel Sum of overig			30	109	26	241	17	95	518
04 Overijssel Sum of ha_cult			16439	1662	976	170704	5539	17471	212791
04 Overijssel Sum of ext weiland			1045	181	44	6905	1346	1898	11419
05 Flevoland	950 IJsselmeerpolders	Sum of weiland	667	72	0	8458	19	2289	11505
		Sum of bouwland	58729	3737	1778	3966	140	10905	79255
		Sum of overig	4	185	3	9	0	11	212
		Sum of ha_cult	59400	3995	1781	12432	160	13204	90972
		Sum of ext weiland	434	68	0	260	19	190	971
05 Flevoland Sum of weiland			667	72	0	8458	19	2289	11505
05 Flevoland Sum of bouwland			58729	3737	1778	3966	140	10905	79255
05 Flevoland Sum of overig			4	185	3	9	0	11	212
05 Flevoland Sum of ha_cult			59400	3995	1781	12432	160	13204	90972
05 Flevoland Sum of ext weiland			434	68	0	260	19	190	971
06 Gelderland	330 Veluwe	Sum of weiland	552	47	61	38530	1326	3820	44336
		Sum of bouwland	3062	118	461	9136	1153	2583	16513
		Sum of overig	7	38	112	56	6	58	277
		Sum of ha_cult	3621	204	635	47722	2484	6462	61128
		Sum of ext weiland	464	22	52	3766	617	958	5879
	340 Achterhoek	Sum of weiland	737	96	32	55424	1142	4797	62228
		Sum of bouwland	7065	588	367	20011	2933	6261	37225
		Sum of overig	4	24	9	101	11	74	223
		Sum of ha_cult	7806	710	407	75536	4087	11133	99679
		Sum of ext weiland	481	27	29	1717	555	910	3719
350 Arnhem/Nijmegen		Sum of weiland	356	161	77	24240	313	2386	27533

		Sum of bouwland	5022	255	1179	5667	577	3377	16077
		Sum of overig	29	232	11	223	5	21	521
		Sum of ha_cult	5407	647	1265	30131	895	5783	44128
		Sum of ext weiland	249	123	58	6119	200	438	7187
	360 Zuidwest Gelderland	Sum of weiland	175	217	297	25273	269	2739	28970
		Sum of bouwland	1988	489	5189	4592	262	1944	14464
		Sum of overig	0	377	24	35	0	28	464
		Sum of ha_cult	2163	1082	5511	29900	533	4713	43902
		Sum of ext weiland	119	167	189	2035	199	619	3328
06 Gelderland Sum of weiland			1820	521	467	143467	3050	13742	163067
06 Gelderland Sum of bouwland			17137	1450	7196	39406	4925	14165	84279
06 Gelderland Sum of overig			40	671	156	415	22	181	1485
06 Gelderland Sum of ha_cult			18997	2643	7818	183289	7999	28091	248837
06 Gelderland Sum of ext weiland			1313	339	328	13637	1571	2925	20113
07 Utrecht	420 Utrecht	Sum of weiland	380	58	126	55145	518	2118	58345
		Sum of bouwland	925	120	1848	5977	171	1425	10466
		Sum of overig	12	125	15	29	0	49	230
		Sum of ha_cult	1317	302	1989	61152	688	3593	69041
		Sum of ext weiland	348	30	101	2725	308	469	3981
07 Utrecht Sum of weiland			380	58	126	55145	518	2118	58345
07 Utrecht Sum of bouwland			925	120	1848	5977	171	1425	10466
07 Utrecht Sum of overig			12	125	15	29	0	49	230
07 Utrecht Sum of ha_cult			1317	302	1989	61152	688	3593	69041
07 Utrecht Sum of ext weiland			348	30	101	2725	308	469	3981
08 Noordholland	480 Kop van Noordholland	Sum of weiland	529	896	37	25919	48	2345	29774
		Sum of bouwland	17007	16931	906	2838	28	5681	43391
		Sum of overig	0	270	1	2	0	5	278
		Sum of ha_cult	17535	18099	943	28760	76	8032	73445
		Sum of ext weiland	334	711	26	1415	22	231	2739
	490 Alkmaar en omstreken	Sum of weiland	106	127	0	7522	7	177	7939
		Sum of bouwland	1370	1955	13	467	8	565	4378

	Sum of overig	0	139	0	0	0	0	139
	Sum of ha_cult	1477	2222	13	7989	15	742	12458
	Sum of ext weiland	72	108	0	686	5	14	885
500 IJmond	Sum of weiland	6	16	0	3108		41	3171
	Sum of bouwland	108	402	1	212		13	736
	Sum of overig	0	35	0	0		1	36
	Sum of ha_cult	115	453	1	3321		55	3945
	Sum of ext weiland	0	15	0	303		3	321
510 Agglomeratie Haarlem	Sum of weiland	0	0	0	1266		59	1325
	Sum of bouwland	97	52	1	48		192	390
	Sum of overig	0	2	0	1		0	3
	Sum of ha_cult	97	55	2	1314		251	1719
	Sum of ext weiland	0	0	0	87		59	146
520 Zaanstreek	Sum of weiland	15	0	0	2380		22	2417
	Sum of bouwland	266	0	0	172		39	477
	Sum of overig	0	10	15	0		0	25
	Sum of ha_cult	281	10	15	2552		61	2919
	Sum of ext weiland	15	0	0	95		22	132
531 Amsterdam	Sum of weiland	17	3		1700		14	1734
	Sum of bouwland	157	12		24		32	225
	Sum of overig	0	14		0		0	14
	Sum of ha_cult	174	28		1725		46	1973
	Sum of ext weiland	17	3		141		14	175
532 Overig Amsterdam	Sum of weiland	368	129	4	20061	9	598	21169
	Sum of bouwland	8023	1000	101	955	5	1196	11280
	Sum of overig	1	498	6	0	0	6	511
	Sum of ha_cult	8392	1626	111	21017	13	1798	32957
	Sum of ext weiland	280	99	4	1771	9	166	2329
540 Het Gooi en Vechtstreek	Sum of weiland	107	8	6	4449		10	4580
	Sum of bouwland	255	19	39	258		4	575
	Sum of overig	0	6	1	0		0	7

		Sum of ha_cult	360	33	46	4708	14	5161
		Sum of ext weiland	107	4	6	443	7	567
08 Noordholland Sum of weiland			1148	1179	47	66405	64	3266
08 Noordholland Sum of bouwland			27283	20371	1061	4974	41	7722
08 Noordholland Sum of overig			1	974	23	3	0	12
08 Noordholland Sum of ha_cult			28431	22526	1131	71386	104	10999
08 Noordholland Sum of ext weiland			825	940	36	4941	36	516
09								
Zuidholland	600 Aggl. Leiden en Bollenstreek	Sum of weiland	25	90	2	5469	91	5677
		Sum of bouwland	186	3179	15	147	153	3680
		Sum of overig	0	289	3	1	3	296
		Sum of ha_cult	211	3558	20	5617	249	9655
		Sum of ext weiland	25	40	2	289	13	369
	610 Aggl. 'sGravenhage	Sum of weiland	5	11	0	2588	2	50
		Sum of bouwland	59	63	13	65	0	55
		Sum of overig	0	149	8	0	0	157
		Sum of ha_cult	64	223	21	2653	2	105
		Sum of ext weiland	5	11	0	195	2	5
	620 Delft en Westland	Sum of weiland	64	119	0	4129	3	82
		Sum of bouwland	434	124	17	191	0	96
		Sum of overig	0	3271	19	0	0	4
		Sum of ha_cult	498	3513	37	4319	3	181
		Sum of ext weiland	64	75	0	94	3	25
	630 Oost Zuidholland	Sum of weiland	94	85	63	22833	149	575
		Sum of bouwland	2305	514	1139	1638	16	1343
		Sum of overig	0	230	88	2	0	8
		Sum of ha_cult	2400	828	1290	24472	165	1925
		Sum of ext weiland	44	75	49	1223	84	58
	641 Rijnmond	Sum of weiland	219	50	27	3954	3	455
		Sum of bouwland	5185	623	129	484	0	1695
		Sum of overig	1	407	7	36	0	4
		Sum of ha_cult	5405	1081	163	4474	3	2155

		Sum of ext weiland	98	33	10	418	0	65	624
	642 Overig Rijnmond	Sum of weiland	505	108	27	8444	11	1099	10194
		Sum of bouwland	23143	1846	524	1222	7	5902	32644
		Sum of overig	0	1066	6	1	0	34	1107
		Sum of ha_cult	23648	3020	558	9669	18	7035	43948
		Sum of ext weiland	412	79	27	779	9	221	1527
	650 Zuidoost Zuidholland	Sum of weiland	173	27	21	23012	81	621	23935
		Sum of bouwland	2542	198	450	1203	3	703	5099
		Sum of overig	7	56	3	2	0	0	68
		Sum of ha_cult	2722	280	475	24215	84	1324	29100
		Sum of ext weiland	102	23	17	845	29	166	1182
09 Zuidholland Sum of weiland			1085	490	140	70429	249	2973	75366
09 Zuidholland Sum of bouwland			33854	6547	2287	4950	26	9947	57611
09 Zuidholland Sum of overig			8	5468	134	42	0	53	5705
09 Zuidholland Sum of ha_cult			34948	12503	2564	75419	275	12974	138683
09 Zuidholland Sum of ext weiland			750	336	105	3843	127	553	5714
10 Zeeland	710 Zeeuwsch Vlaanderen	Sum of weiland	1357	60	13	2702	8	1188	5328
		Sum of bouwland	38662	408	756	2184	87	3622	45719
		Sum of overig	18	4	67	1	0	15	105
		Sum of ha_cult	40037	471	836	4887	95	4827	51153
		Sum of ext weiland	654	5	13	138	3	172	985
	720 Overig Zeeland	Sum of weiland	1349	73	49	5755	60	2706	9992
		Sum of bouwland	43178	1080	3835	2711	206	8432	59442
		Sum of overig	20	140	3	3	0	9	175
		Sum of ha_cult	44545	1293	3887	8470	266	11147	69608
		Sum of ext weiland	775	65	34	361	33	496	1764
10 Zeeland Sum of weiland			2706	133	62	8457	68	3894	15320
10 Zeeland Sum of bouwland			81840	1488	4591	4895	293	12054	105161
10 Zeeland Sum of overig			38	144	70	4	0	24	280
10 Zeeland Sum of ha_cult			84582	1764	4723	13357	361	15974	120761
10 Zeeland Sum of ext weiland			1429	70	47	499	36	668	2749

11 Brabant	780 West Noordbrabant	Sum of weiland	1097	390	181	15794	175	2479	20116
		Sum of bouwland	23931	3543	2747	8477	684	7181	46563
		Sum of overig	9	570	49	31	6	22	687
		Sum of ha_cult	25038	4502	2977	24303	864	9681	67365
		Sum of ext weiland	675	282	121	927	113	325	2443
	790 Midden Noordbrabant	Sum of weiland	1157	160	62	20902	512	2723	25516
		Sum of bouwland	11726	1011	1736	12746	2207	7351	36777
		Sum of overig	23	198	33	58	8	22	342
		Sum of ha_cult	12908	1367	1831	33705	2727	10095	62633
		Sum of ext weiland	938	87	39	841	334	510	2749
	801 Stadsgewest 'sHertogenbosch	Sum of weiland	380	31	18	4644	209	475	5757
		Sum of bouwland	1048	188	257	3262	445	819	6019
		Sum of overig	1	10	35	4	1	3	54
		Sum of ha_cult	1429	229	310	7909	656	1298	11831
		Sum of ext weiland	267	16	9	196	133	147	768
	802 Overig Nooroost Noordbrabant	Sum of weiland	646	135	80	18233	1202	2676	22972
		Sum of bouwland	6779	1383	1359	13963	4910	6634	35028
		Sum of overig	17	75	19	17	27	27	182
		Sum of ha_cult	7442	1593	1460	32215	6140	9337	58187
		Sum of ext weiland	476	71	47	829	874	685	2982
810 Zuidoost Noordbrabant	Sum of weiland	933	193	113	19819	1198	2347	24603	
	Sum of bouwland	6744	1804	1534	14285	4413	5928	34708	
	Sum of overig	17	311	40	45	24	23	460	
	Sum of ha_cult	7694	2308	1687	34150	5635	8297	59771	
	Sum of ext weiland	672	109	55	709	717	473	2735	
11 Brabant Sum of weiland			4213	909	454	79392	3296	10700	98964
11 Brabant Sum of bouwland			50228	7929	7633	52733	12659	27913	159095
11 Brabant Sum of overig			67	1164	176	155	66	97	1725
11 Brabant Sum of ha_cult			54511	9999	8265	132282	16022	38708	259787
11 Brabant Sum of ext weiland			3028	565	271	3502	2171	2140	11677

12 Limburg	870 Noord Limburg	Sum of weiland	706	468	94	7560	461	1797	11086
		Sum of bouwland	6340	5087	2435	4679	2314	6919	27774
		Sum of overig	10	804	76	21	13	44	968
		Sum of ha_cult	7057	6359	2605	12258	2788	8759	39826
	880 Midden Limburg	Sum of ext weiland	489	303	75	270	321	298	1756
		Sum of weiland	868	94	55	6476	379	2154	10026
		Sum of bouwland	6896	2428	755	4663	1411	7288	23441
		Sum of overig	11	51	21	25	11	49	168
	890 Zuid Limburg	Sum of ha_cult	7775	2573	831	11162	1801	9491	33633
		Sum of ext weiland	685	58	35	390	243	350	1761
		Sum of weiland	801	7	58	7643	48	2069	10626
		Sum of bouwland	9659	122	1312	4168	250	3739	19250
12 Limburg	Sum of overig	11	4	3	11	0	11	40	
	Sum of ha_cult	10471	134	1373	11821	298	5819	29916	
	Sum of ext weiland	377	7	42	268	15	396	1105	
	Sum of weiland	2375	569	207	21679	888	6020	31738	
12 Limburg	Sum of bouwland	22895	7637	4502	13510	3975	17946	70465	
12 Limburg	Sum of overig	32	859	100	57	24	104	1176	
12 Limburg	Sum of ha_cult	25303	9066	4809	35241	4887	24069	103375	
12 Limburg	Sum of ext weiland	1551	368	152	928	579	1044	4622	
Total	Sum of weiland	20796	4672	1680	883144	11186	61911	983389	
Total	Sum of bouwland	458858	55344	32584	215107	27142	137351	926386	
Total	Sum of overig	756	10150	1621	1171	142	911	14751	
Total	Sum of ha_cult	480416	70163	35886	1099415	38473	200181	1924534	
Total	Sum of ext weiland	14094	3045	1112	54133	6816	12130	91330	

Bron: CBS, Landbouwtelling 2005.

Indicator 4	<p>Farm structure</p> <p>This indicator consists in 5 sub-indicators:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Number of farms • Utilised agricultural area • Average area farm size and distribution • Average economic farm size and distribution • Labour force
-------------	---

Tabel 4.1 Aantal landbouwbedrijven naar type en totaal, 1999

Min of bedrijven		typlbl								
provbl	crolbl	01 akkerb.	02 tuinb.	03 blijvende teelten	04 graasdierbedr.	05 hokdierbedr.	06 gewassencomb.	07 gewas/veeteeltcomb.	08 overige comb.	Totaal
01 Groningen	010 Oost-Groningen	679	7	43	225	31	23	5	134	1147
	020 Delfzijl en omstreken	143	10	3	220	14	10	7	22	429
	030 Overig Groningen	616	102	25	1713	79	28	19	97	2679
02 Friesland	090 Noord Friesland	404	74	19	2706	55	51	24	71	3404
	100 Zuidwest Friesland	41	15	4	1279	28	1	11	11	1390
	110 Zuidoost Friesland	52	23	15	2233	98	8	18	24	2471
03 Drenthe	170 Noord Drenthe	253	19	14	770	20	6	5	81	1168
	180 Zuidoost Drenthe	685	112	26	501	67	26	14	173	1604
	190 Zuidwest Drenthe	299	50	36	1560	134	26	46	82	2233
04 Overijssel	250 Noord Overijssel	249	121	32	3623	371	23	163	127	4709
	260 Zuidwest Overijssel	68	16	14	1099	156	11	102	87	1553
	270 Twente	255	52	62	3596	619	21	495	266	5366
05 Flevoland	950 IJsselmeerpolders	1291	181	145	317	15	187	9	123	2268
06 Gelderland	330 Veluwe	121	99	84	3417	1009	37	568	153	5488
	340 Achterhoek	389	67	72	3674	808	53	443	368	5874
	350 Arnhem/Nijmegen	195	405	212	1178	226	64	83	156	2519
	360 Zuidwest Gelderland	94	548	767	1413	101	61	66	151	3201
07 Utrecht	420 Utrecht	48	185	265	2765	231	25	190	79	3788
08 Noordholland	480 Kop van Noordholland	481	1341	148	1158	22	191	16	90	3447
	490 Alkmaar en omstreken	44	262	10	402	10	24	2	20	774

	500 IJmond	6	179	4	93	1	5	2	290	
	510 Agglomeratie Haarlem	5	23	2	41		1		72	
	520 Zaanstreek	10	1		106			2	119	
	531 Amsterdam	6	20		70			2	102	
	532 Overig Amsterdam	210	577	44	881	7	35	1	19	1774
	540 Het Gooi en Vechtstreek	2	21	7	224	3	2	1	2	262
09 Zuidholland	600 Aggl. Leiden en Bollenstreek	10	974	17	295	1	11	1	5	1314
	610 Aggl. 'sGravenhage	8	250	7	165	5	4	3	1	443
	620 Delft en Westland	10	2317	31	206	6	9	1	5	2585
	630 Oost Zuidholland	67	396	679	1079	43	76	42	27	2409
	641 Rijnmond	153	380	27	259	5	59	7	33	923
	642 Overig Rijnmond	586	608	81	386	30	130	17	78	1916
	650 Zuidoost Zuidholland	62	87	94	1083	32	19	15	28	1420
10 Zeeland	710 Zeeuwsch Vlaanderen	1193	26	57	167	10	58	7	137	1655
	720 Overig Zeeland	1319	142	384	347	46	145	18	214	2615
11 Brabant	780 West Noordbrabant	814	754	488	1236	207	190	65	275	4029
	790 Midden Noordbrabant	392	304	161	1663	540	57	157	242	3516
	801 Stadsgewest 'sHertogenbosch	82	49	32	472	117	18	47	45	862
	802 Overig Nooroost Noordbrabant	420	226	118	1759	1043	66	234	263	4129
	810 Zuidoost Noordbrabant	423	328	170	1785	1110	77	223	266	4382
12 Limburg	870 Noord Limburg	292	995	273	635	526	198	126	214	3259
	880 Midden Limburg	325	217	85	571	357	132	100	192	1979
	890 Zuid Limburg	451	37	183	603	33	52	21	204	1584
Totaal Nederland		13253	12600	4940	47975	8216	2220	3376	4571	97151

Bron: CBS Landbouwtelling.

Tabel 4.2 Landbouwareaal in Nederland, 1994-2004 (ha)

prov	corname	Data	1994 Grand Total	2004 Grand Total
01 Groningen	010 Oost-Groningen	Sum of weiland	6388	8079
		Sum of bouwland	49418	44781

		Sum of overig	0	524
		Sum of ha_cult	55804	53384
		Sum of ext weiland	478	1208
	020 Delfzijl en omstreken	Sum of weiland	6557	7326
		Sum of bouwland	12568	12918
		Sum of overig	3	123
		Sum of ha_cult	19127	20367
		Sum of ext weiland	334	483
	030 Overig Groningen	Sum of weiland	46192	46967
		Sum of bouwland	43963	43040
		Sum of overig	58	470
		Sum of ha_cult	90211	90477
		Sum of ext weiland	2074	3523
01 Groningen Sum of weiland			59137	62372
01 Groningen Sum of bouwland			105949	100739
01 Groningen Sum of overig			61	1117
01 Groningen Sum of ha_cult			165142	164228
01 Groningen Sum of ext weiland			2886	5214
02 Friesland	090 Noord Friesland	Sum of weiland	83599	81519
		Sum of bouwland	21452	25091
		Sum of overig	48	166
		Sum of ha_cult	105096	106776
		Sum of ext weiland	3487	6209
	100 Zuidwest Friesland	Sum of weiland	42169	41439
		Sum of bouwland	2771	5023
		Sum of overig	5	22
		Sum of ha_cult	44942	46483
		Sum of ext weiland	1620	2160
	110 Zuidoost Friesland	Sum of weiland	67371	63463
		Sum of bouwland	7694	11918
		Sum of overig	1	54
		Sum of ha_cult	75064	75434

		Sum of ext weiland	2486	3869
02 Friesland		Sum of weiland	193139	186421
02 Friesland		Sum of bouwland	31917	42032
02 Friesland		Sum of overig	54	242
02 Friesland		Sum of ha_cult	225102	228693
02 Friesland		Sum of ext weiland	7593	12238
03 Drenthe	170 Noord Drenthe	Sum of weiland	21919	18152
		Sum of bouwland	30845	18265
		Sum of overig	8	256
		Sum of ha_cult	52771	36672
		Sum of ext weiland	1126	1436
	180 Zuidoost Drenthe	Sum of weiland	12371	13245
		Sum of bouwland	39952	43562
		Sum of overig	208	621
		Sum of ha_cult	52529	57429
		Sum of ext weiland	601	1804
	190 Zuidwest Drenthe	Sum of weiland	35058	32591
		Sum of bouwland	19984	25925
Sum of overig		3	171	
Sum of ha_cult		55045	58688	
Sum of ext weiland		1357	2098	
03 Drenthe		Sum of weiland	69348	63988
03 Drenthe		Sum of bouwland	90781	87752
03 Drenthe		Sum of overig	219	1048
03 Drenthe		Sum of ha_cult	160345	152789
03 Drenthe		Sum of ext weiland	3084	5338
04 Overijssel	250 Noord Overijssel	Sum of weiland	76078	66928
		Sum of bouwland	24315	27458
		Sum of overig	37	159
		Sum of ha_cult	100431	94543
		Sum of ext weiland	3238	5181

	260 Zuidwest Overijssel	Sum of weiland	19012	20209
		Sum of bouwland	7076	10452
		Sum of overig	2	29
		Sum of ha_cult	26095	30692
		Sum of ext weiland	1149	1329
	270 Twente	Sum of weiland	56213	57057
		Sum of bouwland	28307	30169
		Sum of overig	31	330
		Sum of ha_cult	84551	87556
		Sum of ext weiland	4531	4909
04 Overijssel Sum of weiland			151303	144194
04 Overijssel Sum of bouwland			59698	68079
04 Overijssel Sum of overig			70	518
04 Overijssel Sum of ha_cult			211077	212791
04 Overijssel Sum of ext weiland			8918	11419
05 Flevoland	950 IJsselmeerpolders	Sum of weiland	12680	11505
		Sum of bouwland	80360	79255
		Sum of overig	102	212
		Sum of ha_cult	93140	90972
		Sum of ext weiland	767	971
05 Flevoland Sum of weiland			12680	11505
05 Flevoland Sum of bouwland			80360	79255
05 Flevoland Sum of overig			102	212
05 Flevoland Sum of ha_cult			93140	90972
05 Flevoland Sum of ext weiland			767	971
06 Gelderland	330 Veluwe	Sum of weiland	48824	44336
		Sum of bouwland	14299	16513
		Sum of overig	50	277
		Sum of ha_cult	63172	61128
		Sum of ext weiland	4493	5879
	340 Achterhoek	Sum of weiland	67602	62228

		Sum of bouwland	34281	37225
		Sum of overig	17	223
		Sum of ha_cult	101904	99679
		Sum of ext weiland	4483	3719
	350 Arnhem/Nijmegen	Sum of weiland	27194	27533
		Sum of bouwland	15804	16077
		Sum of overig	277	521
		Sum of ha_cult	43277	44128
		Sum of ext weiland	2878	7187
	360 Zuidwest Gelderland	Sum of weiland	31908	28970
		Sum of bouwland	14182	14464
		Sum of overig	276	464
		Sum of ha_cult	46363	43902
		Sum of ext weiland	3196	3328
06 Gelderland Sum of weiland			175528	163067
06 Gelderland Sum of bouwland			78566	84279
06 Gelderland Sum of overig			620	1485
06 Gelderland Sum of ha_cult			254716	248837
06 Gelderland Sum of ext weiland			15050	20113
07 Utrecht	420 Utrecht	Sum of weiland	61977	58345
		Sum of bouwland	8547	10466
		Sum of overig	217	230
		Sum of ha_cult	70744	69041
		Sum of ext weiland	4042	3981
07 Utrecht Sum of weiland			61977	58345
07 Utrecht Sum of bouwland			8547	10466
07 Utrecht Sum of overig			217	230
07 Utrecht Sum of ha_cult			70744	69041
07 Utrecht Sum of ext weiland			4042	3981
08 Noordholland	480 Kop van Noordholland	Sum of weiland	31172	29774
		Sum of bouwland	41035	43391
		Sum of overig	211	278

	Sum of ha_cult	72415	73445
	Sum of ext weiland	2472	2739
490 Alkmaar en omstreken	Sum of weiland	10319	7939
	Sum of bouwland	3860	4378
	Sum of overig	116	139
	Sum of ha_cult	14295	12458
	Sum of ext weiland	696	885
500 IJmond	Sum of weiland	2169	3171
	Sum of bouwland	669	736
	Sum of overig	41	36
	Sum of ha_cult	2877	3945
	Sum of ext weiland	111	321
510 Agglomeratie Haarlem	Sum of weiland	1208	1325
	Sum of bouwland	325	390
	Sum of overig	3	3
	Sum of ha_cult	1535	1719
	Sum of ext weiland	44	146
520 Zaanstreek	Sum of weiland	3129	2417
	Sum of bouwland	341	477
	Sum of overig	4	25
	Sum of ha_cult	3473	2919
	Sum of ext weiland	120	132
531 Amsterdam	Sum of weiland	1879	1734
	Sum of bouwland	282	225
	Sum of overig	27	14
	Sum of ha_cult	2188	1973
	Sum of ext weiland	199	175
532 Overig Amsterdam	Sum of weiland	21555	21169
	Sum of bouwland	13305	11280
	Sum of overig	608	511
	Sum of ha_cult	35468	32957
	Sum of ext weiland	1722	2329

	540 Het Gooi en Vechtstreek	Sum of weiland	4683	4580
		Sum of bouwland	299	575
		Sum of overig	10	7
		Sum of ha_cult	4994	5161
		Sum of ext weiland	270	567
08 Noordholland	Sum of weiland		76114	72109
08 Noordholland	Sum of bouwland		60116	61452
08 Noordholland	Sum of overig		1020	1013
08 Noordholland	Sum of ha_cult		137245	134577
08 Noordholland	Sum of ext weiland		5634	7294
09 Zuidholland	600 Aggl. Leiden en Bollenstreek	Sum of weiland	5829	5677
		Sum of bouwland	3669	3680
		Sum of overig	335	296
		Sum of ha_cult	9836	9655
		Sum of ext weiland	470	369
	610 Aggl. 'sGravenhage	Sum of weiland	3428	2656
		Sum of bouwland	641	255
		Sum of overig	393	157
		Sum of ha_cult	4461	3068
		Sum of ext weiland	169	218
	620 Delft en Westland	Sum of weiland	5280	4397
		Sum of bouwland	1077	862
		Sum of overig	3616	3294
		Sum of ha_cult	9972	8551
		Sum of ext weiland	529	261
	630 Oost Zuidholland	Sum of weiland	24932	23799
		Sum of bouwland	6880	6955
		Sum of overig	329	328
		Sum of ha_cult	32142	31080
		Sum of ext weiland	1635	1533
	641 Rijnmond	Sum of weiland	5380	4708
		Sum of bouwland	8866	8116

		Sum of overig	368	455
		Sum of ha_cult	14613	13281
		Sum of ext weiland	506	624
	642 Overig Rijnmond	Sum of weiland	9958	10194
		Sum of bouwland	34619	32644
		Sum of overig	993	1107
		Sum of ha_cult	45566	43948
		Sum of ext weiland	1347	1527
	650 Zuidoost Zuidholland	Sum of weiland	26881	23935
		Sum of bouwland	4871	5099
		Sum of overig	89	68
		Sum of ha_cult	31844	29100
		Sum of ext weiland	1544	1182
09 Zuidholland Sum of weiland			81688	75366
09 Zuidholland Sum of bouwland			60623	57611
09 Zuidholland Sum of overig			6123	5705
09 Zuidholland Sum of ha_cult			148434	138683
09 Zuidholland Sum of ext weiland			6200	5714
10 Zeeland	710 Zeeuwsch Vlaanderen	Sum of weiland	4886	5328
		Sum of bouwland	49432	45719
		Sum of overig	5	105
		Sum of ha_cult	54323	51153
		Sum of ext weiland	1125	985
	720 Overig Zeeland	Sum of weiland	8797	9992
		Sum of bouwland	61533	59442
		Sum of overig	62	175
		Sum of ha_cult	70391	69608
		Sum of ext weiland	1390	1764
10 Zeeland Sum of weiland			13683	15320
10 Zeeland Sum of bouwland			110965	105161
10 Zeeland Sum of overig			67	280
10 Zeeland Sum of ha_cult			124714	120761

10 Zeeland Sum of ext weiland			2515	2749
11 Brabant	780 West Noordbrabant	Sum of weiland	25342	20116
		Sum of bouwland	47812	46563
		Sum of overig	448	687
		Sum of ha_cult	73607	67365
		Sum of ext weiland	2160	2443
	790 Midden Noordbrabant	Sum of weiland	27638	25516
		Sum of bouwland	29699	36777
		Sum of overig	141	342
		Sum of ha_cult	57477	62633
		Sum of ext weiland	2571	2749
	801 Stadsgewest 'sHertogenbosch	Sum of weiland	8366	5757
		Sum of bouwland	7133	6019
		Sum of overig	52	54
		Sum of ha_cult	15553	11831
		Sum of ext weiland	806	768
	802 Overig Nooroost Noordbrabant	Sum of weiland	27525	22972
		Sum of bouwland	32324	35028
		Sum of overig	71	182
		Sum of ha_cult	59923	58187
		Sum of ext weiland	2186	2982
810 Zuidoost Noordbrabant	Sum of weiland	28815	24603	
	Sum of bouwland	36199	34708	
	Sum of overig	196	460	
	Sum of ha_cult	65211	59771	
	Sum of ext weiland	2436	2735	
11 Brabant Sum of weiland			117686	98964
11 Brabant Sum of bouwland			153167	159095
11 Brabant Sum of overig			908	1725
11 Brabant Sum of ha_cult			271771	259787
11 Brabant Sum of ext weiland			10159	11677
12 Limburg	870 Noord Limburg	Sum of weiland	13630	11086

		Sum of bouwland	27475	27774
		Sum of overig	698	968
		Sum of ha_cult	41802	39826
		Sum of ext weiland	1521	1756
	880 Midden Limburg	Sum of weiland	11670	10026
		Sum of bouwland	21756	23441
		Sum of overig	46	168
		Sum of ha_cult	33474	33633
		Sum of ext weiland	1398	1761
	890 Zuid Limburg	Sum of weiland	12997	10626
		Sum of bouwland	20722	19250
		Sum of overig	5	40
		Sum of ha_cult	33722	29916
		Sum of ext weiland	1180	1105
12 Limburg	Sum of weiland		38297	31738
12 Limburg	Sum of bouwland		69953	70465
12 Limburg	Sum of overig		749	1176
12 Limburg	Sum of ha_cult		108998	103375
12 Limburg	Sum of ext weiland		4099	4622
Nederland				
Total	Sum of weiland		1050580	983389
Total	Sum of bouwland		910642	926386
Total	Sum of overig		10210	14751
Total	Sum of ha_cult		1971428	1924534
Total	Sum of ext weiland		70947	91330

Bron: CBS Landbouwtelling.

Tabel 4.3 Arbeidskrachten in Nederland, 1975-2004

23-c.	Arbeidskrachten - regelmatig werkzaam - en arbeidsjaareenheden									
	<i>Workers and labour year units</i>									
	1975	1979	1985	1989	1995	2000	2001	2002	2003	2004
1 000 personen										
Gezinsarbeidskrachten 1)										
mannen	186.7	170.7	170.5	164.5	144.7	132.5	126.2	117.2	115.0	109.5
vrouwen	88.4	75.2	75	73.6	70.2	61.9	59.9	61.2	61.6	58.3
totaal	275.1	245.9	245.5	238.1	215	194.4	186.1	178.4	176.6	167.8
Niet-gezinsarbeidskrachten										
mannen	33.4	33.8	36.7	40.9	44.5	57.9	55.5	51.2	50.8	40.3
vrouwen	2.7	4.3	7.1	11.2	16.7	29.9	27.6	28.5	27.8	21.5
totaal	36.1	38.1	43.8	52.1	61.2	87.7	83.1	79.8	78.6	61.8
Totaal arbeidskrachten										
mannen	220.1	204.6	207.2	205.4	189.2	190.4	181.7	168.5	165.7	149.8
vrouwen	91.2	79.5	82.1	84.8	86.9	91.7	87.5	89.7	89.4	79.8
totaal	311.3	284.1	289.3	290.2	276.2	282.1	269.2	258.2	255.2	229.7
1 000 arbeidsjaareenheden										
Gezinsarbeidskrachten 1)										
mannen	165.8	151.3	147.2	136.3	115.9	103.1	97.3	90.4	88.7	83.8
vrouwen	48.3	44.3	43.1	40.1	37.7	35.9	34.5	34.9	32.7	31.9
totaal	214.1	195.5	190.2	176.4	153.6	139	131.8	125.3	121.3	115.8
Niet gezinsarbeidskrachten										
mannen	29.2	31.4	32.1	33.8	37.8	43.1	41.7	37.9	36.4	29.9
vrouwen	1.9	3.1	4.9	7.4	10.6	15.9	14.9	15.4	14.5	11.9
totaal	31.1	34.4	37	41.2	48.4	59.1	56.6	53.4	51	41.8
Totaal arbeidskrachten										
mannen	195.0	182.7	179.3	170.1	153.7	146.2	138.9	128.3	125.1	113.8
vrouwen	50.2	47.4	47.9	47.5	48.3	51.8	49.4	50.3	47.2	43.8

totaal	245.2	229.9	227.2	217.6	202	198	188.4	178.7	172.3	157.6
--------	-------	-------	-------	-------	-----	-----	-------	-------	-------	-------

Bron: CBS Landbouwtelling ■.

N.B.: M.i.v. 1983 zijn uitwonende meewerkende kinderen bij gezinsarbeidskrachten, daarvoor bij niet-gezinsarbeidskrachten geteld.

1) Zie de toelichting aan het begin van dit hoofdstuk.

Tabel 4.4 Bedrijven naar nge-klasse en hoofdbedrijfstype (NEG)

Holdings by dsu-class and main type of holding (DCT)

...nge-klasse	3 tot 12	12 tot 16	16 tot 20	20 tot 24	24 tot 32	32 tot 40	40 tot 50	50 tot 70	70 tot 100	100 tot 150	150 en meer	totaal
Akkerbouwbedrijven												
1990	4117	970	774	607	1077	1027	1290	2415	2282	1203	503	16265
1995	3790	851	689	595	924	789	1003	1873	1992	1407	750	14663
2000	3522	918	670	546	878	717	799	1585	1757	1375	982	13749
2001	3428	831	633	522	867	730	815	1439	1552	1203	891	12911
2002	3408	814	666	521	878	714	771	1395	1500	1183	906	12756
2003	3443	871	677	514	869	708	834	1343	1451	1077	824	12611
2004	3487	871	662	544	873	667	794	1310	1436	1124	859	12627
Tuinbouwbedrijven												
1990	1841	674	651	607	1185	1148	1244	2190	2690	2796	2939	17965
1995	1149	456	448	416	785	741	887	1607	2017	2645	4738	15889
2000	813	330	338	294	603	551	639	1241	1446	1988	5038	13281
2001	703	291	288	274	539	475	579	1027	1320	1785	5036	12317
2002	659	289	259	263	480	435	567	959	1195	1714	4973	11793
2003	594	246	249	241	452	424	522	945	1135	1595	4921	11324
2004	526	260	240	207	444	384	476	912	1077	1471	4748	10745
Blijvende teeltbedrijven												
1990	1188	419	367	350	620	541	512	755	533	289	188	5762
1995	872	304	281	234	453	423	489	726	818	624	526	5750
2000	747	284	242	239	463	371	404	722	692	503	479	5146
2001	721	267	223	234	416	345	436	700	625	465	483	4915
2002	710	248	215	204	378	338	393	698	595	459	523	4761
2003	615	223	222	179	357	293	375	679	630	497	598	4668

2004	573	220	202	178	334	286	365	660	644	492	618	4572
Graasdierbedrijven												
1990	15282	2911	2295	2339	4389	4908	6186	10405	6720	2314	577	58326
1995	13329	2833	2159	1693	2499	2292	2905	6780	9814	7636	2673	54613
2000	11584	2431	1913	1488	2241	1828	2296	5299	8432	6859	2704	47075
2001	11544	2549	1869	1422	2083	1798	2103	4703	7820	7301	2995	46187
2002	11158	2323	1788	1341	2068	1719	2017	4454	7589	6984	2935	44376
2003	10771	2211	1641	1263	2061	1658	2034	4352	7456	6704	2850	43001
2004	10673	2147	1666	1200	1937	1641	1955	4229	7056	6815	2947	42266
Hokdierbedrijven												
1990	2030	670	595	512	1019	1029	1408	2260	1354	607	323	11807
1995	1084	388	401	382	677	631	875	1838	2022	1291	825	10414
2000	391	266	242	229	515	427	533	1195	1643	1567	1374	8382
2001	311	190	196	206	470	344	498	1012	1518	1538	1358	7641
2002	277	160	186	205	402	403	447	985	1433	1428	1272	7198
2003	331	172	206	186	341	331	408	936	1167	987	852	5917
2004	283	163	187	204	328	330	371	898	1179	1049	908	5900
Gewassencombinaties												
1990	608	212	180	162	280	208	210	340	296	206	104	2806
1995	324	143	126	135	223	182	199	294	343	286	229	2484
2000	271	105	87	77	147	163	151	250	248	295	301	2095
2001	209	93	88	77	157	137	141	221	250	241	275	1889
2002	189	81	80	68	154	135	148	221	270	240	333	1919
2003	185	63	90	73	121	128	145	204	259	243	328	1839
2004	166	71	67	61	130	122	114	205	213	241	310	1700
Veeteeltcombinaties												
1990	1207	401	312	275	481	509	697	1062	752	339	122	6157
1995	663	317	226	212	350	284	303	613	716	561	316	4561
2000	220	154	153	142	244	195	197	403	503	513	385	3109
2001	183	133	115	106	238	193	186	303	400	473	376	2706
2002	163	120	120	113	199	166	161	270	401	460	360	2533

2003	196	128	100	131	177	133	117	210	274	297	225	1988
2004	192	130	107	121	138	108	139	189	265	311	260	1960
Gewassen-/veeteeltcombinaties												
1990	2148	487	328	254	417	342	380	627	479	251	102	5815
1995	1603	405	296	232	321	237	223	399	473	372	267	4828
2000	1417	367	241	230	355	240	188	320	400	423	465	4646
2001	1305	328	272	212	311	229	179	303	320	373	385	4217
2002	1234	310	239	195	304	221	222	298	353	418	450	4244
2003	1196	348	248	237	325	248	196	302	312	361	380	4153
2004	1195	344	273	240	317	232	200	290	305	339	380	4115
Totaal												
1990	28421	6744	5502	5106	9468	9712	11927	20054	15106	8005	4858	124903
1995	22814	5697	4626	3899	6232	5579	6884	14130	18195	14822	10324	113202
2000	18965	4855	3886	3245	5446	4492	5207	11015	15121	13523	11728	97483
2001	18404	4682	3684	3053	5081	4251	4937	9708	13805	13379	11799	92783
2002	17798	4345	3553	2910	4863	4131	4726	9280	13336	12886	11752	89580
2003	17331	4262	3433	2824	4703	3923	4631	8971	12684	11761	10978	85501
2004	17095	4206	3404	2755	4501	3770	4414	8693	12175	11842	11030	83885

Bron: CBS Landbouwtelling ■.

Tabel

4.5

Bedrijven naar bedrijfsgrootte (ha) en hoofdbedrijfstype (NEG)

Holdings by size (ha) and main type of holding (DCT)

bedrijven met ... ha cultuurgrond										totaal
0	0,01-<1	1-<5	5-<10	10-<20	20-<30	30-<50	50-<100	100 e.m.	bedrij-	ven

Akkerbouwbedrijven

1990	-	-	1779	2430	2688	2311	3773	2791	493	16265
1995	-	2	1516	2348	2529	1914	3110	2695	549	14663
2000	-	-	1278	2243	2545	1751	2692	2565	675	13749
2001	-	-	1120	2032	2411	1656	2465	2515	712	12911
2002	-	-	1181	1966	2444	1573	2372	2498	722	12756
2003	-	2	1064	1970	2474	1554	2304	2479	764	12611
2004			1024	2039	2498	1537	2253	2483	793	12627

Tuinbouwbedrijven

1990	415	5860	8653	1677	979	226	114	39	2	17965
1995	356	4822	7805	1448	906	315	159	72	6	15889
2000	310	3459	6612	1249	887	343	265	128	28	13281
2001	298	3077	6159	1198	823	324	257	146	35	12317
2002	296	3169	5619	1089	803	365	247	171	34	11793
2003	280	2945	5333	1079	812	362	275	188	50	11324
2004	245	2743	5027	1098	749	372	273	193	45	10745

Blijvende teeltbedrijven

1990	-	1168	2475	1018	833	172	77	18	1	5762
1995	-	1079	2456	999	897	202	82	32	3	5750
2000	-	834	2179	928	847	220	100	32	6	5146
2001	-	806	2066	849	823	211	116	38	6	4915
2002	2	816	1953	851	754	233	105	38	9	4761
2003	-	770	1924	827	778	218	97	43	11	4668
2004		738	1852	811	778	221	112	48	12	4572

Graasdierbedrijven

1990	537	611	8128	10030	15245	12362	9238	2046	129	58326
1995	428	660	9079	8633	11902	10842	10096	2785	188	54613
2000	588	646	7750	6883	8485	8247	10343	3795	338	47075
2001	715	629	7825	6544	8063	7536	10356	4132	387	46187
2002	770	611	7443	6164	7095	6857	10379	4605	452	44376
2003	753	674	7238	5719	6673	6465	10171	4808	500	43001
2004	860	635	7192	5596	6401	6036	9978	5025	543	42266

Hokdierbedrijven

1990	1737	2050	4626	2081	1154	128	29	2	-	11807
1995	1257	1594	4146	1918	1238	204	47	10	-	10414
2000	851	962	3268	1602	1272	297	107	23	-	8382
2001	753	823	2863	1506	1224	319	119	33	1	7641
2002	715	820	2625	1361	1190	329	119	38	1	7198
2003	650	700	2165	1073	968	260	79	21	1	5917
2004	613	690	2159	1112	929	262	108	27		5900

Gewassencombinaties

1990	-	184	660	577	636	362	272	100	15	2806
1995	-	152	500	423	526	350	333	166	34	2484
2000	-	113	407	306	417	300	284	220	48	2095
2001	-	85	356	266	385	250	285	212	50	1889
2002	-	97	299	245	391	270	322	221	74	1919
2003	-	101	252	235	366	271	305	238	71	1839
2004		87	259	208	325	239	289	226	67	1700

Veeteeltcombinaties

1990	24	116	1296	1580	2247	604	239	46	5	6157
1995	20	103	851	1139	1545	555	278	60	10	4561
2000	20	45	362	615	1056	530	359	109	13	3109
2001	25	30	299	499	890	476	360	112	15	2706
2002	19	29	248	441	755	475	388	159	19	2533
2003	16	30	255	382	584	316	264	126	15	1988
2004	10	19	255	368	548	339	275	133	13	1960

Gewassen-/veeteeltcombinaties

1990	1	57	1043	1503	1446	794	648	287	36	5815
1995	-	41	850	1142	1165	615	615	323	77	4828
2000	-	27	680	993	1083	637	650	453	123	4646
2001	1	24	601	903	974	580	602	400	132	4217
2002	1	31	554	852	941	589	667	474	135	4244
2003	-	31	523	858	961	583	638	432	127	4153

2004	27	536	837	966	574	593	444	138	4115
------	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

Totaal

1990	2714	10046	28660	20896	25228	16959	14390	5329	681	124903
1995	2061	8453	27203	18050	20708	14997	14720	6143	867	113202
2000	1769	6086	22536	14819	16592	12325	14800	7325	1231	97483
2001	1792	5474	21289	13797	15593	11352	14560	7588	1338	92783
2002	1803	5573	19922	12969	14373	10691	14599	8204	1446	89580
2003	1699	5253	18754	12143	13616	10029	14133	8335	1539	85501
2004	1728	4939	18304	12069	13194	9580	13881	8579	1611	83885

Bron: CBS Landbouwtelling ■.

Tabel 4.6 Agrarische bedrijven naar bedrijfsgrootte (ha), totaal en naar hoofdberoep 1)
Holdings by size (ha) and by main occupation

	bedrijven met ... ha cultuurgrond									bedrij- ven totaal	opper- vlakte totaal
	0	0.01 tot 1	1 tot 5	5 tot 10	10 tot 20	20 tot 30	30 tot 50	50 tot 100	100 en meer		
Alle bedrijven (aantal)											
1975	4264	14529	35814	30677	43995	19244	10860	2860	351	162594	2081964
1980	3834	12200	30955	26101	37259	18783	12015	3469	378	144994	2020237
1985	3650	11410	29216	22937	32179	18448	13455	4139	465	135899	2019023
1990	2714	10046	28660	20896	25228	16959	14390	5329	681	124903	2005608
1991	2797	9838	28546	20208	24058	16456	14474	5505	724	122606	1990856
1992	2727	9853	28875	19478	23053	16006	14458	5707	779	120936	1985513
1993	2446	9411	29190	19302	22383	15810	14493	5877	812	119724	1987651
1994	2191	8921	27955	18723	21598	15361	14660	5947	828	116184	1971431
1995	2061	8453	27203	18050	20708	14997	14720	6143	867	113202	1964747

1996	1951	8081	26483	17515	19988	14637	14735	6345	932	110667	1981688
1997	1829	7567	25403	17241	19233	14268	14843	6555	980	107919	1965121
1998	1691	7010	24588	16488	18443	13696	15038	6861	1058	104873	1972758
1999	1585	6515	23830	15783	17481	13093	15054	7084	1120	101545	1966951
2000	1769	6086	22536	14819	16592	12325	14800	7325	1231	97483	1955527
2001	1792	5474	21289	13797	15593	11352	14560	7588	1338	92783	1930924
2002	1803	5573	19922	12969	14373	10691	14599	8204	1446	89580	1949445
2003	1699	5253	18754	12143	13616	10029	14133	8335	1539	85501	1923083
2004	1728	4939	18304	12069	13194	9580	13881	8579	1611	83885	1928112

Hoofdberoep agrariër (aantal bedrijven) 1)

ha

1996	1425	6524	19950	13491	17657	13870	14204	6125	861	94107	1820895
1997	1425	6186	19714	13636	17102	13616	14365	6372	921	93337	1836501
1998	1294	5829	19286	13096	16354	13070	14579	6652	1002	91162	1848481
1999	1262	5474	18790	12532	15429	12488	14546	6858	1054	88433	1839407
2000	1431	5111	18004	11820	14613	11691	14337	7107	1159	85273	1832996
2001	1489	4612	17076	10971	13688	10726	14126	7368	1265	81321	1814247
2002	1462	4722	15931	10289	12571	10141	14193	7998	1385	78692	1841172
2003	1369	4514	14889	9627	11811	9482	13726	8086	1471	74975	1810928
2004	1382	4243	14566	9475	11463	9017	13464	8339	1532	73481	1811723

Specificatie 2004

naar hoofdbedrijfstype

1	-	-	672	1411	1869	1308	2088	2371	755	10474	440076
2	240	2552	4782	1045	724	365	267	182	45	10202	67731
3	-	608	1575	748	745	212	107	45	11	4051	33553
4	627	431	4927	4167	5609	5801	9788	4938	513	36801	1047563
5	507	546	1858	1044	899	253	108	27	-	5242	36625
6	-	73	214	166	292	226	272	221	65	1529	47439
7	8	12	165	297	506	333	270	131	12	1734	38528
8	-	21	373	597	819	519	564	424	131	3448	100213

Bron: CBS Landbouwelling ■.

N.B.: voor de betekenis van de bedrijfstype no's zie tabel 21-a.

1) LEI-bewerking. Incl. rustend agrariers.

Tabel 4.7 **Arbeidskrachten voor land- en tuinbouwwerkzaamheden per provincie, regelmatig werkzaam, 2004**
Labour force in agriculture and horticulture, regularly active, 2004

	gezinsarbeidskrachten 1)		niet-gezinsarbeidskrachten		totaal arbeidskrachten	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Groningen	5176	2589	862	279	6038	2868
Friesland	8885	4367	1412	314	10297	4681
Drenthe	5617	2914	1341	555	6958	3469
Overijssel	13669	7531	1702	580	15371	8111
Flevoland	2982	1692	1293	526	4275	2218
Gelderland	18256	9818	4201	2225	22457	12043
Utrecht	4294	2271	989	361	5283	2632
Noord-Holland	8235	4070	5773	3020	14008	7090
Zuid-Holland	12168	6056	11669	5662	23837	11718
Zeeland	4800	2316	927	370	5727	2686
Noord-Brabant	18118	10419	6699	4469	24817	14888
Limburg	7312	4269	3454	3151	10766	7420
Totaal Nederland	109512	58312	40322	21512	149834	79824

Bron: CBS Landbouwtelling ■.

Indicator 5	Forestry structure This indicator consists in 3 sub-indicators: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Area of forest available for wood supply (FAWS) ▪ Ownership (% area of FAWS under "eligible" ownership) ▪ Average size of private holding (FOWL)
-------------	---

Forest available for wood supply (FAWS) is defined as “Forest where any legal, economic, or specific environmental restrictions do not have a significant impact on the supply of wood, which includes: areas where, although there are no such restrictions, harvesting is not taking place, for example areas included in long-term utilization plans or intentions”.

FRA 2005 Categories / Designated function	Area (1000 hectares)					
	Primary function			Total area with function		
	1990	2000	2005	1990	2000	2005
Forest						
Production	31	4	4	203	274	279
Protection of soil and water	0	0	0	0	0	0
Conservation of biodiversity	19	90	90	206	296	301
Social services	9			216	296	301
Multiple purpose	280	266	271	not appl.	not appl.	not appl.
No or unknown function	6			not appl.	not appl.	not appl.
Total - Forest	345	360	365	not appl.	not appl.	not appl.

FRA 2005 Categories	Area (1000 hectares)			
	Forest		Other wooded land	
	1990	2000	1990	2000
Private ownership	169	181	0	0
Public ownership	176	179	0	0
Unknown	0	0	0	0
TOTAL	345	360	0	0

Indicator 6	Forest productivity Average net annual volume increment (FAWS)(measured as 1000m ³ overbark / year / ha of FAWS)
-------------	---

FRA 2005 Categories	Volume (million cubic meters over bark)					
	Forest			Other wooded land		
	1990	2000	2005	1990	2000	2005
Growing stock	52	61	65	0	0	0
Commercial growing stock	42	49	52	0	0	0

- The growing stock, growth and removal survey (Houtoogststatistiek en prognose oogstbaar hout, HOSP) was a monitoring system of about 3000 permanent plots, which covered about 310,000 ha of the 350,000 ha of forest in the Netherlands. No monitoring plots are established on about 40,000 ha of forest that meets the FAO definition in this enquiry, but that has another type of land use, e.g. campsites, living areas, parking places, zoological gardens. Changes in this area of 40,000 ha cannot be estimated based on the HOSP monitoring system. In order to be able to give an indication for the growing stock in this area the report of Daamen (2002) is used. According to Daamen the average growing stock per hectare over the area (40,000 ha) that is not included in HOSP should be estimated as 87 m³ ha⁻¹. This value of 87 m³ ha⁻¹ is also used to calculate the growing stock for the area (65,000 ha) that was not in the 2000 survey (MFV).
- 80% of the total growing stock in the Netherlands is available for wood production and is for this reason considered as the commercial growing stock.

Indicator 7	Land use, 2000 % area in agricultural / forest / natural / artificial classes
-------------	--

Tabel 7.1 Bodemgebruik in Nederland en provincies

	1981	1985	1989	1993	1996	1996 1)	2000 1)
	km ²						
Landbouwgrond 2)	24133	23974	23991	23755	23508	23604	23260
Bossen	2955	3003	3098	3108	3233	3441	3501
Bebouwde grond	2836	2950	2970	3093	3201	3048	3183
Verkeer	1289	1328	1306	1331	1340	1125	1130
Recreatie	710	782	761	809	827	862	889
Natuurlijk terrein	1560	1497	1407	1409	1379	1343	1333
Bouwterreinen	326	254	215	237	235	217	327
Overige gronden	119	133	134	137	150	160	159
Water 3)	3376	3414	5977	7148	7653	7726	7745
Totaal	37305	37334	39858	41028	41526	41526	41528

Bodemgebruik per provincie

Land utilization by province (end)

	Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Flevoland	Gelderland
	ha					
Specificatie 2000 1)						
Landbouwgrond 2)	192296	264947	194703	243627	102842	308122
w.o. glastuinbouw	98	94	367	102	261	671

Totaal bebouwd	14552	15309	13175	22751	6755	41603
w.o. woongebied	10437	11283	9703	15781	4672	28937
w.o. bedrijfsterrein	2932	2809	2068	4948	1451	7809
Semi-bebouwd	3757	2627	2116	2716	2674	4214
Verkeer	6377	8731	6769	10135	3434	15630
Recreatie	3627	4607	4420	6228	3775	12118
Bos	6924	11766	33034	36026	17662	95465
Droog natuurlijk terrein	2309	14962	6565	3521	487	19003
Nat natuurlijk terrein	3758	11978	3418	7668	4301	1351
Binnenwater	6694	65054	3838	9413	99300	16145
Buitenwater	56499	174107	0	0	0	0
Totaal	296793	574088	268038	342085	241230	513651

	Utrecht	Noord-Holland	Zuid-Holland	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg
ha						
Landbouwgrond 2)	83272	164401	178300	141500	316958	135082
w.o. glastuinbouw	251	1752	9214	124	1135	912
Totaal bebouwd	20181	41262	50450	9918	55450	26925
w.o. woongebied	14198	29382	33483	6619	37713	18932
w.o. bedrijfsterrein	3209	7957	12474	2602	12172	5513
Semi-bebouwd	1935	6173	8583	3871	6118	3789
Verkeer	5115	11252	13086	7412	17057	8042
Recreatie	4997	12272	14597	3957	12066	6215
Bos	18705	13172	8171	3628	73183	32390
Droog natuurlijk terrein	1235	13797	9091	3621	6550	2116
Nat natuurlijk terrein	719	3219	3479	4895	4548	746
Binnenwater	7785	71655	41659	14034	16246	5617
Buitenwater	0	68707	17159	100561	0	0
Totaal	143944	405910	344575	293397	508176	220922

Bron: CBS Bodemstatistiek ■.

- 1) Cijfers volgens vernieuwde methodiek van inventariseren; in verband daarmee niet goed vergelijkbaar met de cijfers van voorgaande jaren.
- 2) Omvat de oppervlakte cultuurgrond uit de Landbouwtelling, tuinen voor eigen gebruik, cultuurgrond van niet-telplichtigen, verspreide bebouwing, water smaller dan 6 meter enz.
- 3) I.v.m. gemeentelijke indeling van Waddenzee, Noordzee en IJsselmeer is de oppervlakte water vanaf 1989 aanzienlijk groter

dan voordien.

Tabel 7.2 Land use in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2004

	2000			
	bebouwd	bos en natuur	recreatie	landbouw
Oost-Groningen	5.8	5.6	1.6	83.0
Delfzijl en omgeving	5.9	2.1	1.3	85.2
Overig Groningen	6.5	6.3	1.6	81.0
Noord-Friesland	4.7	14.5	1.4	75.8
Zuidwest-Friesland	4.1	4.3	1.5	86.3
Zuidoost-Friesland	4.6	11.1	1.2	79.4
Noord-Drenthe	5.0	17.0	1.8	72.9
Zuidoost-Drenthe	5.5	12.2	1.6	76.5
Zuidwest-Drenthe	4.3	20.4	1.6	70.4
Noord-Overijssel	4.8	13.5	1.6	75.9
Zuidwest-Overijssel	6.8	13.4	1.8	74.1
Twente	9.0	15.1	2.1	69.7
Veluwe	7.6	42.7	2.5	44.1
Achterhoek	5.6	11.6	1.6	77.9
Arnhem/Nijmegen	15.1	18.3	4.0	56.5
Zuidwest-Gelderland	7.2	4.1	1.9	80.7
Flevoland	4.8	15.8	2.7	72.4
Utrecht	14.8	15.2	3.7	61.1
Kop van Noord-Holland	6.7	6.8	2.5	80.2
Alkmaar en omgeving	15.4	16.3	3.4	59.6

IJmond	25.1	30.1	8.9	28.9
Agglomeratie Haarlem	25.6	43.9	8.1	16.9
Zaanstreek	21.3	4.7	4.6	61.0
Groot-Amsterdam	21.8	3.4	6.8	56.6
Het Gooi en Vechtstreek	25.0	28.3	5.1	35.2
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	23.3	12.3	6.5	51.7
Agglomeratie 's -Gravenhage	35.5	16.7	12.6	23.0
Delft en Westland	17.2	4.3	3.8	66.0
Oost-Zuid-Holland	9.7	2.0	2.6	81.7
Groot-Rijnmond	18.4	8.1	5.5	58.6
Zuidoost Zuid-Holland	13.2	5.0	3.1	72.0
Zeeuwsch-Vlaanderen	4.7	5.8	1.5	83.2
Overig Zeeland	6.1	7.3	2.7	75.0
West-Noord-Brabant	11.6	12.7	2.0	67.7
Midden-Noord-Brabant	10.7	16.5	2.8	65.2
Noordoost-Noord-Brabant	10.5	11.9	2.4	70.4
Zuidoost-Noord-Brabant	12.0	26.1	2.6	55.0
Noord-Limburg	8.0	20.5	2.3	64.2
Midden-Limburg	9.5	19.0	2.0	64.1
Zuid-Limburg	20.7	8.5	4.4	58.7

Bron: Eurostat, database (website).

Indicator 8	LFA % UAA in non LFA / LFA mountain / other LFA / LFA with specific handicaps
-------------	--

Het totale areaal LFA in Nederland (stand van zaken 2004) is 225.001 ha. Dit valt allemaal onder LFA met specifieke handicaps.

Tabel 8.1 LFA in Nederland, 2004

	ha	Als % UAA
LFA met specifieke handicaps	225001	11.7
Niet-LFA	1699524	88.3
Totaal UAA	1924525	100.0

Bron: UAA uit Landbouwcijfers 2005.

Indicator 9	Areas of extensive agriculture <ul style="list-style-type: none"> • % Utilised Agricultural Area for extensive arable crops • % Utilised Agricultural Area for extensive grazing
-------------	--

This indicator provides useful information on the agro-economic context in which the policy is implemented. It reflects more the natural conditions rather than the actual current intensity of production.

Extensive agriculture is defined as :

- For area under arable crops production (except forage crops), when the regional yield for cereals (excluding rice) is less than 60% of the EU-27 average,
- For grazing livestock production (cattle, sheep & goats), when the stocking density does not exceed 1 Livestock Unit per hectare of forage area (forage crops, permanent pastures and meadows).

Vermoedelijk hebben we in Nederland geen 'Utilised Agricultural Area for extensive arable crops' volgens bovenstaande definitie.

Extensief graslandgebruik vindt vermoedelijk plaats in de buitendijkse gebieden en in natuurgebieden. Volgens de CBS, Landbouwtelling 2005 hebben we bijna 115.000 ha extensief weiland, wat overeenkomt met zo'n 6% van het landbouwareaal.

Indicator 10	Natura 2000 area This indicator consists in 3 sub-indicators: <ul style="list-style-type: none"> ▪ % of territory under Natura 2000 ▪ % UAA under Natura 2000 ▪ % forest area under Natura 2000
--------------	---

Tabel 10.1 Protected areas for biodiversity: Habitats and Birds Directives (% of total area)

	Habitats Directive		Birds Directives	
	2002	2003	2002	2003
EU 15	12.3	12.5	5.5	7.5
Nederland	8.2	9.5	1.6	1.6

Bron: Eurostat, Newcronos.

Volgens de Natuurbalans 2005 (MNP, 2005: 56) zijn er sinds 2004 geen nieuwe aanwijzingen of aanmeldingen van nieuwe gebieden geweest onder de Vogel- en Habitat-richtlijn.

% UAA under Natura 2000

Area of Annex I agricultural habitat types in pSCIs and SCIs: The 33 habitat types from Annex I of the Habitats Directive that depend on a continuation of extensive farming practices are listed below. These habitats are typically open semi-natural habitats such as grasslands, or species rich hay and *Molinia* meadows, or heaths and fens. Without management these habitat types will lose most of their typical species composition via the invasion of shrubs and tree species. We assume that the ha covered with these habitats (22606 ha) are those Natura 2000 areas which coincide with agricultural area (UAA). For the Netherlands, this would imply that approximately 1% of UAA (about 2 million ha) is covered with Natura 2000 areas.

Tabel 10.2 Extent of Annex I targeted agricultural habitats and of broad agricultural habitat types in EU-15 Member States (geen aanduiding van jaar)

Member State	Total terrestrial area of pSCIs and SCIs (ha)	Member State Area (km²)	Proportion of MS terrestrial surface covered by pSCIs and SCIs (%)	Area of Annex I agricultural habitat types in pSCIs and SCIs (ha)	% of Annex I agricultural habitat types in pSCIs and SCIs (%)
EU-15	39748837	3205980	12	6956547	18
NL	395497	41526	10	22606	6

Source: EEA, Irena, Fact sheet 4.

Andere schattingen wijzen uit dat slechts 35000 ha van het Nederlandse landbouwareaal onder de Habitat en Vogelrichtlijn valt (Esch, J. van, N. Hazendonk, H. van den Ancker en B. Looise (2003), Natuurlijke handicaps in gebieden waar landbouw gewenst is; Schetsen van de 'tweede laag' locaties Ede, Rapport EC-LNV nr 2003/23, p. 16). IN dat geval gaat het om 1,5 à 2% van het Nederlandse landbouwareaal.

We have no information on the % forest area under Natura 2000.

Indicator 11	Biodiversity: Protected forest % FOWL protected to conserve biodiversity, landscapes and specific natural elements (MCPFE 4.9, classes 1.1, 1.2, 1.3 & 2) (FOWL = Forest and Other Wooded Land)
--------------	---

24,7% van het bos wordt aangemerkt als 'nature conservation primary function'
Bron: FRA 2005

Indicator 12	Development of forest area Average annual increase of forest and other wooded land areas
--------------	---

	bos		droog natuurlijk terrein		nat natuurlijk terrein	
	1996	2000	1996	2000	1996	2000
Groningen	6090	6924	2293	2309	3768	3758
Friesland	11596	11766	14805	14962	11923	11978
Drente	31819	33034	6787	6565	3539	3418
Overijssel	35741	36026	3501	3521	7676	7668
Flevoland	17419	17662	384	487	4285	4301
Gelderland	94214	95465	19570	19003	1386	1351
Utrecht	18601	18705	1251	1235	772	719
Noord Holland	13018	13172	13510	13797	3241	3219
Zuid Holland	7746	8171	9056	9091	3527	3479
Zeeland	3457	3628	3449	3621	5054	4895
Noord Brabant	72221	73183	6695	6550	4837	4548
Limburg	32158	32390	2270	2116	738	746
Nederland	344080	350126	83571	83257	50746	50080

Indicator 13	Forest ecosystem health This indicator is further broken down according to the species groups: - % Defoliation, all trees - % Defoliation, coniferous trees - % Defoliation, broadleaved trees
--------------	--

Er zijn de afgelopen 5 jaar geen significante verstoringen van invloed op het boscysteem gesignaleerd.

Indicator 14	Water quality % territory designated as Nitrate Vulnerable Zone
--------------	--

100%

Indicator 15	Water use % irrigated UAA
--------------	------------------------------

Irrigated area is defined as the area of irrigated crops, i.e. the area of crops which have actually been irrigated at least once during the 12 months prior to the survey date. Crops under glass and kitchen gardens, which are almost always irrigated, should not be included.

Indicator 16	Protective forests concerning primarily water and soil FOWL area managed primarily for soil & water protection (MCPFE 5.1 class 3.1) (FOWL = Forest and Other Wooded Land)
--------------	--

Deze categorie wordt in Nederland niet onderscheiden. Er zijn wel bossen in waterwingebieden, maar het beleid daarvoor is niet anders dan voor andere bossen.

Indicator 17	Population density (inhabitants/km ²)
--------------	---

Tabel 17.1 Inhabitants/km2 in the provinces of the Netherlands, 1995-2005

	1995	2005
Groningen	238	246
Friesland	181.0	192
Drente	172	183
Overijssel	315	333.0
Gelderland	373	396
Flevoland	184	258
Utrecht	784	845
Noord Holland	926	973
Zuid Holland	1163	1227
Zeeland	204	213
Noord Brabant	461	490
Limburg	521	529
Nederland	455	483

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 17.2 Inhabitants/km2 in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2005

	1995	2005
intermediate rural regions ¹⁾	194.0	212
predominantly urban regions ²⁾	590.0	623
Nederland	455	483

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 17.3 Inhabitants/km2 in the NUTS3 regions of the Netherlands, 1995-2005

	1995	2005
Oost-Groningen	181	184
Delfzijl en omgeving	202	194
Overig Groningen	285	299
Noord-Friesland	195	203
Zuidwest-Friesland	160	174
Zuidoost-Friesland	172	186
Noord-Drenthe	182	177
Zuidoost-Drenthe	191	188
Zuidwest-Drenthe	146	185
Noord-Overijssel	219	241
Zuidwest-Overijssel	333	360
Twente	411	414
Veluwe	334	352
Achterhoek	242	260
Arnhem/Nijmegen	717	768

Zuidwest-Gelderland	301	333
Flevoland	184	258
Utrecht	784	845
Kop van Noord-Holland	317	336
Alkmaar en omgeving	766	840
IJmond	1185	1179
Agglomeratie Haarlem	1600	174
Zaanstreek	1308	1377
Groot-Amsterdam	1580	1681
Het Gooi en Vechtstreek	1281	1229
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	1561	1620
Agglomeratie 's -Gravenhage	3136	3062
Delft en Westland	1193	1394
Oost-Zuid-Holland	632	644
Groot-Rijnmond	1101	1146
Zuidoost Zuid-Holland	770	824
Zeeuwsch-Vlaanderen	146	147
Overig Zeeland	245	258
West-Noord-Brabant	452	497
Midden-Noord-Brabant	451	500
Noordoost-Noord-Brabant	438	463
Zuidoost-Noord-Brabant	498	504
Noord-Limburg	319	333
Midden-Limburg	332	352
Zuid-Limburg	951	957
Nederland	455	483

Bron: Eurostat, database (website).

Indicator 18	Age structure <ul style="list-style-type: none"> • Share of people aged 0-14 years old • Share of people aged 15-64 years old • Share of people aged 65 years old and over
--------------	---

Tabel 18.1 Age structure in the provinces of the Netherlands, 1995-2005

	1995			2005		
	0-14 years	15-64 years	65 y.o	0-14 years	15-64 years	65 y.o
Groningen	16.7	68.9	14.4	16.8	68.7	14.6
Friesland	19.3	66.6	14.1	18.9	66.2	14.9
Drente	18.5	67.0	14.5	18.5	65.4	16.1
Overijssel	19.4	67.5	13.1	19.4	66.5	14.1
Gelderland	18.7	68.2	13.1	19.0	66.9	14.2
Flevoland	24.7	66.2	9.0	23.0	68.3	8.7
Utrecht	18.8	68.9	12.3	19.2	68.2	12.6
Noord Holland	17.4	69.2	13.5	18.0	68.4	13.6
Zuid Holland	18.5	67.8	13.7	18.4	67.7	13.9
Zeeland	18.5	65.5	16.0	18.3	64.9	16.9
Noord Brabant	18.5	69.8	11.7	18.4	67.7	13.9
Limburg	17.3	69.4	13.3	16.6	67.5	15.9
Nederland	18.4	68.4	13.2	18.5	67.5	14.0

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 18.2 Age structure in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2005

	1995			2005		
	0-14 years	15-64 years	65 y.o	0-14 years	15-64 years	65 y.o
intermediate rural regions ¹⁾	19.0	67.0	14.0	18.8	66.7	14.4
predominantly urban regions ²⁾	18.3	68.6	13.1	18.4	67.6	14.0
Nederland	18.4	68.4	13.2	18.5	67.5	14.0

Source: Eurostat, database (website).

Tabel 18.3 Age structure in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1995-2005

	1995			2005		
	0-14 years	15-64 years	65 y.o	0-14 years	15-64 years	65 y.o
Oost-Groningen	17.0	66.7	16.3	17.1	65.9	17.0
Delfzijl en omgeving	18.3	66.9	14.8	17.5	65.7	16.8
Overig Groningen	16.3	70.2	13.5	16.5	70.3	13.2
Noord-Friesland	19.3	67.0	13.7	18.7	67.1	14.2
Zuidwest-Friesland	20.1	66.0	13.9	19.7	65.3	15.0
Zuidoost-Friesland	19.1	66.2	14.7	18.9	65.3	15.9
Noord-Drenthe	18.5	67.0	14.6	18.9	64.9	16.2
Zuidoost-Drenthe	18.0	68.0	14.0	18.0	66.0	16.0
Zuidwest-Drenthe	19.0	66.0	14.9	18.5	65.3	16.2
Noord-Overijssel	20.8	66.5	12.6	20.4	66.3	13.3
Zuidwest-Overijssel	18.5	67.4	14.1	19.2	66.7	14.1
Twente	18.8	68.0	13.1	19.0	66.5	14.5
Veluwe	20.0	67.0	13.0	19.5	66.1	14.3

Achterhoek	18.2	67.3	14.5	18.8	65.5	15.7
Arnhem/Nijmegen	17.3	69.8	12.9	17.8	68.3	13.9
Zuidwest-Gelderland	20.5	67.9	11.6	21.1	66.8	12.1
Flevoland	24.7	66.2	9.0	23.0	68.3	8.7
Utrecht	18.8	68.9	12.3	19.2	68.2	12.6
Kop van Noord-Holland	20.0	69.0	11.0	19.4	68.0	12.6
Alkmaar en omgeving	19.2	69.0	11.8	18.6	67.9	13.6
IJmond	17.8	67.3	14.9	19.0	64.7	16.3
Agglomeratie Haarlem	15.6	66.9	17.6	17.0	66.2	16.9
Zaanstreek	17.6	69.1	13.3	18.6	67.3	14.1
Groot-Amsterdam	16.5	70.5	12.9	17.3	70.5	12.1
Het Gooi en Vechtstreek	17.1	66.4	16.5	18.0	64.8	17.2
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	18.9	69.0	12.2	18.4	68.1	13.5
Agglomeratie 's -Gravenhage	17.0	66.5	16.5	17.8	67.9	14.3
Delft en Westland	18.8	69.5	11.8	17.9	68.9	13.2
Oost-Zuid-Holland	20.8	68.8	10.4	20.1	67.4	12.6
Groot-Rijnmond	18.1	67.8	14.1	18.0	67.9	14.2
Zuidoost Zuid-Holland	19.8	67.3	12.9	19.6	66.1	14.2
Zeeuwsch-Vlaanderen	17.0	66.0	17.0	17.0	64.7	18.3
Overig Zeeland	19.1	65.3	15.6	18.8	64.9	16.3
West-Noord-Brabant	17.8	69.3	12.8	17.8	67.7	14.5
Midden-Noord-Brabant	18.8	69.7	11.5	18.3	68.4	13.4
Noordoost-Noord-Brabant	19.2	69.8	11.0	19.2	67.5	13.4
Zuidoost-Noord-Brabant	18.2	70.2	11.6	18.2	67.5	14.2
Noord-Limburg	18.9	69.5	11.5	18.5	67.3	14.2
Midden-Limburg	17.9	69.6	12.5	17.2	67.4	15.4

Zuid-Limburg	16.4	69.3	14.3	15.5	67.6	17.0
Nederland	18.4	68.4	13.2	18.5	67.5	14.0

Bron: Eurostat, database (website).

Indicator 19	Structure of the Economy (sectoral composition of GDP) <ul style="list-style-type: none"> • Share of GVA in primary sector • Share of GVA in secondary sector • Share of GVA in tertiary sector
--------------	---

Tabel 19.1 Structure of economy in the provinces of the Netherlands, 1995-2002

	1995			2002		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
Groningen	2.8	46.6	50.6	2.0	42.6	55.4
Friesland	8.4	30.9	60.8	5.9	30.0	64.1
Drente	5.9	35.3	58.7	4.4	29.9	65.7
Overijssel	4.7	32.4	62.9	2.8	29.7	67.5
Gelderland	3.6	28.7	67.6	2.4	26.2	71.4
Flevoland	10.2	17.0	72.8	6.4	16.2	77.3
Utrecht	1.5	17.4	81.1	0.9	15.9	83.2
Noord Holland	2.0	19.2	78.7	1.5	16.3	82.3
Zuid Holland	3.9	22.6	73.4	3.1	20.6	76.3
Zeeland	5.2	38.2	56.5	4.3	32.6	63.1
Noord Brabant	3.4	35.0	61.6	2.1	31.4	66.5
Limburg	3.6	35.8	60.6	2.6	29.6	67.8
Nederland	3.5	27.8	68.6	2.5	24.9	72.6

Source: Eurostat, database (website).

Tabel 19.2 Structure of economy in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1995-2002

	1995			2002		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
intermediate rural regions ¹⁾	5.8	36.5	57.7	4.2	32.6	63.1
predominantly urban regions ²⁾	3.2	26.5	70.3	2.2	23.8	74.0
Nederland	3.5	27.8	68.6	2.5	24.9	72.6

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 19.3 Structure of economy in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1995-2002

	1995			2002		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
Oost-Groningen	5.0	34.1	60.9	3.4	32.4	64.2
Delfzijl en omgeving	4.0	41.8	54.2	3.9	40.7	55.4
Overig Groningen	2.2	49.3	48.4	1.6	44.6	53.9
Noord-Friesland	7.1	31.4	61.6	5.2	29.5	65.4
Zuidwest-Friesland	12.1	26.0	61.8	8.6	26.9	64.5
Zuidoost-Friesland	9.3	32.1	58.6	6.0	32.3	61.8
Noord-Drenthe	4.3	25.4	70.3	3.6	22.7	73.6
Zuidoost-Drenthe	6.0	47.8	46.1	5.7	37.8	56.5
Zuidwest-Drenthe	7.8	31.8	60.4	3.9	30.2	65.9
Noord-Overijssel	6.0	28.4	65.6	3.4	27.0	69.6
Zuidwest-Overijssel	4.9	31.7	63.4	3.3	30.8	65.8
Twente	3.9	35.0	61.1	2.4	31.1	66.6
Veluwe	2.0	23.5	74.6	1.2	22.2	76.6

Achterhoek	7.4	36.2	56.4	4.3	33.4	62.3
Arnhem/Nijmegen	2.0	29.2	68.7	1.4	25.4	73.2
Zuidwest-Gelderland	8.1	30.5	61.4	6.6	29.3	64.1
Flevoland	10.2	17.0	72.8	6.4	16.2	77.3
Utrecht	1.5	17.4	81.1	0.9	15.9	83.2
Kop van Noord-Holland	11.1	18.7	70.2	7.8	20.6	71.5
Alkmaar en omgeving	2.9	24.1	73.0	2.3	21.9	75.8
IJmond	0.9	51.2	47.9	1.0	40.6	58.4
Agglomeratie Haarlem	0.2	19.6	80.2	0.1	17.1	82.8
Zaanstreek	0.9	36.7	62.4	0.7	33.1	66.3
Groot-Amsterdam	1.2	13.2	85.6	0.8	11.5	87.7
Het Gooi en Vechtstreek	0.5	25.4	74.1	0.4	18.7	80.9
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	3.9	22.0	74.1	2.6	21.2	76.2
Agglomeratie 's -Gravenhage	1.6	11.4	87.0	1.6	11.9	86.5
Delft en Westland	22.3	19.0	58.6	16.6	19.1	64.3
Oost-Zuid-Holland	6.3	25.3	68.5	4.8	23.5	71.7
Groot-Rijnmond	2.0	26.7	71.4	1.8	22.6	75.6
Zuidoost Zuid-Holland	2.5	33.7	63.9	1.5	32.0	66.6
Zeeuwsch-Vlaanderen	4.0	54.3	41.7	3.5	42.1	54.3
Overig Zeeland	6.0	28.4	65.6	4.7	27.6	67.7
West-Noord-Brabant	3.4	37.3	59.3	2.4	36.6	61.0
Midden-Noord-Brabant	3.6	33.2	63.3	2.1	28.1	69.9
Noordoost-Noord-Brabant	3.8	33.0	63.3	2.2	28.5	69.3
Zuidoost-Noord-Brabant	3.0	36.0	61.1	1.7	31.3	67.0
Noord-Limburg	9.1	34.0	56.9	7.2	28.4	64.4
Midden-Limburg	4.1	38.5	57.4	2.6	34.7	62.7

Zuid-Limburg	1.1	35.7	63.3	0.7	28.4	70.9
Nederland	3.5	27.8	68.6	2.5	24.9	72.6

Bron: Eurostat, database (website).

Indicator 20	Structure of Employment (sectoral composition of employment) <ul style="list-style-type: none"> • Share of employment in primary sector • Share of employment in secondary sector • Share of employment in tertiary sector
--------------	--

Tabel 20.1 Employment primary sector in the provinces of the Netherlands, 1996-2003

	1996			2003		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
Groningen	6,5	27,9	65,7	3,0	19,8	77,2
Friesland	7,2	28,3	64,6	4,9	26,4	68,7
Drente	5,7	28,2	66,1	3,4	27,6	69,0
Overijssel	5,4	30,9	63,8	3,2	27,5	69,3
Gelderland	4,2	26,9	69,0	3,2	23,4	73,4
Flevoland	1,5	16,9	81,6	0,9	13,9	85,1
Utrecht	2,4	17,8	79,8	1,5	14,7	83,8
Noord Holland	3,4	18,6	78,0	2,5	17,9	79,5
Zuid Holland	5,0	27,7	67,4	3,8	25,6	70,5
Zeeland	3,9	30,1	66,0	2,4	20,2	77,3
Noord Brabant	3,6	32,3	64,0	3,3	26,7	70,0
Limburg	6,1	20,9	73,0	3,2	17,9	78,8
Nederland	3,8	24,0	72,2	2,6	20,2	77,2

Bron: CBS, Statline

Tabel 20.2 Employment primary sector in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2003

	1996			2003		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
intermediate rural regions ¹⁾	6,2	27,0	66,7	3,8	23,7	72,5
predominantly urban regions ²⁾	3,4	23,5	73,1	2,4	19,6	78,0
Nederland	3,8	24,0	72,2	2,6	20,2	77,2

Bron: CBS, Statline.

Indicator 21	Long-term unemployment (langer dan 1 jaar werkloos) <ul style="list-style-type: none"> • Total • Female • Young people (i.e. 20-24)
--------------	--

The long-term unemployment rate is the share of unemployed persons since 12 months or more in the total number of active persons in the labour market (according to the methodology of the EU Structural Indicators).

Table 21.1 Long-term unemployment in the provinces of the Netherlands, 1996-2004

	1999	2003
Groningen	48.6	31.3
Friesland	50.2	32.9
Drente	34.7	30.5
Overijssel	38.3	26.2
Gelderland	44.8	26.5
Flevoland	41.9	23.4
Utrecht	47.0	25.0
Noord Holland	45.1	27.5
Zuid Holland	27.2	19.7
Zeeland	46.4	27.2
Noord Brabant	43.4	27.5
Limburg	51.8	26.7
Nederland	43.5	27.7

Bron: Eurostat, database (website).

Tabel 21.2 Long-term unemployment in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2004

	1996	2004
intermediate rural regions ¹⁾	43.8	30.0
predominantly urban regions ²⁾	43.4	27.3
Nederland	43.5	27.7

Bron: Eurostat, database (website).

* Long term employment of female and young people is not available.

Indicator 22	Educational attainment % adults (25_64) with Medium & High educational attainment <ul style="list-style-type: none"> • Total • Female • Young people (i.e. 20-24)
--------------	---

Based on ISCED 1997, the following levels are taken into consideration:

- Low: ISCED levels 0 to 2 i.e. pre-primary, primary and lower secondary education. Persons with no education (illiterate) are included in the code ISCED 0.
- Medium: ISCED levels 3 & 4 i.e. upper secondary and post secondary non-tertiary education.
- High: ISCED levels 5 & 6 i.e. tertiary education.

Tabel 22.1 Education of adults (15-64 years) in the provinces of the Netherlands, 1996-2003

	1996			2003		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
Groningen	68	102	58	66	115	70
Friesland	80	117	47	76	136	69
Drente	63	94	33	61	106	48
Overijssel	136	203	83	133	241	121
Gelderland	39	57	28	51	75	41
Flevoland	250	354	189	251	394	240
Utrecht	120	203	165	117	221	217
Noord Holland	294	482	337	287	502	448
Zuid Holland	429	642	360	438	700	463
Zeeland	50	74	26	47	77	37
Noord Brabant	309	465	232	299	508	316
Limburg	162	210	103	157	229	127

Nederland	2000	3004	1659	1981	3304	2197
-----------	------	------	------	------	------	------

Bron: CBS, Statline.

Tabel 22.2 Education of adults (15-64 years) in the intermediate rural and predominantly urban regions in the Netherlands, 1996-2003

	1996			2003		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
intermediate rural regions ¹⁾	300	444	192	301	509	265
predominantly urban regions ²⁾	1700	2559	1469	1682	2795	1932
Nederland	2000	3004	1659	1981	3304	2197

Bron: CBS, Statline.

Tabel 22.3 Education of adults (15-64 years) in the NUTS3-regions of the Netherlands, 1996-2003

	1996			2003		
	primary	secondary	tertiary	primary	secondary	tertiary
Oost-Groningen	24	29	7	22	34	11
Delfzijl en omgeving	5	11	4	6	13	4
Overig Groningen	39	62	47	38	69	55
Noord-Friesland	40	59	26	38	72	35
Zuidwest-Friesland	13	20	6	10	27	10
Zuidoost-Friesland	27	38	15	28	37	24
Noord-Drenthe	20	35	18	16	41	25
Zuidoost-Drenthe	26	33	8	26	39	12
Zuidwest-Drenthe	16	26	7	19	26	11

Noord-Overijssel	46	65	26	45	69	36
Zuidwest-Overijssel	18	26	11	18	32	17
Twente	73	113	46	70	141	68
Veluwe	82	113	56	85	123	68
Achterhoek	51	81	27	44	90	40
Arnhem/Nijmegen	78	123	90	84	136	107
Zuidwest-Gelderland	39	37	15	38	45	25
Flevoland	39	57	28	51	75	41
Utrecht	120	203	165	117	221	217
Kop van Noord-Holland	49	79	28	52	85	32
Alkmaar en omgeving	26	48	22	25	48	31
IJmond	18	34	17	21	40	24
Agglomeratie Haarlem	23	39	33	23	44	38
Zaanstreek	23	33	14	18	36	17
Groot-Amsterdam	134	207	190	122	207	266
Het Gooi en Vechtstreek	22	43	33	26	43	40
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	43	73	52	46	77	65
Agglomeratie 's -Gravenhage	78	132	94	94	141	129
Delft en Westland	27	45	29	25	41	35
Oost-Zuid-Holland	39	66	33	37	76	42
Groot-Rijnmond	183	245	122	181	278	154
Zuidoost Zuid-Holland	59	82	30	56	88	38
Zeeuwsch-Vlaanderen	14	25	8	15	23	10
Overig Zeeland	36	49	18	31	54	27
West-Noord-Brabant	80	121	54	76	130	76
Midden-Noord-Brabant	58	82	42	62	89	56

Noordoost-Noord-Brabant	84	125	57	81	136	80
Zuidoost-Noord-Brabant	88	137	78	80	152	104
Noord-Limburg	46	52	21	41	62	27
Midden-Limburg	31	41	20	31	47	28
Zuid-Limburg	85	117	62	84	120	72
Nederland	2000	3004	1659	1981	3304	2197

Bron: CBS, Statline.

NB: no information available for females and young people.

Indicator 23	Internet infrastructure DSL coverage (%)
--------------	---

DSL coverage is the percentage of the population that is depending on switches equipped for DSL (Digital Subscriber Line) and / or living in houses passed by an upgraded cable. This includes individuals and businesses located too far away from the switches to be reached, underestimating effective coverage.

Zie baseline indicator 32.

Bijlage 6 Communicatieplan

Zie separaat document